

MEDEA A VILÁGIRODALOMBAN.

II. Medea Senecánál, Corneillenél, Klingernél.

Minő szerencsés fogást tett Euripides Medeájával semmi sem bizonyítja oly fényesen, mint az utánczó nagy száma és versenyzése mintájokat felülmúlni, illetve, nézetök szerint, hibáit kijavítani.

Fájdalom, az ó-kor összes utánczataiból¹⁾ csak egyetlen egyet bírunk, a Senecaét, az újabb korbekiek közül pedig, értem a XVI. száz óta írottakat, legnagyobb sajnálatomra csak a kisebb részt — vigasztalásul szolgál azonban, hogy a legjelentősebbet — tudtam eddig elé megszerezni összehasonlítás végett.

Mai előadásomban hármát szándékozom tüzetesebben bemutatni és az Euripidesével összehasonlítani.

Seneca neve alatt tíz görög és egy római tárgy tragoedia maradt fenn, a melyeket a római irodalomtörténelem legalaposabb írója Bernhardy Godfried az aesthetikai kritika megoldatlan problémájának nevezett.²⁾ Természetesen nem lehet czélom e helyen ezekkel a rejtélyekkel foglalkozni. Sem azt nem vitatom: vajjon egy szerzőtől van-e valamennyi vagy többtől? sem azt: mennyiben és mely darabokat lehet L. Annaeus Senecának, a bölcselkedőnek, Nero császár tanítójának és nevelőjének tulajdonítani? Azt sem kutatom: mi volt a különböző korok és nemzetek tudósainak véleménye e tragoediák felől? hanem kizárólag csak az egyetlen Medeával foglalkozom, tárgyiasan, minden elfogultság nélkül összehasonlítván Euripides minap tárgyalt darabjával.

¹⁾ Welcker (Die griech. Tragoedien stb. Bonn 1841. III. r. és Ribbeck O. (Die römische Tragoedie im Zeitalter der Republik. Lipsze 1875.) szerint: az ifjabb Euripides, Diogenes, Dika'ogenes, Melanthios, Karkinos, Ennius, Ovidius, Pompeius, Macer (görögül); továbbá Seneca utáni dőből: Lucanus, Curianus Maternus és talán Bassus. De mindezekről a czímen kívül semmit sem tudunk.

²⁾ Grundriss der Röm. Litteratur. 5. kiad. Braunschweig 1872. 431. lapján.

Legelőször is kellemetlenül lép meg az expositio hiánya; még pedig annál kellemetlenebbül, minél szebbnek, minél remekebbnek találtuk azt Euripidesnél. Senecánál mindjárt maga Medea lép fel egy monologgal, még pedig az isteneket szólítva, átkozódva, bosszút szomjazva, a nélkül, hogy az okra vonatkozólag czélzásoknál egyebet hallanánk. A bosszút illetőleg halljuk, hogy először is pusztulást kíván az arának, s az egész királyi háznak, férjének pedig, hogy gyűlöltén, száműzöttén és remegve bolyongjon városról városra, óhajtsa vissza nejéül Medeát és hogy — a minél rosszabbat már nem kívánhat — legyenek gyermekei hasonlók apjukhoz, hasonlók anyjukhoz. Ezzel felkiált, hogy megtalálta bosszuját, mert Iasonnak vannak gyermekei. Majd belátva, hogy panaszokkal semmire sem megy, hogy önmagának kell cselekednie, valóságos ördögi okoskodással azzal végzi monológiáját: „ha leánykoromban oly borzasztó tetteket vittem véghez ennek a férfinak a kedvéért, mennyivel rettenetesebbek illenek most hozzám, asszonyhoz, anyához (50. v.), hogy magamat megbosszuljam“.

Mennyi anyag az összehasonlításra csak ez 55 versben! Euripides Medeája valahányszor visszagondol szörnyű tetteire, fájdalommal és bánattal gondol reájok, s mintegy mentegeti határtalan szerelmével, ellenben Seneca Medeája nem csak itt, de még inkább a darab további folyamában, ugyszólva minden alkalmat megragad, hogy szörnyű tetteivel dicsekedjék, rettenetes voltát fitogtassa.

Medea fenn érintett szavait: „meg van már, meg van a boszu! vannak gyermekeink!“ (25. 26. v.) kétféleképp értelmezték; vagy úgy hogy az előzményekre vonatkoztatva azt mondták: a boszú meg lesz a gyermekekben, ha olyanok lesznek, mint apjuk és anyjuk volt; vagy helytelenül úgy, hogy bennök czélzást találtak a gyermekek meggyilkolására, mint már itt felvillant gondolatra.

A most következő nászdalról, valamint a még előforduló többi kardalról általában csak annyit jegyzek meg, hogy azok a darabbal szerves összefüggésben nincsenek, egyszerű betétek, kevés költői értékkel, de annál dagályosabb retorikával. A kar különben itt férfiakból áll s ellenséges indulatu Medeával szemben.

Medea, a kit akár ez alatt a színpadon gondolatokba elmélyedve, akár a nászdal elhangzása után dajkájával együtt a házból kijöve képzelhetünk, ismét Iason hütlensége ellen tör ki és keresi: miképen

boszúlja meg magát? Legelőször is, elég sajtáságon, felsóhajt: „Vajha volna fiutestvére! Van neje, tehát azon!” „De elég-e ez nekem?” kérdi önönmagától. Megfelel a következő visszataszító szavakkal: „A mi bűnös tettettedet a görög vagy barbar városok csak ismerik, azt most mind készen kell tartanod. Serkentsenek büntetteid! Ismétlődjék valamennyi! Fel is sorolja valamennyit s utólag megjegyzi, hogy egyiket sem hajtotta végre haragból, hanem valamennyit szerelemből. Majd Iasont mintegy mentve kérdi: „De hát mit tehetett Kreon hatalmában lévén? Inkább meg kellett volna halnia. De ő éljen, éljen, mint az enyém, mint eddig, ha lehet; ha pedig nem lehet, akkor is éljen, de úgy, hogy mindig megemlékezzék rólam. Kreon a hibás, ő szakította szét a házasságot, ő ragadta el a gyermekek atyját s azért ő lakoljon egyedül a mint illik. Elhamvasztom házát.” Az őt csendesítő és lebeszélő dajkával folytatott élénk vitát Kreon megjelenése szakítja félbe.

Ime ismét egy változtatás a darab határozott kúrára! Ha Iason — a mint Seneca következetesen feltűnteti — kényszerhelyzetben volt, s ha őt kizárólag a gyengeség vádjával lehet illetni, akkor az egész darab képtelenség; Medea akkor nem egyéb szerencsétlen őrülnél vagy dühös fenevadnál. Drámai hősnőnek pedig egyik sem való.

Általában véve Seneca tragoediája azt a gondolatot kelti fel az olvasóban, hogy szerzője szándékosan változtatott eredetijén léptenyomon. E változtatások közt javítás talán csak egyetlen egy található, de valamennyi az eredeti tullicizálását bizonyítja.

Ilyen a következő jelenet is Kreon és Medea közt. Eltekintve a darab általános hibájától, a tulságba menő bölcsekedéstől s az émelgősséig dagályos szónoklattól, határozottan hátrányos változtatás pl. az a neveltségig túlzott félelem, a melylyel Kreon Medeával szemben van, továbbá az, hogy Medea különböző — előre láthatólag teljesíthetlen — kéréssel állván elő, maga kéri, hogy gyermekei a száműzetés alól mentessenek fel, a mit Kreon nemcsak hogy azonnal megad, hanem a gyermekeket atyai oltalmába is veszi, teljesen érthetetlenül és megfoghatatlanul szemben az előbbi félelemmel és operette-szerű toporzékolással. Csak legvégül kéri Medea az egy napi haladékot, hogy gyermekeitől elbucúzzék.

A következő kardal a legelső hajózás vakmerőségét és veszélyeit éneкли meg s felemliti, hogy az első hajósok vakmerőségükért méltó jutalomban részesültek. Az Argora czéloz, a mely Medeát hozta. Ez a kardal leginkább arról nevezetes, hogy végső szakaszában a spanyol tudósok határozott jövődölést véltek találhatni Amerika felfedezéséről¹⁾ s már 1487-ben a salamankai egyetemen vitatkoztak e felett.

Hogy Medeának e kardal alatt miért kellett a szinpadon maradni s miért épen annak végeztével „gyors léptekkel“ távozni, ép oly megfejthetlen talány, mint a mily indokolatlan, szükségtelen és izetlen a következő jelenet a dajka és Medea közt. Minő neveltséges — a helyzetnél fogva neveltséges — pathosszal festi a dajka Medea sietését, arczáról leolvasott hangulatát, hol az első két sorba foglalt kérdés teljesen elegendő volt! És Medea, a ki maga felemliti, hogy siet, mert a nehezen kieszközölt egy napi idő gyorsan halad, ráér hangzatos és erőteljes kifejezésekben hirdetni, hogy boszúja rettenetes lesz, hogy mindent felfog dúlni, hogy ez alatt az egy nap alatt olyat fog mivelni, a miről örökké lesz szó. Ezzel szemben a dajka pár szerény, esendesítő szava és intése, : „fontolja meg mily sok mindentől kell félnie és hogy a hatalmasokat senki sem támadhatja meg bizton“ mily semmitmondó!

A dajka távozik s a siető Medeával találkozik férje, a kiről csak előbb mondta volt, hogy a királytól és arájától való félelme tartja vissza a nejtől való elbuesúzástól. Minő találkozás! Minő jelenet!

Euripides, a végső jelenettől eltekintve, kétszer hozza össze a meghasonlott párt, s bár az első találkozásnál nem csekély sophisticationát vegyít Iason szavaiba, de tagadhatatlanul mesterien, lélektanilag indokoltan s a dráma fejlődésére döntő befolyással alakítja mindkettőt. Iason pedig, a ki eljárását menti, tettét szépíteni és indokolni igyekszik, bár nem valami dicséretre méltó jellem, de mégis következetes, hideg számításában, tudatosan és tervszerűen cselekvő egyén, szóval a maga nemében mégis csak jellem.

¹⁾ *Humboldt* S. Kritische Untersuchungen stb. übers v. Ideler. Berlin 1836. I. 151. *Lasow's* Ueber die prophetische Kraft der menschl. Seele. München 1858. 24. lap. Idézve *Bähr*-tól *Gesch. d. Röm. Litteratur* I⁴ Carlsruhe 1868 58. §. és 16. jegyz. hozzá. A kérdéses sorok:

Venient annis saecula seris
Quibus Oceanus vineula rerum
Laxet et ingens pateat tellus
Tethisque novos detegat orbes
Nec sit terris ultima Thule. (378—382).

Seneca ellenben a két találkozásból egyet csinált s már ezzel elzárta maga előtt az utat, hogy drámailag csak valamire való személyt faraghasson Iasonból. Seneca Iasona szájalomra méltó báb, tehetetlen, gyáva semmi, a ki legfeljebb művészien szónokolni, sophista módjára vitatkozni és keservesen jajveszékelní tud. Legelőször is mindjárt a végzet ellen kel ki, a mely őt ily kellemetlen összeütközésbe hozta. Elpanaszolja, hogy ha hű marad nejéhez, megkellett volna hálnia (mert t. i. Akastos, a meggyilkolt Pelias fia, Medea és Iason kiadatását követelte Kreontól, a kinél ezek menedéket kerestek volt), ha nem akart meghalni, meg kellett szegnie a hűséget. A halált pedig azért akarta elkerülni, hogy gyermekeiről elhárítsa. Justitiát hja tanuul, hogy csak is gyermekeiért cselekedett így. Bizik benne, hogy Medea is igazat ad neki ebben Medea erre a szájalmas mentegetődzésre művészien tagolt és szépen kiczirkalmazott szónoklatban teszi meg szemrehányásait. Minden van e szavakban, csak valódi érzés nincs.

Iason erre azt feleli, hogy Kreon az ő könnyeire kímélte meg Medea életét.

De hagyjuk a kevésbé épületes részleteket! például a rabulistikus vitatkozást a felett; ki a bünös? Csak azt az egyet emelem még ki, mint Iasonra nézve felette jellemzőt, hogy attól tart, hogy még ez a hosszabb beszélgetése is Medeával gyanut kelthet (533. v.)! Hogyan mondhatta Klein, hogy ez a jelenet szinpadi hatás tekintében és a pathos nemességében az Euripidesét felülmulja, előttem merőben érthetetlen.

Érdekes a beszélgetés vége, a mely leginkább erősít meg abban a nézetben, hogy Seneca szándékosan változtatott meg csaknem mindent Euripides darabján. Euripidesnél Medea arra kéri Iasont, eszközölje ki Kreontól a számüzetés visszavonását a gyermekeket illetőleg; Senecánál ellenben, — a kinél előbb már Medea maga megnyerte ezt a kegyelmet a gyermekek számára, — arra kéri Medea férjét, eszközölje ki Kreonnál, hogy gyermekeit magával vihesse a számkivetésbe, hogy keblükön sirhassa ki magát Ezt Iason nem teheti, még pedig, mint mondja, nem azért, mintha királyi apósa tiltaná, hanem gyermekei iránti szeretetből. Erre látszik megvillanni Medea agyában a gyermekek meggyilkolásának eszméje.¹⁾ Arra kéri

¹⁾ 552. 553. v. — — — Sic gnatos amat?
Bene est. Tenetur, vulneri patuit locus.

végre férjét: engedje meg, hogy gyermekeitől elbucuzzék. Iason pár megnyugvásra intő szó után távozik, Medea pedig hozzá lát a boszúhoz s legelőször is kiadja a dajkának a rendeletet, hogy a híres szépségű felöltöt és arany ékszerrel hozza elő, a melyeket ő Hekate segítségével varázserővel akar ellátni, s úgy gyermekeitől az arának elküldeni.

A következő kardal — talán a legszebbik ebben a darabban — megemlékeztet arról, hogy az elhagyott nő boszúja mire képes — elmondja mikép bünhődtek a legjelesebb argonauták merényüikért s végül aggodalmasan kívánja, hogy Iason a veszélyt elkerülje.

Két hosszú jelenet következik most, a melyek a varázslás részletes és excentrikus leírásával nemcsak merőben feleslegesek és drámaiatlanok, hanem untatók, izléstelenek és joggal hozhatók fel egyik érvül annak bizonyításánál, hogy a Seneca neve alatti tragoediák talán nem is előadásra, hanem csak olvasásra, szónoki gyakorlatokra szánt darabok.¹⁾ Nem mondható szerencsésnek a kar utolsó felszólalása sem, a melyben úgy találja, hogy Medea dühében valami rettenetesre készül. A hirnök tudtul adja a karnak, hoay az egész királyi család elpusztult, a palota lángok martaléka lett. A dajka Medeat menekülésre szólítja fel, de ez most elmondja . . . Euripides híres monologjának parodiáját. A legjobb akarattal sem nevezhetem egyébnek. Nincs ebben semmi valódi érzés, semmi melegség, semmi közvetlenség. Annak a megrendítő küzdelemnek az anyai szeretet és szerelemföltő nő boszúja közt, a mely Euripides darabjának fénypontja, itt legkisebb nyoma sincsen. A helyett fennen hangoztatja, hogy most oly rettenetes dolgot fog művelni, a melylyel szemben az eddigiiek eltörpülnek. Csaknem önérzettel és tetszéssel tart szemlét eddigi tettein s azután kijelenti, hogy utolsó tettnek gyermekei megölése következik.

¹⁾ Igen tekintélyes tudósok, péld. *Schlegel Aug. With*, *Welcker*, *Bernhardy*, *Patin* stb. egész határozottan állítják, hogy ezek a darabok nem lehettek színpadra s ánya; ezzel szemben meg mások, pld. *Lessing*, *Klein* ép oly határozottan az akkori kor romlott izlésének megfelelő színműveknek tartják, ismét mások pedig, mint pld. *Jakob's* Frigyes, egyike Seneca legigazságosabb bírálóinak, csak valószínűnek tartják, hogy nem voltak előadásra szánva. Részemről azt hiszem, hogy bármennyire elűtnek is e darabok a jelen kor izlésétől, azért határozottan még sem állíthatjuk, hogy nem voltak színpadra szánva. Ilyen kérdések eldöntésénél soha sem lehetünk elég óvatosak.

Az egész pedig megfoghatatlanul izléstelen módon van bevezetve. Felsőhajt „bárcsak volnának a gyűlöltnek gyermekei kedvesétől! De hisz a tied is tőle vannak s őp oly gyűlölte, mintha Creusa szülte volna.“ . . . .

Ha minden eddigi hibát megbocsáthatunk is Senecának, a végső jelenetben elkövetett izléstelenséget, természetellenességet és borzalmakat meg nem bocsáthatjuk soha. Először is — a mint Klein magát találóan kifejezi: „Ez a kigyógyúrtikben való közeledés a gyermekek meggyilkolásához és a féregszerű, lélektani ide-oda való tekerődés és büntetthez való sompolygás — mint a sárkány közeledik prédájához — már az undorítóval határos.“ (375 - 6.)

Azután lélektani képtelenséggel és ördögi raffineriával először megöli az egyik gyermeket, majd a másikkal a közeledő zajra a ház fedelére menekül magával hurezolva a már meggyilkoltat, ott az esdeklő Iasonnal folytatott szóváltás után, a melyben kijelenti, hogy ha szive alatt még egy gyermeket hordana, saját testét is szétmarczangolná, az apa szeme láttára¹⁾ megöli a másodikat is s mindketőnek holttestét férje lábaihoz dobván elmegy a sárkányfogaton. Iason pedig utána kiáltja: „Hirdesd fennen mindenfelé, hogy nincsenek istenek!“

Valódi jellem és jellemfestés az egész darabban egy sincs. Magát Medeát sem tarthatjuk jellemnek. Semmi egyéb, mint typusa az ördögi gonoszságu varázslónőnek. Egyebet benne nem látunk, mint a gonoszság netovábbját, a ki minden alkalommal egész orzátlansággal dicsekszik gattetteivel és jó eleve hirdeti, hogy most, mint asszony még borzasztóbbakat fog tenni, mint leánykorában. A másik a mit Seneca kiemelt, a varázslónő.²⁾ Iason gyáva teremtés, a ki csak bőrét félti. Voltak³⁾ a kik Seneca eljárását Euripidesszel szemben azzal védték, hogy Seneca helyesebben járt el, mert Iason hűtlenségét indokolta azzal, hogy ez Pelias fia ellen védekezendő

¹⁾ Jegyezzük meg, hogy már mindkét gyilkosság a néző közönség előtt történik Horatius (Ars. poet. 185.) világos tilalma ellenére.

²⁾ Találók erre vonatkozólag Patin szavai: „On pourrait dire de la sorcellerie ce qu'on a dit de la politique, qu'il en est d'elle comme de la cuisine, qu'il ne faut pas la voir faire: cela s'applique à merveille aux préparations de la Médée Latine, dont la matière et la façon sont également rebutantes.“ Etudes sur les tragiques Grecques III. 159. Paris.

³⁾ Ezek közé tartozik Klein is II. 361. sk.

szövevényes keres Kreonban, mint leendő apóságában. Ámde ezzel korántsem lett Iason kevésbé önző, kevésbé neveltelen. Hiába! a mi nem szép, azt hasztalanul igyekeztünk szépíteni. A görög költőnek abban is több volt az izlése, hogy ezt a szépítést meg sem kísérlette.

Egy változtatás van Senecánál, a mely csaknem általános helyeslésre talált, az t. i. hogy Aegeust nem lépteti fel, a mit Euripides Athenben és az attikai mondákra való tekintetből nem mellőzhetett.

Részleteiben, jelenetről-jelenetre haladva, mutattam be Seneca darabját, hogy az egybevetés mintájával annál teljesebb lehessen. Most összegezzük a tapasztaltakat, a melyek — a legutóbbi pont kivételével — mind kedvezőtlenül hangzanak. Seneca nemcsak hogy nem javított Euripides Medeáján, hanem azt minden részében határozottan elrontotta.

Euripidesnél meg van a tragikum az anyai szeretet és a szerelemföltés szenvedélye közt. Medea megöli gyermekeit, mert önfeláldozó szerelmében csalatkozva, a szerelemföltés pokoli kintjaitól a szenvedély legmagasabb fokára kényszerítve, elvakultságában más menedéket gyermekei számára nem talál, mint a halált. Akkor határozza el ugyanis magát erre, a mikor megtudja, hogy a gyermekek száműzetése vissza van vonva, hogy tehát azokat ellenséges földön, a gonosz apának kezei közt kell anyátlanul hagynia. S a mikor a hírnöktől megtudja a nászajándék borzasztó következményeit, a gyermekek meggyilkolása nemcsak neki, de még a nézőknek is úgy tűnik fel, mint az anyai szeretet és gondoskodás kifolyása.

Senecánál ellenben nincs tragikum. Seneca Medeája az ördögi gonoszság netovábbja, a női boszú orgiája. Ő azért öli meg gyermekeit, mert boszúdühében keresve-keresi miféle gazságot vihetne véghez, a mely eddigi összes tetteit elhomályosítsa, a melyről örökké beszéljenek, s a mikor végrehajtja, keresve-keresett raffineriával hajtja végre.

Mindezek alapján csaknem hajlandó vagyok igazat adni Bernhardynak, a ki majd „esztelen parodiának“, majd „torz-kép“-nek nevezi.¹⁾ Mit is tartsunk oly drámáról, a melyben nincsen sem igazi

¹⁾ Bernhardt Grundriss d. Röm. Litt.⁵ 433. 436 lap. Bernhardt ítélete ellen erősen kikel hazánkfia Klein Gyula Leopold, befejezetlenül maradt nagy művének Geschichte des Dramas (Lipcse 1865—76. 13. kötet) II. kötetében, de azért ő maga a 359 lapon így ír: „Was Oekonomie anb-trifft, inneren Bau, Fabelführung, Entwicklung der Charaktere und Leidenschaften an den allmählich der Katastrophe zureifenden Situationen mit einem Worte, was Kunst und Kunst-technik anbelangt: so steht diese Römer-Tragoedie, nicht bloss im Vergleich zur

cselekvés, sem valódi jellemfestés, nincsen bonyolítás és megoldás, hanem mind e helyett szónoklat, leírás és bölcselkedés.

Hogy van mégis az — tehetné valaki az ellenvetést — hogy úgy ezt a darabot, mint társait olyan kiváló tudósok, mint péld. Scaliger Julius Caesar¹⁾, Lipsius Justus²⁾ és mások annyira magasztalták, hogy — a mint mindjárt látni fogjuk — évszázakon keresztül (XV–XVIII százban) példányul szolgált olyan írónak, mint Corneille, Racine, Camoens, Calderon, sőt állítólag még Shakespeare-nak is³⁾?

Először Seneca tragoediái jóval hamarabb lettek a renaissancekor ismeretesekek, mint a görög tragikusok s ismeretük a latin nyelv uralkodásánál fogva sokkal tágabb körre terjedt ki, mint a görögöké. A római írókat sokkal hamarabb fordították is le, mint a görögöket, a melyek jó ideig csak latin fordításokban tétettek hozzáférhetőbbekké. A görög irodalom ugyanis szélesebb körökbe csak a múlt száz óta terjedt. Hiányzott tehát hatalmasabb versenytárs.

Másodszor Seneca darabjaitól nem lehet megtagadni a képzelet gazdagságát és élénkségét, a nyelv hajlékonyságát, a verselés folyékonyágát, a leírások, képek, hasonlatok gyakran elragadó szépségét, a szónoklatban, dialektikában való ritka ügyességet, a helyes és éles lélektani megfigyeléseket, a roppant tudományos apparatust. Mind megannyi hódító abban a korban! Sőt némelyek⁴⁾ még a színi hatást illetőleg is találunk elismerésre méltót e drámákban.

griechischen, sondern auch im Vergleich zu der aus ihr hervorgegangenen classisch-französischen Tragoedie des Corneille und seiner Schule, auf der untersten Stufe. Noch trostlicher ist es mit ihr, in Rücksicht auf Poesie der Tragik, bestellt; in Bezug auf den philosophischen Gedankenkern, den Versöhnungsbegriff, das Aufgehen des Tragischen in ein grosses Weltgesetz. Unter diesem Gesichtspunkt aufgefasst kann die Seneca-Tragoedie auf keine höhere Weihe und Berechtigung Anspruch machen als die Circusspiele, die Gladiatoren- und Bestienwettkämpfe; so gottentfremdet und ideenlos ist sie in ihren letzten Zielen. Ennyire Bernhardy oha sem ment, de még mások sem!

¹⁾ Scaliger Poetica V, 6. „quem (Senecam) nullo Graecorum majestate inferiorum existimo; cultu vero ac nitore etiam Euripide majorem“.

²⁾ Lipsius Raphaelengiusához írt levelében Medeát „illustris ingenii foetus“-nak nevezi. Schröder kiadásában (Delphis 1728. 4°).

³⁾ Gervinus Shakespeare I. k. 100. 113. lap.

⁴⁾ Lessing Von den latein Trauerspielen, welche unter dem Namen des Seneca bekannt sind. XI. 1. k. 369 lap a Hempel féle első kiadásban. Klein J. L. Gesch. des Dramas. Leipzig, 1865. II. 358

Harmadszor Seneca neve és tekintélye is sokra gyakorolt varázshatást.

Negyedszer megkell vallanunk, hogy ezek a darabok minden nagy hibáik és hiányaik mellett is sokkal többet értek, mint akár a mysteriumok, moralitások s a többi drámai szárnypróbálgatások, akár a legtöbb Seneca-utánezat a XVI. és XVII. százból.

Az ó-kori classicus irodalmak tanulmányozása a tudományok és művészetek újjászületését az u. n. renaissance-t hozta létre. Itt természetesen csak ráutalhatok arra a tényre, hogy Seneca s utóbb a görög trias tragoediáinak ismerete felébresztette a soká szunyadt drámai irodalmat, s bár lassan, de biztosan arra az utra terelte, a melyen haladva Calderon, Lope de Vega, Corneille, Racine és főleg Shakespeare a modern drámát megalkották.

Seneca tragoediái legelőször 1481-ben, Euripideséi pedig 1496-ban hagyták el a könyvsajtót, de, a mint már jeleztem, Seneca sokkal hamarabb talált fordítókra (Párisban már 1534-ben) és utánezókra, mint Euripides. Különösen a mi Medeát illeti — hogy tárgyunknál maradjunk — Jean de la Peruse (1523—1556), a „Fiaszyuk“ (La Pleiade) nevű költői iskola egyik tagja, már 1553-ban közzétette Medeáját, a legrégebb költeményt rimes alexandrinekben, a mely nem annyira fordítása, mint gyenge utánezata Seneca tragoediájának kardalokkal.

Néhány évvel később (1560. Velenceze) jelent meg a híres olasz költő és tudós Lodovico Dolce (1508—1566.) Medeája, a mely Patin szerint elég gyenge utánezata Euripidesnek, és a mint Pierrot J. (Seneca Lemaire-féle kiadásában) mondja, némi keveset Senecától is kölcsönzött.

Noha Euripides Medeáját Buchanan György (1506—1582.) a szellemes angol tudós és kiváló latin költő — de kevesbé correct jellemű ember — épen Franciaországban adta ki gyönyörű latin fordításban és ismertette meg tágabb körökben, azért még sem foglalhatta el az őt méltán megillető helyet Senecával szemben. De nem csak Franciaországban volt ez így, hanem általában mindenütt egész a múlt évszáz végéig határozottan Seneca uralkodott. A francia drámai iskola Aristoteles félreértett költészettanára és Seneca gyarló

tragoediáira alapította ismeretes tévtanait a drámáról, a melyeket Lessing fellépése és Shakespeare műveinek bekövetkezett méltatása buktattak meg lassan-lassan. Ez az áramlat juttatta végre érvényre a görög classicus tragoediákat is.

Egészen Seneca befolyása alatt és szellemében írta tehát Corneille is 1635-ben Medeáját, a mely műve tulajdonkép tragoediai szárnypróbálgatás volt, noha megelőzte már 1630-ban Clitandre című szomorujátéka, nem is említvén négy vigjátékát.

Nisard, a kit Corneillelel szemben az elfogultság vádjától teljesen felmenteni nem lehet, így szól ezekről a kísérletekről (Szász K. ford. II. 92.) „Kiváncsiságból ma is elolvassák az emberek, szeretik látni: mi volt Corneille mielőtt lángesze felébredt; de remekműveinek egész szépsége kell ahhoz, hogy érdeket gerjesszen zsenéi iránt. Mindazáltal a verselés bizonyos szilárdsága, néhány hely, melyekben tökéletes a kifejezés, mert a gondolat igaz, már éreztetik a nagy szellemet, mely még nem ébredt öntudatára, s a ki azon kezdi, hogy utánozza a mi tetszik, mielőtt maga utánozhatlan műveket teremtené.“

Nekünk azonban kötelességünk Medeáját a tárgyias kritika világánál vizsgálnunk, hogy lehetőleg igazságos ítéletet mondhassunk.¹

Egy pillantás a szereplő személyekre már felkelti bennünk a várakozást s a reményt, hogy új eszmékkel fogunk találkozni.

A két királyon, Kreonon és Aeguson kívül, megjelennek Iasonnak jó barátja és volt utitársa Pollux, és a mi a legfőbb, obligát nevelőnőjével (gouvernante) az ara Kreusa, is, a kit eddig senki sem léptetett volt fel.

Már ezekből sejthetjük, hogy a szerelemnek, a sentimentalismusnak több tér jut, mint eddig. De lássuk magát a darabot, a melyet azonban most már nem fogok jelenetről-jelenetre kísérni, hanem csak lényeges változásaiban és legfőbb tulajdonságaiban bemutatni.

A mi mindjárt a legelső jelenetben kellemetlenül lep meg s az egész drámán át sem szűnik meg bántani, az az, hogy Iason közönséges roué, a ki önérdékből Lemnosban elcsábította volt Hypsipilet, Kolchisban Medeát, most Korinthosban Kreusát; a ki — a

¹) Figyelemre méltó, igazságos méltatása Corneille egész irodalmi működésének, fény- és árnyoldalainak olvasható *Jakobs* Frigyesztől: *Nachtrag: zu Sulzers Theorie d. schönen Künste*. V. k. I. r. (1796) 38—138. lapjain.

különben ügyesen kigondolt expositioban valóban vérlázító módon nyilatkozik megsalt kedveseiről, szerelmi viszonyairól és mostani tervezett házasságáról.

De nézzük csak kivételesen ezt a jelenetet közelebbről. Az épen Korinthosba érkező Pollux váratlanul találkozik Iasonnal, a ki őt azonnal meghívja lakadalmára. „Hát Medea meghalt?“ kérdi Pollux. „Nem“ feleli Iason, „hanem egy sokkal szebb szoritotta ki.“ A megütődött Pollux, a ki jól ismeri Medeát, kérdi: „de hát mit fog ő tenni?“ „A mit Hypsipile tett volt“ feleli rouénk, a ki sirt, átkozódott, jajveszékelt, szememre vetette, hogy hitszegő, szivtelen és lelkiösmeretlen vagyok, s azután kifáradva megnyugodott. Medea is azt fogja tenni: sóhajtozni, sirni, s engem állhatatlannak nevezni. Sajnálattal hagyom el, de nem tehetek a hatalmasabb érzés ellen, a mely Kreusához vonz.“ Pollux „Tehát Kreusáért lángolsz? Kitalálhattam volna, mert Iasonnak soha sincsenek közönséges szeretői. Ő csak fejedelmi hölgyeket búvól el, a mint Lemnosban Hypsipilet, Kolchisban Medeát, itt Kreusát.“

J. „De én sem vagyok ám közönséges szerető! Szerelmem tárgyát érdekeimhez választom.“ Ezután elbeszéli a történeteket attól az időtől kezdve a hol az argonauták szétmentek a jelen időpontig, a mikor Akastos háborúval fenyegeti Kreont, ha kinem adja Medeát és Iasont. Alkudozás után végre abban állapotnak meg, hogy Iason elveszi Kreon leányát, Medeát pedig száműzik. A frivol hangon tartott elbeszélés végén megjegyzi Iason: „Mit tehettem egyebet? Csak nem választhattam a becsületes utat a hasznos helyett, a mikor a fejem forgott koczán? Ha megbántom a hatalmas királyt, mindketten, Medea is, én is elvesztünk. Mindazáltal még is megtettem volna, ha nem volnék atya Gyermekeimért cselekedtem így.“

Pollux még sem helyeselheti az eljárást s figyelmezteti barátját arra, hogy ez bizony hálátlanság Medea iránt, s hogy Medea nem az a nő, a ki mindezt nyugodtan eltűrje

Az első haladás (?) tehát, a melyet Iason a modern szellem behatása alatt tett, az, hogy csapodár kalandorrá változott, a kinek őszinteségében ezek után sem akkor nem bizhatunk, a mikor Kreusája előtt szerelmi vallomásokban áradoz, sem akkor, a mikor Medea előtt atyai szeretetére hivatkozik s elakarja hitetni, hogy ő és Kreon tulajdonkép jötevői Medeának. Iason ismételten ellenmondásokba keve-

redik. Az első jelenetben azt mondja, hogy Medeát egy sokkal szebb szorította ki s egész vigan hívja meg nászára Polluxot, valamivel később még is azt állítja, hogy nehéz szívvél válik meg nejétől. — Az események elbeszélése után pedig megint Kreusa iránti lángoló szerelméről szól, a melyet csak hitvesi kötelességből fékez. A második jelenet monológjában, nyilván Pollux szavainak hatása alatt, szégyenli tettét és sajnálja Medeát, de a nyomban következő harmadik jelenetben olvadoz Kreusája előtt s csak is gyermekeiért való közbenjárását kéri. Találkozása Medeával akarata ellenére történik a III. felv. 3. jelenetében, mert Medea szólítja meg az előle távozni készült. Medea előtt Kreusa iránti szerelmét csak felette gyengén palástolja, szavaiban keserűség és gyöngédség váltakoznak a szerint, a minők Medea szavai. A mikor ez őt okozza elkövetett bűnös tetteiért, mért hisz az ő érdekében követte el, — Senecától vett részlet — így felel: *J'ai honte de ma vie et je hais son usage, Depuis que je la dois aux effets de ta rage.* Csak-hogy Medea sem marad adós, a mikor visszavág: *La honte généreuse, et la haute vertue! Puisque tu la hais tant, pourquoi la gardes-tu?* Természetesen a gyermekeknek kell megint mentségül szolgálni. A párbeszéd végén, úgy látszik, a régi érzelem egy szikrája lobban fel, a mikor Medea szavaira: *Je ne veux plus de toi qu'un léger souvenir, igr felel:*

Ton amour vertueux fait ma plus grande gloire;
 Ce serait me trahir qu'en perdre la mémoire:
 Et le mien envers toi, qui demeure éternel,
 T'en laisse en cet adieu le serment solennel.
 Puissent briser mon chef les traits les plus sévères
 Que lancent des grands dieux les plus âpres colères;
 Qu'ils s'unissent ensemble afin de me punir
 Si je ne perds la vie avant ton souvenir!
 Nem mondhatjuk erre joggal:

Erkläret mir, Graf Oerindur,
 Diesen Zwiespalt der Natur!

Ha van valami, a mi bennünket Jasonnal némileg kibékít, az öngyilkossága a darab végén; s bár nagyon különös monolog előzi meg, még is hajlandók vagyunk végre azt az egyet elhinni, hogy

Kreusához való szerelme még is igaz volt. Ezzel azonban aligha nem az is ki van fejezve, hogy a darabnak tulajdonkép két hőse van.

Medea Corneillenél hű képmása Seneca Medeájának: épen oly gonosz, épen oly büszke tetteire. A varázslási jelenet, bár jelentékenyen megrövidítve, itt is meg van, még pedig, hogy borzalmasabb legyen — barlangban. Uj azonban az, hogy Medea bűvészetét ismételtén gyakorolja. Varázs vesszejének érintésére lehullnak Aegeus börtönének zárai; varázsvesszejével mozdulatlaná teszi Theudas hírnököt arra az időre, a míg elbeszéli a bűvös nászajándék átadását, azután egy újabb érintésre feloldozza a varázs alól.

Megtudjuk Theudastól, hogy Medea ajándékának nem hittek; gyanakodtak a szándék őszinteségében, gyanakodtak az ajándék ártalmatlanságában, a mely pompás öltönyt azonban maga Kreusa óhajtott a birni, s Iason Medea hölgye által eszközölt ki ajándékol (II. felv. 4. jel. és III. felv. 2. jel.) mint a gyermekekért való közbenjárás hála jelét. Csak miután az ajándék öltöny ártalmatlanságát egy gonosztevő nővel kipróbálták, vette fel Kreusa, hogy azután a láthatatlan és kiolthatatlan, lángok azonnal gyötörni kezdjék. Corneille azonban ezzel még nem éri be, hanem a színpadra hozza Kreont és leányát, hogy ott a közönség előtt három hosszú jelenetben jajveszékjenek, a láthatatlan lángoktól okozott kinaikban ugrádozzanak a tehetetlen Iason és cselédség szemeláttára, míg végre is Kreon magát agyonszurja, Kreusa pedig érzelően elbucúzva Iasontól, fájdalom közt leheli ki lelkét.

Mindez azért történik — Corneille saját szavai szerint¹⁾, hogy az ötödik felvonás beteljék!

Iason rohan, hogy boszút álljon s előbb saját gyermekeit, azután Medeát szúrja le, de ekkor megjelenik Medea az erkélyen.

Medea gyermekeit Corneillenél sem nem az apa, sem nem a közönség szeme láttára öli meg. A mikor a végső jelenetben a palota erkélyén megjelenik, csak a véres tört mutatja fel, a melylyel a szörnyű tettet végrehajtotta. Ez kétségkiyül jobb ízlésre mutat; de olyan

¹⁾ Ce spectacle de mourants m'étoit nécessaire pour remplir mon cinquième acte, qui sans cela n'eut pu atteindre à la longueur ordinaire des nôtres, mais, à dire le vrai, il n'a pas l'effet que demande la tragédie; et ces deux mourants importent plus par leurs cris et par leurs gémissements, qu'ils ne font pitié par leur malheur. Examen. 182. lap. Be kár, hogy ezt előbb nem gondolta meg!

áron van megvásárolva, a mely egyenértékben vele nincsen. Az által, hogy a gyermekek „eggyilkolását elhatározó jelenetet a tett végrehajtásától elválasztotta Kreon és Kreusa halálának komikus jeleneteivel, lerontotta a hatást. Más részről az V. felv. 2. jelenetének monologja, a melyben valami küzdelemféle foglaltatik az anyai szeretet és a bosszúvágy közt, gyengébb még Seneca gyöngé monologjánál is. Végre Corneillenél a gyermekek meggyilkolása még annyira sücs indokolva, mint Senecánál. A sárkányfogát itt is meg van. Említsük még fel azt a bizarr gondolatot, hogy Corneille Aegeust, Athen királyát oly szerelmessé teszi Kreusába, a kinék megkérése végett utaztatta Korinthba, hogy miután kosarat kapott, fegyveresei segítségével akarja elrabolni. De Iason Kreusát megmenti, Aegeust elfogja és börtönbe zárja, a honnan Medea varázs hatalma szabadítja meg. Aegeus kész vizontszolgálat fejében segítséget nyujtani Medeának, hogy magát megboszúlja, de ez csak arra kéri, hogy őt bosszúművének befejezése után országába fogadja be. Aegeus nem csak ezt igéri meg, hanem még kezét és koronáját is felajánlja.

Egészen új Corneillenél Pollux szerepe, a melyről ő maga Examen-*“jében)* ugyan azt mondja: „Pollux est de ces personnages protatiques qui ne sont introduits que pour éconter la narration du sujet,“ de tényleg nem csak arra használja, hogy az előzetes események elbeszélését (a melyre az antik íróknak a mondák elterjedtségénél fogva szüksége nem volt) ügyesen beleszöjje, hanem arra is, hogy bár nagyon szerényen (I. felv. 1. jel.) barátjában Iasonban a lelkiösmeretet felköltse s Kreont is óvatosságra intse Medeával és ajándékával szemben (IV. felv. 2. és 3. jel.).

Az előbbi eszmét felkarolták Soden és Legouvé is, s az előbbi Eumedonja, az utóbbi Orpheusa erősen igyekeznek hatni Iasonra, de természetesen hasztalanul.

Különben Corneille említett Examen-jának olvasása igen érdekes, a mennyiben a görög és a latin tragoediának nem egy gyengéjére mutatott, csakhogy, fájdalom, a mit maga helyébe tett, még kevésbbé helyeselhető. Így például szemben a különben félelemmel és aggodalommal eltelt Kreon gondatlanságával, a melylyel Medea

1) Oeuvres completes de Corneille avec les notes de tous les commentateurs. Paris (Lefevre) 1834. I. k. 128. lap.

ajándékát elfogadja, mennyivel bántóbb Corneillenél az ajándék megpróbáltatása egy halálra szánt bűnös nővel!

Corneillenek a dráma-irodalom terén kétségtelen érdemei, továbbá számos jeles tulajdonsága, nem különben az a körülmény, hogy hibái abban a korban épen kiváló jelességnek tartattak, okozták, hogy hosszú ideig még gyenge Medeája is tetemes befolyást gyakorolt. Corneille befolyása ugyanis kimutatható a XVII. és XVIII. száz. összes Medea-drámáiban.

Egészen Corneille tragoediájából készült a szöveg Charpentier operájához 1693-ban. Szembeötlő a rokonság Longepierre¹⁾ tragoediájában, a mely Patin ítélete szerint határozott hanyatlást mutat s a melynek „csaknem türhetlen unalmasságát“ maga is tapasztalta, mintán egyes színésznők tehetsége a darabot mégis fenn tartotta s koronként elé-elésztedtek a színházak könyvtáraiból.

Több kevesebb rokonság tapasztalható Pellegrin abbé, Clément, Hoffmann, Gotter és Glover Medeáiban.²⁾

¹⁾ Longepierre = Hilaire Bernard de Roqueleyne, baron de (1659—1721) Medeájából a Senecával egyező részleteket közli Pierrot I a Lemaire-féle Seneca kiadás (Páris 832) II. kötetében (434—441. lap), a Corneillel való egyezést kimutatja Patin. Ő nála Medea varázspálcéját Iason ellen is használja, a mi felette komikus hatást gyakorol.

²⁾ *Pellegrin* abbé Medea és Iason című gyenge tragedie opera-jához a zenét Salomon írta 1713. — *Clément* (Jean Marie Bernard, 1742—1812) gyenge Medeáját 20 éves korában írta s az Encyclopedie (Paris, Trenttel et Würtz, 1836. VI. 177.) szerint nem is tartotta érdemesnek később sem kijavítani önmagára alkalmazván azt a tanácsot, a melyvel harmadik satiráját végezte: „Sansonnet. mon ami, quittez ce ton dolent, Sifflez plutôt, sifflez! Patin ellenben tulság s kimélettel ezt mondja róla (172. lap): Critique judicieux. mais froid, écri vain correct, mais timide. Clément semble ne s'être proposé que d'éviter les fautes de ses dévanciers; son oeuvre n'a guère que le mérite peu dramatique, de leur servir d'errata. — *Hoffmann* (Francois Benoit Henri, 1760—1823.) műve Patin szerint: „élegemment écrite comme toutes celles du même auteur et coupée d'une manière theatrale, a offert un theme heureux à la musique de *Cherubini* 1797. *Gotter* (Frigyes Vilmos, 1746—1797.) költő, az első *Musenalmanach*“ kiadója prosában ír rövid szövegéhez (1775) Benda György írta 1778-ban a melo-dráma zenéjét. *Glover* Richard angol epikus költő (1722—1785) Medeáját 1761-ben leginkább Euripides után írta. Pierrot azt mondja: exactam et magnae molis tragoediam composuit, vestigiis tum Graecis, tum Latinis rarius adhaerescens et Britannica, fere dicamus Shakesperiana, obscuritate insolentiaque (?) diffusam.“ Patin pedig ő róla és Grillparzerről így nyilatkozik: ils me parissent ce

A Senecától vett irányban utolsó Medea-író Klinger (Frigyes Miksa, 1752 – 1831.), a kinek „Sturm und Drang“ czimű sajtóságos, vadul bonyolodott drámájáról neveztek el egy egész korszakot a német irodalomban. Medeájában²⁾ a borzadalmasság és búbájoság legvégső határáig ment³⁾, elannyira, hogy utána a reactio okvetlenül beállott volna még akkor is, ha már előbb nem kezdenek vala egyesek szelidebb húrokat pengetni. Különbö drámája sajtószerű vegyülete az antiknak és modernnek, a gyöngédnek és borzadalmasnak, a költőinek és prózainak; minden körülmények közt pedig figyelemre méltó tévedése egy különben nem tehetség nélküli írónak.

Klinger Medeája először is a végzet tragoediája a szó legszorosabb értelmében. Bemutatja ő maga így, felléptetvén a Sorsot (Schicksal) mint prologust, „sötét öltönyben elfedett arczczal.“ Elmondja a sors, hogy ő ki, hogy a szerencsétlen halandók hiába igyekeznek őt kikerülni, s hogy gyakran még távol képzelik, a mikor már hátuk fölött lebeg fojtogatandó őket. Szegény Kreon is, a kire Zeus rettenetes álmokat küld, félti országát és népeit Medeától, a kinek menhelyet adott, pedig minden hiába! A bájoló Aphrodite boszút esküdött a napistennek azért az indiscretioért, hogy légyottját Aresz-

ou le sujet a été le plus completement renouvelé par l'imagination des modernes. Est-ce toujours heureusement?“ Patin szerint Glover mind Medeát, mind Iasont igyekezett tisztázni. Utóbbi hajlama ellenére kényszerül politikai okokból hűtlen lenni; Medea, a ki inkább gyöngéd, mint erőszakos, szörnyű tettét önkivületi állapotban, deliriumban, hajtja végre. Ezt a szerelmes párt csak mások gonoszsága és az események végzetes fejlése választja el. Mindig készek közeledni s a katasztrópha után egyesülnek a közös fájdalomban. A mikor Iason kérdi: „Minő vér fertőzötti kezdet“ és Medea feleli: „Gyermekeid vére“, Iason komikus naivsággal felkiált: „Oh barbár Kreon!“ Szerfelett sajnálom, hogy eddigelé minden utánjárásom daczára sem sikerült megkapnom. Különbö *Framery* 1786-ban Glover Medeájából készítette a szöveget Sacchini tervezett operájához.

²⁾ Két Medea tárgyú szomorujátéka van, első a szóban forgó «Medea in Korinth» 1786-ból, második «Medea auf dem Kaukasos» 1790-ből. Utóbbi merő phantasia. Klingers sämtliche Werke in zwölf Bänden. Stuttgart u. Tübingen (Cotta) 1842. II-dik k.

³⁾ Bernhardy G undr. d. gr. Litt. II. 2°. 456. lapon így ír róla: «Unter den modernen Reproduktionen ist vor anderen interessant die von Klinger, welche den Charakter der Medea durch einen Zusatz dämonischer Natur hebt oder vielmehr verdüstert.» Csodálatos módon Schiller Lajos sok mással együtt ezt sem ösmeri Medea im Drama alter und neuer Zeit czimű értekezésében

szel elárulta Hephaistosnak, s azért most Medeának, a napisten unokájának, a rettenetes Hekate leányának kell lakolni. Ugyanis Aphrodite röpitette volt nyilát Medea szívébe, ugyanő röpitette most nyilát Iason szívébe, szerelemre gyulasztván Kreusa iránt.

De Klinger nem csak a végzetet lépteti fel, hanem szüire hozza a rettenetes Hekatét illetve csak szózatát és az Eumenidákat is, még pedig az előbbit, mint a boszura és gyermekek meggyilkolására biztatót, serkentőt, szóval értelmi búnszerzőt; az utóbbiakat mint boszuló daemonokat, a kik szépen megosztzkodnak a prédán, Alekto áldozatául ejtvén el Kreont, Megaira Kreusat, Tisiphone Iasont. Medea, mint isteni ivadék, sárkány-szekerén ez úttal elkerülte sorsát. az ő lakolása a második darab számára (Medea auf dem Kaukasos) van fentartva.

Az eddig szokásos személyek közül szerencsésen elhagyta Aegeust.

De nézzük az egyes személyek jellemét!

Medea az ő egész gonoszságában és rettenetességében van feltüntetve, egészen úgy, a mint Seneca és Corneille festették, sőt — azt hiszem nem hibázom, ha azt állítom — még gonoszabbnak, még rettenetesebbnek. Nem csak hogy Klinger szerint is mind azt elkövette, a mit a régi mondák alapján Seneca és Corneille róla elmondanak, nemcsak, hogy itt is dicsekszik tetteivel és hatalmas a varázslásban, hanem azon kívül valóságos kegyetlenséggel és kedvtellessel gyötri fenyegetéseivel a szegény Kreusat, varázs hatalmát pedig már pusztá tekintetével és szavával is gyakorolja, például a mikor elveszi az eszét azoknak, a kiket Iason a gyermekek után küldött. Hogy ezt a szörnyet Görögországban sehol sem türték, hogy mindeütt utálat és félelem tárgya volt, értjük; de nem értjük miért kellett Hekate segítségéhez fordulni, hogy a végzetes tette serkentse, a mikor saját lelkében már elége meg volt érve a sötét gondolat.

Iason egy nagy rejtély, vagy ha ennek elősmerni nem akarjuk, a szó legszorosabb értelmében jellemtelen ember, a ki magát ugyan szerencsétlen áldozatnak tartja és hirdeti, de a ki hűtlenségét és hátlanságát hazudsággal tetézi. Kreonnak azt mondja, hogy Medeát soha sem szerette, hanem varázshatalmának áldozata, hogy irtózik a bűbajos gonosztól, hogy hozzá hasonló, földi származású nő szerelmére vágyik, egy szóval, hogy ő szerencsétlen, csalódott teremtés, a kit az a végzet is sújt, hogy dicsőségét, életét olyan nőnek köszöni,

a kinek hálás nem lehet s a kit elhagyni fél. Magának nincs bátorsága Medeával szakítani, hanem Kreont biztatja: távolítsa el Medeát Korintheból, a kit ő nem követhet, mert érez kötelék fűzi Korinthez, t. i. Kreusa iránti szerelme.¹⁾ De nem folytatom tovább. Elöttem Klinger Iasona rejtély. Sehogy sem tudom magamnak megfejteni: minőnek képzelte tehát a szerző maga a darab hőségét? Vagy talán épen a chameleon természetben van a jelleme?

Kreon jó öreg király, a kit csupa gondoskodása ront meg. Medeát száműzi, mert fél tőle; mert félti népét és országát a jós jelekben hirdetett véstől. Ezzel megszegi a vendég jogot. Mert megint országa iránti gondoskodásból Iasont vejének választja, bűnrészes Iason hűtlenségében. Alekto legalább azt mondja: azért lakolsz, mert „Du brachst das Gastrecht und reistert zum Verbrechen.“ Szép, szép, csak hogy a darab elején hallottuk, hogy mindennek az oka a végzet!

Kreusa, a szegény szende szerelmes leány ártatlanul szenved. Tehet ő róla, hogy szerelmes? Hisz váltig kéri a darab elején Aphroditét adja vissza szive nyugalomát. Igaz, tudja hogy Iason nős, de épen azért kéri az istennőt verje ki őt eszéből, mert fél a rettenetes Medeától. Szegény! Milyen halálos félelmet áll ki Medeával való találkozása alkalmával. Jóságáért abban a jutalomban részesül, hogy minden kínlódás nélkül szörnyet hal az Eumenidák látására, a kik megmondják miért hal meg Iason, miért Kreon, de nem mondják meg miért hal meg Kreusa. Magok sem tudják talán, hogy csak azért, mert a mondában úgy áll.

A gyermekeknek nagy szerep jutott osztályrészül, de — úgy látszik — Klinger nem volt egészen tisztában, mikép használja fel. A gyermekek egyaránt vonzódnak Kreusához és szeretik anyjukat. Mi bírja tehát Medeát arra, hogy gyermekeit megölje? Sárkány-fogatán el vihette volna. Hisz olyan hatalmas, hogy még az Eumenidák sem bírnak vele, az isteni származásu daemonnal. A gyermekek sem idegenkedtek tőle! Tulajdonkép nem is Medea öli meg, hanem anyje Hekate boszúból Absyrthusért.

¹⁾ Medeának pedig azt mondja: „Mein Ruhm, me'n Vaterland trennen mich von dir. Der Ris's ist furchtbar, er muss sein und löste sich durch mein Leben.“

MAGYAR KÖLTŐ IDEGEN FÖLDÖN.

(Úti emlékeimből.)

— I. Közlemény. —

A linzi völgyön tünődve és érdeklődve nézelődünk. Ugy tetszik, mintha ismernők e hegyeket, melyek hervadó koszorúval öveznek; mintha mi is meg-megpihenünk a fák alatt, melyek felénk üdvözölve bólingatnak, pedig csak a szél szárnya verdesi őket; mintha mi is el-eljárnánk a kicsi kápolnákba, melyek a magaslatokon nyájas egyszerűséggel fel-feltünedeznek. Pedig ma látjuk mindezt először.

Mi ez? Talán valami édes honi vidék képmása? Talán az eszlogatja a képzeletet, hogy csodatevő bűbájával takarja el szemünk előtt, a mi idegen, s csillogtassa elénk, a mi ismerős!

Nem, nem, — nem a képzelet káprázata e hatás. Sokszor andalogtunk, tévelyegtünk lelkileg e térségeken, a mikor el-elfeledtünk a magyar költő, Bacsányi János, idegen, messze földön való panaszos elmélkedéseiben, — a mikor zengő hívására, serkentő biztatására el-elindultunk a szabad mészöre, tiszta levegőre s vele együtt biztos menedéket és szállást választottunk:

Itt, az ártatlanság s békesség ölében,

Itt, e kies tájnak zöldellő körében.

E patakos völgynek vragzó kertében,

E vén diófának árnyékos tövében.¹

Óh, köszöntünk benneteket: ti hegyek, ti fák, ti kápolnák, mint régi ismerősöket, hiszen völgyeteken zibong a város, a hol Bacsányi élt, borong a temető, a hol Bacsányi nyugszik!

Köszöntünk őszinte megihletődéssel! A mi látogatásunk nem a kandi és csipős turista látogatása, hanem a hálás és kegyeletes maradék elismerése. A melegségnek és becsülésnek érzésével tekintjük meg minden helyeteket, hiszen egykor a lelkes magyar költő járta meg

¹) *Toldy Ferencz*: Bacsányi János Költeményei Válogatott Prózai Írása val egyetemben. Pest. 1865. 89. l.

I.

A város, a hol élt.

O Linz, o Linz, du wunderschöne Stadt.

Ne csak szép az a hazaszeretet, a szülőföld bálványozása! Az ember örömet megbocsátja neki, ha tulságba csap is. A nemes rajongás felcsapongása, igazságtalansága mindég bizonyos költőiséggel párosul, s lefegyverzi maga iránt a körülményeket számbavevő bírót, hogy az ne mérjen az egyenes mértékkel. Linz bizonyára nem az a csodálatos szép város, a minőnek a linzi népének lelkesedése nagy voltában látta, mikor először elcsattantotta a dalt: „O Linz, o Linz, du wunderschöne Stadt!“ De azért megértjük és méltányoljuk az érzést, mely e nagyzó kitörést ajkára adta; s elnézzük a tiszteletre-méltó föllengést.

Linz nem csodálatos szép, — de elég szép város; dunai panorámája meg éppen pompás. Terei közül legszebb a Ferencz József-tér; hosszú, széles négyszögben terjeszkedik el; alsó vége a Duna partjának torkollik, éppen a hiddal szemben, felső vége szűkebb utczába vezet. A tér közepén a Szent-Háromság szobra áll, melyet még Károly német császár és magyar király emeltetett 1728-ban.

Nem a művészet alkotása; egyszerű munka a szobor, mely nem valami nagyon emeli a körülötte levő házak becsét; inkább bántja a szemet, mint gyönyörködteti, a mennyiben szabad tekintetét leköti s nem ad kárpótlást a rajta veszett pillanatért. Az emlék kedveért mint közönséges emlék föntartható ugyan, de minden egyéb tekintetben a ledöntésre volna érdemes; éppen úgy, mint a kolozsvári főtér efféle éktelensége. Ha a Maecenások lelkesedése s a művészek ihlete csak ily alkotásokat bir teremteni, — akkor bizony sokkal jobb, ha nem teremt; legalább mi a berovátkolt kődaraboktól mindég bosszankodással fordultunk el.

A tér maga kellemes; s Linz e ponton egészen nagy-városias. Köröskörül két-három emeletes házak, egyenes vonalban; boltokkal s nyilvános mulatóhelyekkel bőven ellátva. S itt van a felső-ausztriai bank, könyvkereskedés, a tér felső vége közelében pár templom; jobbra fordulva a sétatér, színház, kaszinó, a képviselőház

és muzeum, a Francisco-Carolinum s néhány más középület.

Szóval itt rajzik a linzi élet. Nem tulságos élénk, hanem azért elég mozgalmas. Hiszen a városnak utoljára is 35,000 lakosa van, a mi, német városról levén szó, meglehetősen szép mennyiség; Jena és Heidelberg híres egyetemi helyek, s együtt véve sincs annyi lakosuk. — Linz e mellett Felső-Ausztria fővárosa, forgalma benne fut össze, a Duna és Erzsébet-pálya által pedig a világkereskedés érinti. Nem esoda, ha a város emelkedik is egyre.

A mi benne nem változik, — az maga a linzi nép, az eredeti lakosság. Csöndes és kedélyes a férfi, illedelmes és szerény a nő; nagyobbára csinosak, de feltűnő szép kevés találkozik köztük.

A családi élet még jó lábon áll, legalább a sétatéren az egész családok megjelenése igen szokásos. Nyugalmas és unalmas séták folynak itt; azonnal meg lehet a közönséget ismerni, jó része „gutgesinnt“ tisztviselőkből s érdemes „pensionatusokból“ áll. Mintha csak a budai bástyákon, vagy a gráci tereken bolyongna az ember.

A nép, a város folytonos emelkedésének és jelentékeny kereskedésének daczára, még bizonyos mértékig ma is kisvárosias. Rendkívül egyszerűen és takarékosan öltözik. Az a pazar szépség számban és változásban, mely az embert budapesti sétányai alatt lépten-nyomon elkápráztatja, megállítja s egyre megújuló ingerbe ringatja; az a választékos kecs, mely a bécsi nőkn, kalapjok virágjától piczi czipőik csokráig előmlik, s a műértő néző tetszését kivívja, itt ugyszólván teljesen hiányzik. A séta itt nem a multság, nem a kellemes szórakozás és szórakoztatás, nem a tilos találkozások édes kijátszása, minden örömeivel, eleveniségével, pajzanságával egyetemben, — hanem az egészségnek kijáró — áldozat. A mint a Wissenschaft ajánlja, a Diätetik kívánja és a System elrendeli, mert hiszen Linz már a rendszeres nemzet félreeső zuga.

A leánykák a mama társaságában földresütött szemekkel járnak föl s le a soron. Tartások komoly. Viseletök komoly, egész nyakig begombolóznak. Hol az ifjuság bája, üdesége, vonzó zománca rajtok? Szemök sugártalan, vagy legalább sugara nem villan: félénk révedezéssel csüng lefelé; fehér nyakok, bővös keblök, gömbölyű karjaik gondosan kipólyázva, tisztességesen eltakarva, mintha bizony minden kicsi fuvó szellő megártana nekik. Az élet és pajkosság grá-

ciaja még itten otthontalan; mintha bizony a vidorság már maga bűn volna. Hiszen észreveszi a néző, hogy egyik-másik rózsabimbó, igazi, de hideg marad láttára, nem kapja, nem hódítja az meg rög-tönösen.

A járókelők udvariasan, legfeljebb egy-egy halovány mosolylyal üdvözik egymást, úgy látszik, jobbára ismerősök, mert a köszönés, a mint ez kisvárosiak között szokás, igen gyakori; sőt az idegennek is, ha a külső utczába vetődik, meggyűlik a baja kalapjának emelgetésével.

Kellemetlenül kell ezt tapasztalnunk, mihelyt a Fölszegnek fordulunk (hogy az Obere Vorstadtot magyarul mondjuk) — a kapuczinusok templomába. Kocsink az emelkedő, rosz kövezeten csak döcögve haladhat előre; — s az ut alatt minden szembejövő előzékenyen, de bizonyos báméskodással üdvözl bennünket; mintha szegyet ütne a fejökbe, hogy az egyszerű kis templomba kocsival balagunk. De mikor nem tudjuk a járást, s a nap folytában még sok nézni való vár reánk, nem tehetünk okosabbat, ha a távollevő kis imaházat mellőzni nem akarjuk.

Pedig ezt éppenséggel nem akarjuk.

A kapuczinusok temploma ugyan maga nagyon közönséges, építési stýlja, oltárképe, fal-festései keveset érnek, hanem van egy érdekes reliquiája, — a híres Montecuccoli gróf síremléke.

Érdekes a megtekintésre.

Ki volt Montecuccoli?

A magyarnak nem szükséges elmondanunk. Fenmaradt neve, szomorú szereplése történetünk könyvében. Híres hadi vezér, jeles hadi tudós, a maga korának vélekedése és elismerése szerint. Negyven esztendeig állt a császári seregek élén, s e hosszú pályafutása alatt egyetlen egyszer engedte magát csatába csalatni. Szent-Gothárd mellett, a mikor akarata ellenére, rendszere ellenére győzött. Talán épp azért kötötte meg a vasvári békét, diadalmas hadvezér letére oly föltétel alatt, a mint a megvert török megszabta.²⁾

Egyszer tért el tőled, óh szent Methodismus, mely gyönyörködöl vala a hadi vonal miatt való fölös aggályoskodásban, a várak és erődök nagyrabecsülésében, a csaták és ütközetek óvatos

²⁾ *Rónai Horváth Jenő*: Hadtörténelmi közlemények. II. évfolyam, I. füzet, Budapest, 1889, 51.

kikerülésében, a hadjáratok kicsinyességében, czéltalanságában és eredménytelenségében, mert hiszen a te csodabölcs tanításod szerint az a fődolog, hogy a sereg bőre épen maradjon, s hetekig és hónapokig döntés nélkül mozoghasson, — és ez egyetlen egyszer is bosszút állott miattad a magyaron. Hadd szenvedje meg a következt, ha nem szenvedhette meg eléggé a háborut, ha idegen zsoldosok és idegen felkelők a nyomás, fosztogatás, harácsolás és erőszakolás minden fájával a birtok és becsület ellen nem zaklathatták elég hosszan, nem verhették föl vérig, vére hullásáig, fegyverre kapásig a nemzetet. Mintha bizony az elégületlenség és keserűség a magyar és a császári sereg, a nemzet és a bécsi kormány, sőt király között is nem lett volna már tarthatatlan! S Montecuccoli grófnak érdemül számította be az udvar ezt, hogy szive mélyéből gyűlölte a magyart.

Sajnos, ilyen szelek fujdogáltak akkor az udvar körül! Meg is lakolt érette mind az udvar, mind szegény nemzetünk!

Ránk ontott a török; de a két Zrinyi-testvér erős bátyaként szegült útjába; visszaverte véres fejjel. Montecuccoli gróf az ily vitézkedést a szent methodismus nevében lenézte, mert a nagy czélok kitüzése, a gyors és merész hadműveletek kockázatátása, az esély és siker következetes kiaknázása az ő felfogása szerint nem tartozott a hadvezéri tulajdonok közé; az ő hadi tudománya nem a kardok csattogása és ágyuk bömbölése közt képződött: — hanem képződött a régi írók ismeretén, hiszen az elméleti tudást és beszédbeli művészetet hirdette a hadvezér tehetségeinek, no meg a kellemes külsőt, a nyájas simaságot és előkelő származást.³⁾ Különben is még égett a nagyzó olasz lelkén a maró seb, melyet Zrinyi Miklós éles gunyja ejtett rajta, a mikor 1661-iki erdélyi hadjáratát a fenhéjázónak megbélyegzése végett a nevetség színében tüntette föl; majd gyújtó lángszavával a nemzet régi vitézségére hivatkozott és lelkesítve-tanítva buzdította a magyart, hogy ne tegyen tengeri medveként, mely oly bátorságos és gond nélkül való a menykő félelmétől, hogy mikor legjobban dörög is az ég, magas kősziklára felhág és édesdeden alszik; hogy ne aludjék a rémitő veszedelem közepette, mikor a török Erdélyt, koronánknak egyik legszebb boglárát feldulta, fejedelmét eltiporta, nemzetünket gázolja, országunkat pusztítja, mint

³⁾ *Rónai Horváth Jenő*: Hadtörténelmi közlemények II. évfolyam, I. füzet. Budapest, 1885. 11. l.

erdei kan a szépen ápolt szőlőt; hogy ne bizza ügyét a szomszédok segítségére, mert nincs egyetlen idegen nemzet is, a ki a mi kedvünkért örömet szerencséltesse a maga békességes voltát a mi veszedelmünkkel, mert a vizbehaló embertől fél a hajóban ülő is, hogy le ne vonja magával.⁴⁾

Montecuccoli gróf nem feledte el sem a rendek kifakadásait, sem a Zrinyi maró bírálatát, s fitymálva ócsárolta ennek téli fényes hadviselését; Zerinvárat juhakolnak nevezte, s nem csak nem oltalmazta, hanem belőle Zrinyi hadait is kiharancsolta, s a törökök a falakon keresztül pusztá szablyával foglalták el. Zrinyi keserű szemrehányással írta a styriai rendeknek: „a mi eddig hallatlan volt, megtörtént, az ellenség az én ép új váramat, a mi nagyobb seregünk szeme láttára, úgyszólván egyedül karddal foglalta el, Montecuccoli kardot sem rántván oltalmára.“ S méltó, igazságos felháborodással hagyta el a csatatért.

Következik vala pedig a vasvári csúfos béke s a Wesselényi-féle összeesküvés.

Montecuccoli meg kegyben és kitüntetésben előre ment, — s lón táborszernagy, a rajnai hadsereg főparancsnoka, német birodalmi herceg. 1681-ben fejezte be emlékezetes pályafutását. A mint ezt a sirkő a kapuczinusok templomában hű részletességgel elbeszéli.

Az istenitisztelet éppen javában tart, a míg az emléket szemléljük és olvassuk. A nép alsó osztályabeli hallgatóság meglepetve nézi a kő előtt való megjelenésünket s időzésünket; így írásról s rajzról szó sem lehet, mert áhítatoskodásukat végképp megzavaróknak.

Míg szemünk az emlékre tapad, a magasztaló írást olvasva, — addig végig villan emlékezetünkben a sima gróf élete, ki a magyart oly méltatlanul bántotta. Most már csendes ő is, nagyon csendes; most már nem bántja többet a magyart.

A templomot elhagyva a felső-ausztriai muzeumba megyünk. Nem gazdag ritkaságokban, nem is valami nagy, de megtekintésre méltó. Derék bizonyága, hogy a jó ügyeket, pár rövid évtized alatt, mit hozhat létre.

Az intézet 1833-ban létesült, magán egyesülés útján; 1839-ben nyert nagyobb lendületet, midőn Ferencz-Károly főherceg vette

⁴⁾ *Kazinczy Gábor és Toldy Ferencz: Zerinvári gróf Zrinyi Miklós* Összes Munkái. Pest, 1853 371. l.

pártfogásába. Innen kezdve: Museum Francisco-Carolinum a neve, mely egyszerű, szinte izléstelen betűkkel olvasható az épület homlokzatán és bejárata fölött.

Az épület ódon, megkopott ház, melyet Felső-Ausztria rendi ajándékoztak a műveltség és hazafiság előmozdítására oda. Körülbelül 40 kisebb-nagyobb helyisége van, elég jókarban; a földszinten föliratok római kövek hevernek; az első emeleten a könyvtár, 8000—10,000 kötettel, előbb a rendek tulajdona, s az ethnographiai tárgyak, egyes ügybarátok ajándékai vannak elhelyezve; a második emeleten a termrszetrajzi és régiségi gyűjtemények találhatók. Egyik osztály se dús, hiszen az intézetnek alig van tizenhatezer forint tőkéje, két ezer forint évi segélye és két ezer forint jövedelme, a tagdíjakból; — a mi bizony mind igen kevés. De mindegyikben akad, a mi meglepi az embert.

A könyvtár a magyar nézőben kegyeletes emléket ébreszt föl, — ide járt igen sokszor Baesányi János, linzi tartózkodása alatt. A képtár főleg helyi nevezetességeket őriz. Leginkább magára vonja a figyelmet az 1676-iki parasztlázadás fejének, Fadinger Istvánnak képe, éles és jellemzetes vonásaival; szemben áll vele akkori ellenfele gróf Heberstein helytartó képe. E paraszt-háború egyes gyászos jelenetei dombor-művekben is megörökítvék; azonkívül számos maradványa megvan itt: a lobogó, kardok, s egyebek. A méltóságos urak képei alatt, egyik sorban, két arczkép függ, valamely a környékbeli paraszt házaspár képe, mely különösségnek is beillik. Olyan parasztember füstötte, a ki sem írni, sem olvasni nem tudott, s él kell ismerni, hogy a vad génie ecsete elég szabatos és kifejező.

A muzeum gyűjteményei közül legérdekesebb az etnographiai osztály és különösen a vidéki fehérnép viseletét sok igen érdekes és fölötté szép darab mutatja be. Vannak itt arannyal, ezüsttel kivart sisak-főkötők, melyek keceses kicsinyített kiadásai a dragonyosok ismert sisakjának; gazdagon himzett derékszorítók, kövek, s egyéb öltönyök, egytől-egyig élénken a nép festői érzékére vallanak.

Kalauzunk milderre nem igen látszik büszkének, talán mert éppen hazai tárgyak könnyen megszerezhetők, — hanem dicsekvéssel mutat egy zongorát, melyet Páris városa ajándékozott Beethovennek, mely a linzi muzeum legnevezetesebb emléke és büszkesége; a rozzant szerszámnak hitelességét bizonykodva erősítgeti.

Az egész muzeumnak főérdeme abban áll, hogy a nép szeretete hordotta össze s hogy Felső-Ausztria népeletének és természetvilágának hű tüköre. Az etnographiai és természetrajzi tárgyak be rendezésében a helyi szempont az uralkodó; a mi Linzben és Felső-Ausztriában gyűjthető, az megvan benne. Egyéb is akad, de gondosan elkülönítve: s kívánatos volna, hogy e szempontot élesen feltűntessék és határozottan érvényre emeljék nálunk is a mostan alakuló vidéki muzeumok.

Muzeumi sétánk tovább tartott, mint azt eleve hittük. Mikor a Francisco-Carolinumot elhagytuk, innen-onnan már délre járt; pedig még hátra van linzi megállapodásunk célja: — a temető kegyeletes meglátogatása.

II.

A temető, a hol nyugszik.

*Tétova tévelygünk született földünknek ölében
S mint jövevények ezer bajra kitéve nyögünk.
Bacsányi.*

Az idő ez alatt egészen elkomorodott.

A köd a félkörben huzódó hegyeket vastagon megfekszi, a kies kilátást elborítja; legföllebb a meg-megeredő szél bolygatja — rázogatja meg, a mikor hirtelen felszakadt belőle egy-egy darab s fehér gomolyokban kanyarog föl, mint valami óriási pipa füstje; aztán megint összegyülemlik és leereszkedik elnyúlva.

Hol a fák? Elmerültek a sötét háttérbe, a kivehetetlen alapon csak egy-egy csomósabb szín árulja el őket!

S hol a kápolnák? Talán fölemelkedtek az égbe, hová egyszerű boltzatok alól a tudatlan hívő nép imája fölszáll. Oh, mert a tudás hidege, a kétely gyanuja szárnyát szegi az imának; csak töredező hangon röppen el és megtörve verdes a véghetetlen űrben!..

A pompás képből csak a Duna látszik. Oh büszke, hatalmas folyam, sokszor áldása, olykor ijjedelme hazámnak, vonulj, vonulj a szent föld felé, mely annyira magáénak ismer, hogy czimerébe igtatott

Te honodba mész, mi az idegenbe!

Szívünk sajog, lelkünk imbolyog!

S a levegő oly hideg és nyirkos. Hadd legyen. Terjeszkedő köddel és nyirkos levegővel szemben mégis kihajtatunk.

A linzi temető a magyar nemzetre nézve emlékezetes egy temető. Benne alussza az örök álmot egyik jeles írója, irodalmi küzdelmeinek egyik nagydíjnyertje, szabadságért való rajongásának egyik erős hitű és hivatott hirdetője, ki üldözésben és szenvedésben gazdag, zaklatott életének daczára is, késő haláláig a nemzettel érzett, a nemzettel vértett s a nemzetért dolgozott: *Bacsányi János*. Bizony megérdemli a magyar irodalom serény munkásától, ha útja Linz mellett visz el, hogy itt egy napra kiszálljon, s az idegen földben, idegenek között porladozónak sirjára kegyeletes érzéssel koszurút tegyen.

Szegény *Bacsányi*! Úgy is sokáig élt, szinte elfeledve, pályatársaitól kicsinyelve, határozott következetességgel mellőzve, igen sokszor félre értve; haló porában érje legalább a megillető elismerés és méltányolás! Hiszen előre törekvése a nemzeti nyelv és irodalom fölvirágoztatása érdekében hozta heves összeütközésbe *Kazinczyval* és *Rájnissal*; czéljában nemes, habár rúgójában önös is. Hiszen minket, késő nemzedéket, nem érint közvetlenül az ő versenyzésük, nem riaszt el *Bacsányitól* az ő szerencsétlen politikai hite, hajó-törése; nem kedvetlenit el tőle az ő maga nagyralátása, daczos önfújósága s nem egyszer türehetetlen természete; emberi gyöngeségei megszüntek, elporladtak a porladóval. De költői és írói stíkerői az „érdem templomában“ hosszú emlékezetig fönmaradnak. Reá illenek teljesen a maga mesterkéletlen, de bölcs szavai:

A hazáért élni, szenvedni s jót tenni
 Ügye mellett önként s bátran bajra menni,
 Kárt, veszélyt, rabságot érte fel sem venni.
 S minden áldozatra mindenha kész lenni.

Barátom! oly dolgok, melyek az embernek
 Dicsőség mezején oszlopot emelnek,
 S melyekért, bár meg élsz, sokan nem kedvelnek
 A jók szírdobá is áldanak, tisztelnek. ⁵⁾

A temető nem messzi esik a várostól, síkos területen. Magas kőfal keríti be. A kapuval szemben a főútja fut, ketté hasítva azt.

⁵⁾ *Toldy Ferencz*: *Bacsányi Gábor Kőlteményei*. Válogatott Prózai Írásai-val egyetemben. Pest, 1865. 27 l.

A kaputól mindjárt balra áll a temető felügyelőjének lakása; kényelmes, emeletes hajlék. Jó karban tartják, mint magát a temetőt is. A felügyelő, a kihez fordulunk tudakozódás végett, udvarias előzékenységgel fogad bennünket s azonnal készségesen kalauzunkul szegődik.

Nem messzi kell kalauzolnia.

Közvetlenül lakása előtt, a temető főútjának baloldalán, nyulik el egy pászta-halott. A nyolczadik sorban, a főtér felé a harmadik sirban, nyugszik Bacsányi János feleségével, balsorsának hú osztályosával, Baumberg Gabriella német költőnővel együtt. Sirjok nincs elhagyva, sőt inkább az éber és állandó gondozásra vall.

Poraik fölött téglaszerű alakban simulnak össze a hantok; az oldallapok szilárdak, az omladozástól megóvák; a felső lap hantja lágy, hervadó növények s fonyadó levelek lepik el. Csak e hulladozó foszladékok és száradó indák tesznek ma bizonyosságot, hogy a sirt még mindég szerető kegyelettel, a barátság nemes emlékével őrzi a Hafner-család, Bacsányi egykori barátja, az agg Hafner József és ennek fia.

Mikor Thaly Kálmán 1877. nyarán svájcezi utazásából visszatérve, a temetőben megfordult, hogy „a magyar nemzet és a hálás utókor nevében“ megkoszorozza az emléket, melyet el addig csak Toldy Ferencz méltatott a megtekintésre, mikor éppen harmincz esztendővel az előtt, 1847-ben, látogatására menve az érdeemes aggnak, — már csak a temetőben kereshette föl, — kellemes meglepetéssel vette észre szintén a gondviselés nyomát. A sirhalom fekvő lapja, a mint elbeszéli, parányi kertecskét képezett, melyen szagos ciztromfüvek, immortellek, magasra felnőtt kék és ibolyaszínű virágok tenyésztek bokrosan.

Akkor még augusztus közepe volt: a mi látogatásunk pedig november végső napjaira esik; virág helyett, melyet a természet már letarolt, színétől és illatától megfosztott, hervatag és omlatag levelek fődik be a becses sirhalmot.

A magyar költő sirja szomszédságában névtelen emberek pihennek. Valami katonatiszt, majd a linzi kereskedelmi testület volt elnöke; aztán több csöndes és békességes polgár. Csak néhány lépésnyire hátra tőle, a főttől jobbra eső pásztában emelkedik ki a többi.

közönséges sírkő felett magasan egy büszke márvány obeliszk, ragyogó fényesre őrítve. Ez a név van rajta aranybetűkkel: Adalbert Stifter. A cseh földön 1806-ban született, s Linzben 1868-ban elhalálozott híres német író, kinek természeti tájfestései eredeti fölfogást, megragadó erőt és képzeletet árulnak el, pihen a büszke obeliszk alatt.

Bacsányi emléke egyszerű mészkő, de nemes izléssel készült. Mint maga sírhalma, téglaszerű alaku s keresztjével együtt körülbelül egy ölnyi magas lehet. A belső oldalon, beillesztett márványlapon, megujított fekete betűkkel van bevésve a sírirat, mely felül a feleség, alól pedig csillagos vonallal elválasztva a Bacsányi emléket örökíti meg, érzelmes sorokban.

A sírkő nemcsak kegyeletes adománya Hafnernek, Bacsányi igaz, ragaszkodó barátjának, hanem valószínűleg saját készítménye is. Annyi bizonyos, magának az emlékek tanúsága szerint, hogy Hafner József műintézetéből való; a felirat alatt, apró betűkkel a beillesztett sima lap jobboldali alsó sarkában ez olvasható: Stein und Schrift aus Jos. Hafner's lithogr. Institut.“

Az öreg Hafner fiatal korában a bécsi képzőművészeti akadémiában szobrászatot tanult, de azt abba hagyva, szülővárosában Linzben síremlékes boltot nyitott, s Bacsányi Jánossal, a kihez egyik bécsi tanára adott neki ajánlatot, igen belső, bizalmas baráti viszonyba jutott. Bacsányi haldoklásakor is ő volt nála, az ő hú karjai között adta ki a sokat szenvedett magyar költő nagyratörő lelkét Hafner intézkedett temetéséről is. Bacsányi iratainak, melyeket Kantz közvetítésével néhány évvel ezelőtt a magyar tudományos akadémia számára elküldött, lelkiismeretes megőrzője, síremlékének felállítója, s mind a mai napig gondviselője. Neki köszönheti a magyar nemzet hogy irodalma egyik nagyérdemű uttörőjének sírja, noha 1845. óta, mióta az Bacsányi fölött összeborult, a régi sírokat a csöndes birodalom új lakói foglalták el, még mindig épen és érintetlenül áll.

A gyönyörű koszorut, melyet hoztunk, mely babérlevelekből, és árvácskából készült, így a zaklatott költő életének mintegy jelvénye, oda erősítjük az emlék keresztjéhez, s hosszan, igen hosszan elmerengünk porló hamvainál szótlantul.

Ha van valami Végzet, a mi az ember fölött lebeg, a mi előre eljegyzí a boldogságnak vagy kárhozatnak, a sikernek vagy

üldözésnek, Bacsányiról kegyetlenül határozott! Rajta szomoruan betölt az írás szava: hogy bujdosunk e földi téreken; és szomoruan betölt a költő mondása, hogy apái földje nem hona, hogy a bölcsője és koporsója közti ür századoknak szolgált mesgyeül!

Felrajzik emlékezetünk előtt hosszas és nehéz, nyolczvankét esztendő élete pályája: merő küzdés, merő bujdosás.

A szegény tapolczai jobbágy gyermeke szüleinek áldozatával és a maga tehetségével alig vergődik át a veszprémi, sopronyi és pesti oskolán, alig az egyetemen: mikor a derék Horányi ösztönzésére kigyult lelkének megnyílik a nemesi világ. Az a világ, hol az előkelőség és gazdagság érdemmel és szellemmel egyesül, hol a hazafias lángolásnak és hazafias áldozásnak szent oltára emelkedik: a b. Orczy Lőrincz háza és köre. A tarnai bölcs István fiának lesz jogi tanulmányaiban vezetője, — s maga jut nevelésbe, a legjobbba és legnemesebbe, mert az élő példa hatása alatt vágya nagyra nő és magas célra lobban. Szerencséje vagy szerencsétlensége, hogy fogékony és tevékeny, mert tanítványa mihamar elhunyt, s nem marad egyéb számára, mint hogy a család és haza nevében elsirassa az ifjat, ki a halál előtt nagy erkölceiről ítélve öregnek tetszett; mint hogy részvevő bánattal és fájdalommal elhagyja az öreget, ki lelke nagyságában és derűs bölcsességében a fiatalságot megőrizte; mint hogy a kapott hatást, mely tehetségének erjesztője, erejének ösztönzője, keblében elvigye. Orczy atyja helyett atyja volt addig házában és most is gondoskodik róla, mert kétségtelen, hogy báró Vécsey Miklós, a kassai kamarai kerület igazgatója, az ő ajánlatára alkalmazza gyakornokul S Kassára kerül, hogy összekerüljön B. Szabó Dáviddal és Kazinczy Ferenczcel, hogy a három rajongó lélek lobogása, ha rövid időre is, közös lángba csapjon és magasan felragyogjon!

Nem illenek össze, hiszen különbözik születésök, nevelésök, állások, vérök, tehetségök, jellemök, szóval egész emberi és írói egyéniségök: de a nemzeti irodalom újraébredésének amaz édes és bájos hajnalán, a szent eszme vallásában a szívek gyermeki és őszinte önfelédéssel közelednek egymáshoz: a régi munkások kiterjesztett karokkal sietnek új társuk elébe, s leveleikben a szabad r maiak példájára tegeznek egymást; híroket nevelik s országszerte terjesztik: minden új név szájról-szájra száll. Nem nézik, a mi elválaszt; csak

azt, a mi egyeztet; ilyen módon könnyen egyesül ez a mi három rajongónk is, s megalapítja az első magyar szépirodalmi folyóiratot. Ám egyszerre kiviláglik, hogy más az érzés, meg más az elv, más a lelkesedés, meg más a kivitel: érzésben és lelkesedésben egyesülhet, elvben és kivitelben elválik megint. Baróti Szabó nem törné meg az összhangot, az ő fás természeté és szerzetesi fegyelme épp összevág, születés és nevelés megadásra és követésre utalja; még önmagával sem igen foglalkozik, hiszen viseletében félnék és szögletes, öltözetében szennyes és piszkos; annál kevésbé bajmol másokkal, nem verseng, nem egyenetlenkedik és nem ellenkezik, ha csak elkerülheti. De két társa, Kazinczy és Bacsányi, lelkökben az ifjonti tűz türelmetlenségével, a nagyravágy égető szomjával, az elsőség és vezetőség öntudatos törekvésével, — nem fér meg együtt. Kazinczy, mint a vállalat megpendítője és szervezője, kinek önérzetére fényes származása, társadalmi magas összeköttetése, előkelő hivatalos állása s irodalmi évtizedes pályafutása jogot és alapot szolgáltatnak, nem tűri, nem tűrheti, hogy Bacsányi, a fiatal kezdő, ki még névtelen és érdemtelen, követelje a bíró és döntő szerepet, igazítgassa és válogassa meg írásait, inkább kitér előle.

Bacsányi lángolása és hivatása, akaratossága és erőszakossága diadalmaskodik. A Magyar Museumot megtartja, szerkeszti és kiadja, s négy esztendőn keresztül szellemi és anyagi akadályokkal küzdve folytatja. Szegény, de nem riad vissza az áldozattól, kevély, de nem riad vissza a kéréstől, függő tisztviselő, de nem riad vissza a független meggyőződés bátor kifejezésétől, jogtalan osztály tagja, de nem riad vissza az emberi jogok tüzes emlegetésétől; aristokrata országban él, de nem riad vissza a demokrata elvek tüntető követésétől és hirdetésétől.

Mindenesetre érdekes egyéniség.

A XVIII-ik század egész vivódása, küzdelme és alakulása végig-zajlik benne. A népből ered, melynek rendeltetése — a kötelesség és fáradság, a verejtékezés és szaporodás; ismeri és érzi az elnyomatást, melyben vérei vergődnek és sinylenek, a megaláztatást, mely alatt nyögnek és keseregnek, a szenvedést, mely lelköket emészti s erejüket zsibbasztja, a panaszt, mely ajkokra feltör és türelmetlenkedve követel, a fohászt, mely ég felé röpdés és megváltásért könyörög. Ismeri és érzi mindezt, mert szívében egész osztályának,

szüleinek, testvéreinek, rokonainak, ismerőseinek szive dobog összes fájdalommal, gyötrődésével, megadásával, háborgásával és csengésével. A közös eredet bélyegénél fogva minden ösztöne, minden idege hozzájuk füzi és reájok eszmélteti. Gyermekségének fel-felsíró emlékei egyenesen, ifjúságának mosolygó benyomásai ellentétesen, férfi-korának bíráló elmélkedései az összefoglalás és szembeállítás kiélzésével vissza — visszavezetik oda, a honnan fölemelkedett. Oh, az a mult, az ő életének multja, de még létének mindég jelenje, — elégületlenséggel és keserúséggel, mély érzéssel és magvas gondolkozással tölti el. Sovárgva, remélve, várva és bizva néz a jövőbe, a melylyel az idő méhe viselős.

Az Orczy beszéde és tanítása. talán egy ideig az ő könyves háza, beavatja a század nagy bölcselőinek igéibe, erkölcsi és jogi eszméibe, az örök emberi igazságok tanításaiba. Tehetsége, szorgalma, nyelvismerete az európai virágzó irodalmak segítségével kiszélesíti látókörét, érdeklődéseinek, vágyainak, gondolatainak, egész tudásának világát; úgy annyira, hogy Toldy elismerése szerint Bessenyein és Kazinczyn kívül senki sem mérközhetik véle kortársai közül. Mig erős hazafisága és lelkes magyarsága a nemzethez csatolja, történeteinek válságaiba és tanulásaiba mélyeszi; addig egyetemes műveltsége és általános emelkedettsége az európai népek felé vonzza, irodalmi és társadalmi forrongásaik és viharzásaik megfigyelésére készíti. S a korszakos eszmék és korszakos események áramától ébred, éled, izgul, bátorodik, fejlődik és erősödik, s eszében, szívében, lelkében az emberiség reményei, küzdelmei, diadalmai, ítéletei, rájongásai és szenvedései csapnak össze.

S a ki lent, emberöltője mélyében szülotik, tehetségének és akaratanak erejéből emberöltője ormára jut, s fent áll, kezében a század megváltó eszméinek lobogójával. Kifejező nagy szemeiben tűz, magas homlokán a felvilágosodás, szavában erő, férfiaság és határozottság, melybe bele-beleseng néha csattanósan, bele-belesüvölt, néha kirívóan, a dacz, a megátalkodás és fenhéjazás hangja is. Megérthetjük és megmagyarázhatjuk teljesen. Bántja és zaklatja, ingerlékenységgel és türelmetlenséggel borítja el a maga és a haza viszonyaival való elégületlenség. Önérzete és öntudata, mely sokszor a maga csinálta emberek jellemében elbizakodásba és nagyzásba csap, — azt beszél, azt bizonygatja, hogy megáldottabb, képzetebb, tar-

talmasabb és derekasabb ember, mint körötte és fölötte a legtöbb: és mégis alacsony hivatalban, nyugzó nélkülözésben sanyarog, sőt kicsinylésben és lenézésben is nem egyszer részesül. S ez az önérték és öntudat föllázad ilyenkor benne, az ember kevélyen felzajdul és megfélekedzik az apró tisztviselőről, a szellem szülőtte a jobbágy szülőttéről; ha ki útjába kerül, bizony megemlegeti. Magán összeüt-közéseinek és irodalmi kiméleteiségeinek ez a pszichológiai nyitja.

A míg egyéniségéről gondolkozunk: meg-megcsendülnek lelkünkben versei. Afféle öreges versek. Nem mesterkedők, nem csillogók, nem piperések és cziczomások, nincsen bennök a mai kifejlett nyelv és kifejlett verselés műfogásaiból, tökélyéből és szingazdagságából semmi, hiszen a kassaiak épen száz esztendő előtt fogantak; de van annyi gördülékenységek, zengzetességek, lendületek és zamatok, hogy mai napság is jól esik el-elolvassunk. Oly érzés fog el bennünket a közben, mint a mikor megállunk és elmélázunk régi vitéz eleink képei előtt. Bizonyynal nem voltak oly csiszoltak. oly simák, nem ismerték és nem követték a mai egyetlen és feneketlen bölcseséget, az illetet: de épebb érzéssel és egészségesebb belátással, minden esetre aczélosabb erővel és határozottabb férfiasággal bírtak, mint mi. Szeretnők, ha az ő hősiességekéből valamivel többet örököltünk volna: valamint szeretnők azt is, ha a Bacsányi költészetének egyszerű erejéből és férfias jelleméből több maradt volna reánk. Az elégia már csak megengedi, sőt szereti a lágyságot: de Bacsányi még abban is megőriz bizonyos energiát, alanyi búsongások és zokogások helyett történeti és hősi képeket föstöget, főleg a nemzet fölleges és zivataros esztendeiből; a régi Szekes-Fejérvár és Buda. Várna és Mohács, László és Lajos újra meg újra emlékezetébe rajzolódnak, sötét alapon sötét szinnel. Az alakok ismétlődnek, de a képek mégis egyre mások; szerkezetök, csoportosítások, kezelések különböznek. Az előadás elevensége és hangzatossága, a verselés könnyűsége és szabatossága, a római hév és görög tisztaság, a pattogó, a rohanó hexameterek mintha ismerőseink lennének. Honnan? Egyszerre megcsendül a Kisfaludy Károly híres Mohácsa, a mely minden bizonyynal, legalább ugy rémlik, a Bacsányi ihletése és befolyása alatt termett; a mint nemcsak alakjok, de hangjok, de néhány jellemző kifejezésök megegyezése elárulja. Természetes, hogy a négy évtized haladása felismerszik s a két költő leírása közt nagy a kü-

lönbség. A Kisfaludyé szélesebb és fényesebb, a Bacsányié meg közvetlenebb és tömöttebb. De Bacsányi, ha leírni akar, mint az Andrássy Mária grófnő rajzában, ért a pompához, gazdagsághoz és változathoz is; csak úgy ontja a sugárt, csak úgy szórja a virágot. Hiszen fiatal leányról, hulló virágról énekel, a ki úgy ragyogott, mint az arany nap; a kinek ravatala előtt a férfiaság nem vértézheti magát hideg keménységgel: megilletődve, meghatva, gyöngéd magasztalásokkal borul le. Majd hirtelen fölegyenesedik és megemberekedik s a drága halottat a nemzet miatt sajnálja, melynek talán Cátókat és Brutusokat szül vala.

A nemzet és emberiség nagy érdekei és céljai, nagy szenvedései és rázkodásai érintik leginkább. Még ez időben, a mikor előretörő lelkének vitorlája büszkén szálldos a század nagy eszméinek és törekvéseinek fuvalmától, a mikor duzzadó erejének és tulcsapó hitének merész biztatásában kész a megkisértésre és küzdelemre, élénkebben megihletik a kötnék gyötrelmei és örömei, mint a magabánatai és vigasságai. Lantjának húrjai a század panasza és ujjongása, a nemzet és emberiség reménykedése és fenyegető kiáltása zendül fel. Sejtés és jóslat, következtetés és követelés, méltányosság és igazság egy értelemmel azt rebesgetik és ígérnek, hogy vége az időnek, mikor a hazafi nem találván hazát önnön hazájában, csak panasz, csak jajszó zengett ajakában, hogy vége az időnek, a mikor a sziv szabadsága kötve volt, s az atya nem bizhatott saját magzatjában. A nemzet és emberiség fölkelnek és egészül érvényesülnek, s minden egyes ezekért buzog: mert hiszen emberiség nélkül nincsen érdem és haza nélkül nincs emberiség. A sors sietve és zaklatva vágat: új kor, új világ támad a régi omladékaik és emlékeik fölött. Bacsányi villogó szemmel és ziháló kebellet csüng a változásokon és szilaj kitöréssel kiáltja oda a franciaországi változások kezdetekor:

„Nemzet-k, országok! kik rút kelepceben
Nyögtök a rabságnak kínos kötelében;
S gyászos koporsóba döntő vas ígátok
Nyakaokról eddig le nem rázhattátok;

Ti is, kiknek vérét a természet kéri,
Hiv jobba yitoknak felszentelt hóhéri,

Jertek! hogy sorsotok előre nézzétek,
Vigyázó szemetek Párisra vessétek!“⁶⁾

S mi ott a látvány? A megzajduló nép, a mint az isteni jogot tapadja s a maga jogát emlegeti, a mint a városháza és királyi palota tereit elborítja, a háromszinű rózsát keblére tüzi és ujjongva süvegét rázza, a mint a Bastillet megrohanja és Versaillest előnti. Bacsányi háborgó szive felörvend, viharzó lelke fenyegetésre tör; de már a háborúságon, a vérontáson nem gyönyörködik: sőt ellenkezőleg emberi érzése és emberi méltósága fellázad a népirtó csatákon. Az ő eszménye nem a kard, hanem a szellem harczoza: a szelid, a szabad, a mivel ember, mert nincsen se méltóság, se boldogság az öldöklésben; s a költőhöz és bölcshöz méltó nemességgel tör a megütköző kérdés ajkára:

„Büszke, gyarló ember! hová visz vakságod —
Miként bitangolod lelki méltóságod!
Abban lehet-e hát legfőbb boldogságod,
Hogy ha vérségidet holt halomba vágyod?“

Bacsányi beszéde rövid és nyomós; ő még oly nemzedék képviselője, melynek kevesebb volt a szava, de mélyebb az érzése és velősebb a gondolata; még sem ezt, sem azt nem nyomta és nem pótolta a czifra virágok, himes szóllások pazar disze. Nála ez az egyszerűség — nem szegénység, nem köznapiság, de a régi remekírók tanulmányának eredménye, szellemének elfogadása, és modorának alkalmazása. Az ő írása nem naturalismus, erének mesterkéletlen és fegyelmezetlen lüktetése: hanem tudomány és művészet, melyet magasabb izlés fejleszt, egyetemesebb műveltség éltet, hamisítatlan magyarság őriz ellen! Most is emlékezünk, hogy milyen igazi élvezettel lapozgattunk az ő Magyar Múzeumában. illetve az ő értekezéseinek, ismertetéseinek gördülékeny, lendületes és fordultatos velős és férfias prózájában. Van köztük különösen egy, a Rájnisnak szóló felelet, mely a vállalat leg tartalmasabb és leghatásosabb közleménye, s az író egyik legügyesebb és legelevenebb dolgozata, csattanós és meggyőző bizonytsága annak, hogy mennyi erő és mennyi hév, mennyi biztosság és mennyi elmésség lakozik benne.

⁶⁾ *Toldy Ferencz*: Bacsányi János Költeményei Válogatott Prózai Írásaival egyetemben Pest, 1865. 20. l.

Rájnis felszólal, nem, nem, feltámad, hogy a Magyar Muzeumot nagy örvendezéssel olvasgatta ugyan, tetszett neki az erőltetés nélkül való természetes, tiszta magyarság: de nagy furcsaságot és nagy vétket is talált.

S mi az a nagy furcsaság? Hogy Kazinczy és Bacsányi pályafutásukat olyan társsal kezdik, a kinek „inai szükséges erő nélkül szükölködnek“: mégis ezt eresztik előre, hogy „az ő gyorsaságok, mely valóban nagy“ annál nagyobbnak lássék, mert Szabó Dávid ő kegyelme olyan magyar poéta, kit poéta poétának, magyar magyar-nak nem tarthat. S mi az a nagy véték? A Bacsányi aesthetikai cikke, melyet Gatterer után készített a fordításról. Rájnis szerint ez megbotránkoztató, mert a jó izt megvesztegeti, az igaz ítélet törvényét megszegi, s a Magyar Muzeumot beszenyesíti. Mit kíván a cikk a fordítástól? Hogy az eredeti írásnak mása és jól eltalált képe legyen, észre sem véve, „hogy az eredeti írásnak oly mása, oly képe is lehet, mely alávaló, rabi módra készült; olyan is, mely közmódra készült, olyan is, mely jelesen készült; vagyis igazabban szólván, hogy minden idegen nyelven irt írás más nyelvben is megjelenhet, vagy úgy, mint egy alávaló írás, vagy úgy, mint egy közép-szerű írás, vagy úgy, mint egy jeles írás, s hogy ugyanazért három-féle a fordítás, tudniillik a „rabifordítás, köz-fordítás és jeles fordítás.“⁷⁾

No bezzeg, visszaver Bacsányi, keményen és alaposan, úgy, hogy a beteges, epés és csipős kőszegi poéta mélyen és súlyosan megsebesedik. Bacsányi egész kedvteléssel, a fölény, a szenvedély, a harag és boszú váltakozó csapkodásával, a gunyolás, a leczkértetés, a szemrehányás és fenyegetés meg-megszilajodó hangjával zúdul ellene; nemcsak visszaveri támadásait, de meg is torolja, felháborodásában megfeledkezve a tisztességről önmaga és ellenfele iránt. Szenvedve és küzdve botlik, forró vére és fojtó keserősége ragadja el: — takarja feledés, érje bocsánat!

Megnyerheti annyival inkább, mert úgy is gyütlöng és kavarog feje fölött a vész-felhő, ugysis egyre torlódik baja magánéletében és nyilvános működésében. Összeszóllalkozik és összeütközik főnökével, b. Vécsey Miklóssal és párbajra hívja, a mint Kazinczy elbe-

⁷⁾ Rájnis József: Magyar Virgilius Első darab Pozsonyban, 1789. Toldai. 4. 5. II. III. I.

széli. Miért? Ismerjük az adatot, de nem tudjuk az okot. Bayer Ferencz, Bacsányi életirója azzal üti el a kérdést, hogy kerekén tagadja az esetet; s meggondolatlanságában arra vetemedik, hogy czélzatossággal vádolja a mai magyar izlés és irodalom halhatatlan úttörő mesterét.⁸⁾ Tévedhet Kazinczy is állításában, elfogulhat meggyőződésében, de jóhiszeműsége és megbízhatósága kérdésbe nem jöhet. A ki könnyelműleg és vakmerőn bélyeget akar sütni fényes homlokára, bizony úgy jár, mint a Göthe kisebbitője, nem Göthének, illetve nem Kazinczynak, hanem önmagának árt: magát bélyeg-i meg! Nem elég, hogy Bayer elköveti ezt az irodalomtörténeti tanulmányt, hanem megszerezi a hibát hebehurgya beszédével. Kazinczy elégszer megfordul 1791. után Kassán, elégszer megjelen a Vécsey nemzetség körében, hiszen az 1792-iki koronázó országgyűlésen is a b. Vécsey Ferencz követe, hogy közvetlen és hiteles forrásból merítse híret. Különben sincs benne semmi szentségtörés. A sértő lehet Vécsey épp úgy, mint Bacsányi; a kihívás ennek csak önérzetére és férfiasságára vall. A mi jellemző: az a Vécsey, Kazinczy, s általában a nemesség felfogása. Teli a század a felvilágosító, világ-boldogító társaságokkal, teli a fölemelő és átalakító áramlatokkal, teli a szabadság, egyenlőség és testvériség magasztos szméivel: és mégis ime, nincs annyi joga ennek az embernek, ki a nemességet nem valami hadakozó ősenek vitézségéből örökölte, de az isten áldásából, a muzsák csókjából, a maga érdeméből bírja, ellenfelével szembeállhasson és lelövesse magát! Nevetség és garázdaság, hogy a jobbágyi Bacsányi felelősségre merje szólítani azt, a ki báró és főnöke. Mi a következése? A szégyen, melytől arcza pirul, hogy nem számít, a keserűség, mely szívében háborog, hogy ezt viselnie kell, s az üldözés valószínűleg, mely megnehezíti neki hivatalát, hogy tulemelkedt az igán.

Szegény rajongó! ha valakinek, neked bizonynyal okod van álmadni: hogy az emberi nemzet egyetlen méltó bálványja, s az ég legszebb adománya — a szabadság

A szabadságot azonban hinni lehet, hirdetni nem! A franciaországi változásokra irt vers pedig éppen nagy bátorsággal hódol neki. Van a ki megbotránkozik rajta, a ki kicsinyességében azt

⁸⁾ Bayer Ferencz: Bacsányi János. Irodalom történeti tanulmány. Soprony. 1878. 61-65. ll.

állítja, nem is egyedül, de egész czimborával, hogy Bacsányi megsértette véle a fejedelmeket. Mert Kassán, ebben a Tótországbán a nyugtalanzkodó író kifejezése szerint, a francziás gondolkozásu emberket nem szeretik, s különösen személye ellen áskálódnak. Sőt akad elég alávaló, vagy elég tulbuzgó, a ki egyenesen feladja. Kiméletesek és irgalmasok leszünk iránta s nem ujtjuk fel emlékezetével nevét. Bacsányi tudja, hogy nem sokáig maradhat helyén. „Azonban, írja nemes elszánással, hazám ügyén föl nem adok. Akárhová megyek, hiv fia maradok. Elég egoista mondja ugyan, hogy felix, qui latuit; én nem így gondolkozom, noha valóban sok és tehetős az ellenség.“ Védelmet ir a nádorispán számára a maga és Museuma mellett, mert a felség előtt is gyanuba keverik. Védelme öt ivre terjed, német nyelven, s majdan nyomtatásban is kiadni szándékszik, hogy lássa meg a világ, mikép akkor szólott nemzete java mellett, mikor mások hallgattak.

Hiában védekeznek, hiában védik mások: Abauj-vármegye, a Helytartótanács és Sándor Leopold főherczeg, a fiatal nádor, a kanczellária elitéli, megfosztja állásától, folyóiratától, elkobozza a Muzeum második kötetét, felforgatja magán és nyilvános életét. A király kegyelme mindössze arra szorul, hogy a végrehajtás késchetik.

Befejező közlemény következik.

Széchy Károly.

AZ ERDÉLYI ROMÁN NÉP VALLÁSI UNIÓJA RÓMÁVAL.

(Harmadik és befejező közlemény.¹⁾)

V. A gör. keleti szertartásu egyház állapota az uniótól.

Az uniót az egész román nép nevében irták alá; a gy.-fehérvári román püspöki egyház tehát egyesült lett; összes egyházi vagyona, templomai az ujonnan létesült egyház tulajdonaivá váltak. Percznyi-leg folytak ugyan viták az unió felett, tényleges szakadás azonban nem történt. Nyílt szakadást csak a brassói (bolgárszegi) görögök idéztek elő, akik, mint említettük, 1701-ben, bizonyára külföldi befolyásra, az unió ellen tiltakoztak és a régi szertartásokhoz való ragaszkodásukat kifejezték.²⁾

Miután a gyula-fehérvári püspök egész népével állott át, természetes, hogy az erdélyi román püspöki szék többé nem volt görög keletinek mondható, mert egyelőre görög keleti szertartásu egyház nem is létezett.

A görög katolikus egyházból időnként kiálló elemek napról-napra szaporodtak. A visszaálló hivek, főpásztor hiányában, Oláhország és Moldova, Bosznia és Szerbia ó-hitű püspökeihez folyamodtak segítségért. Voltak elégtelen kalugerek, akik leginkább személyi érdekek, magán gyűlölség, néha vallási fánatizmus által hajtatva még Oroszország és Bukovina főpapjait is felkeresték s hallatlan vérlázító

¹⁾ Az első és második közleményt lásd e kiadvány 1889-ki 1-ső és 2-ik füzetében.

²⁾ E tiltakozás latin nyelven 1701 június 27-ről kelt s egész terjedelmében lásd Cipariu: Acta et fragmenta hist. eccl. 268—269. l. A tiltakozás fogalmazója Nagyszegi Gábor, kiről már megemlékeztünk, súlyosan bűnhődött e merészsége miatt. Lásd Nagyszegi ügyét bővebben gróf Bethlen Miklós Önéletrésésében Szalay Lászlónál II. k. 205. és következő lapjain.

iszonyatóságok, üldöztetések előadásával őket beavatkozásra akarták birni. Ez úton akárhány bodorgó kaluger nem csak tekintélyes pénzsegélyhez, de papi méltósághoz is jutott. Tág tere nyílt a be-súgásnak és árulkodásnak.

A már ismertetett zürzavarban mindég akadt egy-egy férfiú, a ki a nem egyesültek nevében vezette a mozgalmat az egyesült egy-ház ellen, ezek mindig a külföld, leginkább a szláv és görög be-folyás érdekeit szolgálták. Ezen férfiakat azok, akik az ó-hitű ro-mán egyház történetét megírták, ha nem is felszentelt püspököknek, de egyházvezetőknek ismerik el.¹⁾

Ilyen vezetőnek mutatkozik Czirka János Dositau, aki sok kel-lemetlenséget okozott Athánásiusnak mindjárt az unió kimondása ide-jében. E férfiú alsó-fehérmegyei gambuczi születésű, Bethlen Miklós szerint: „magyar-deák, olvasást tudó, értelmes és tudós pap, a ki (Athanasiusnak) a püspökségben competitora volt.“²⁾ Az unió mozgal-mai közben, miután a püspöki széktől elesett, eltűnt Erdélyből s 1700-ban megjelent az elégületlen románok között állítván, hogy őt Oláhországban püspöknek szentelték s törvény szerint Erdély püs-pöke ő volna, azért jött pedig, hogy megvizgastalja azokat, akik a régi hithez való ragaszkodást mutatnak.³⁾

Czirka János Dositau ezen állításai azonban nem bizonyultak valóknak. Az ő neve nem fordul elő a bukaresti felszentelt püs-pökök lajstromában, a püspöki méltóságot tehát azon zürzavaros idő-kben csak bitorolta.

A mint Athánásiusnak Kollonich kárdinálishoz 1700 október 26-áról intézett panaszából kitetszik Czirka volt az első, aki lázított az unió ellen. E panaszban⁴⁾ Athanasius templomi könyvek ellopá-sával vádolja a feltolakodott gör. kel. püspököt, lévén ő megelőzőleg egyesült lelkésze a gyula-fehérvári román ekleklésiának, így a gör. katolikus püspök fegyelmi hatósága alá tartozván. Athanasius Czirkat a gyula-fehérvári zsinat elébe idézte, hogy a vádak ellen védekezzenek.

¹⁾ Popea M.: Vechia mitropolia 141—146. lapokon; Ságuna András: Istoria bisericeii orth. II. k. 177. s köv. lapjain

²⁾ Szalay Lászlónál: Magyar történelmi emlékek III. k. 215. l. Siukai Cronica III, k. 211—212 l.

³⁾ Ságuna idézett műve II. k. 178 l.

⁴⁾ Nilles M.: Symbolae I. k. 220—223 l.

A vonakodó Czirka elfogatott, útközben, állítólag kálvinista segítséggel, őreitől megszökött s a nagy-enyedi ev. ref. kollegiumba menekült; majd kálvinista lelkésznek hirdette magát s-mint ilyen Hunyadmegye egyik falujában működött. Hunyadmegyében, mint Athanasius panaszeveléből értesülünk, tiz ilyen kálvinista román pap működött, a kik azonban a gör. keleti egyház összes szertartásaihoz ragaszkodtak, misét szolgáltattak, a szenteket tisztelték, böjtöltek, ünnepet tartottak stb.¹⁾ Ezekhez tartozott Czirka is, akinek Bethlen Miklós szerint: a „gubernátor és több református urakkal aperte pártját fogák, collocálók Hunyadvármegyében reformáta oláh ecclesiában fizetést is rendelvén neki.“²⁾

E miatt Athanasius püspök és Szunyog, a theologus jezsuita, gróf Bethlen Miklóst és a gubernatort felsőbb helyen be is panaszták,³⁾ hol az ügyet vizsgálat tárgyává tették.

Második disunitus vezető volna Visáron, a kivel már bővebben foglalkoztunk.⁴⁾

Kiváló szerepet játszott Sofronius gör. kel. kaluger, a ki talán legtöbbet ártott az unió ügyének.

Sofronius alsó-fehérmegyei csórai születésű.⁵⁾ 1759-körül lép föl. A higgadságot, az ékesszólást — írja róla gróf Teleki Domokos,⁶⁾ és következetességet, melyet Visariontól nem tagadhatni meg, Sofroniusban hiában keressük, ki felette egyszerű és kevés műveltséggel bíró egyén volt, de midőn e jellemvonásokban a tömeggel, melyre hatni kívánt összhangzottak, egyéb tulajdonai nagy mértékben képesíték őt, hogy a létező viszonyok között népe és egyháza mozgal-

¹⁾ „Sunt in Comitatu Hunyad.ensi decem sacerdotos, qui se a gremio Ecclesiae subtraxerunt Calvinisticque unctos mentiuntur; nam liturgiam ut ante celebrant, sanctos colunt, festa celebrant, jejunant, aliaque omnia, ut prius, praetant, quae tamen Calvinistae detestantur.“ Nillesnél Athanasius panasza I. k. 221. l.

²⁾ Szalay: Magyar. tört. eml. (gróf Bethlen Miklós Önéletirása). III. k. 216. l.

³⁾ A Czirka ügyére vonatkozó okmányokat lásd Nilles M. idézett művének I. k. 220. 223. 245. 344. 372. 374. 385—386. l.

⁴⁾ A Visáronra vonatkozó összes okmányokat l. Nilles id. m. II. k. 556. 560, 564. l.

⁵⁾ Némely egyháziró közép-szolnoki, némelyik hunyadmegyei születésűnek állítja Sofroniust. L. Cipariu: Acta et fragmenta művében a 108. lapon Klein Sámuel. Nillesnél II. k. 610.

⁶⁾ Budapesti Szemle, (1863.) 17-ik kötet 67—68. l.

maiban szerepet játszodjék. Sofronius az izgatás, a vállalkozás és merészség embere volt, melynek czelját, valamint eszközeit mélyebb belátással fontolgatni és megválasztani nem reá tartozott, mind a mellett feltaláljuk benne azon ravasz népvezetők tulajdonait is, kik mint a mérséklés, kiegyenlítés és rend emberei szoktak megjelenni akkor, midőn a mozgalmak biztos korlátaikon túlsapongnak, midőn a körülmények óvatosságot parancsolnak.

Sofronius, mint kaluger a zivataros idők miatt Oláhországba huzta meg magát, a hol állítólag püspök lett¹⁾ s mint ilyen tért vissza Erdélybe.

Az ó-hittiek, kik főpásztor nélkül eleinte köszönettel vették, hogy vallásuk gyakorlatában nem zavartatnak, Sofronius idejében már követelésekkel állanak elé. Püspököt követelnek maguknak. A bécsi kormány, mert ilyen irányban nem kérelmeztek s mert úgy vélekedett, hogy a főpásztor nélküli disunitusok előbb-utóbb megunják a harcztot s az uniót elfogadják — a g. kel püspök kinevezéséről mit sem akart hallani, a míg erre aztán a körülmények rákényszerítették.

Sofronius minden idejét és erejét arra használta fel, hogy a román népet az egyesülés ügyétől távoltartsa. Ez neki nagy mértékben sikerült. Bejárta a falvakat, városokat, mindenütt misézett és prédikált az unió ellen; még az elpártoltak is visszatértek. A hunyadmegyei tisztség a kaluger működését veszedelmesnek tartván, elfogatta s a bábolnai fogházba vitette. A románság dorongokkal felfegyverkezve Balogh László főispán lakára rontott, megtámadták a börtönt s abból Sofroniust erőszakkal kiszabadították; a megyei közgyűléshez, 600 aláírással ellátott kérvényt nyújtottak be püspököt és szabadvallás-gyakorlatot követelvén. A gör. keletiek erre erőszához folyamodtak, a templomokat erőszakkal foglalták el, Gyula-Fehérvárt zsinatot tartottak, a Mezőségen Pagocsán véresre verték a gör. katolikusokat stb.

¹⁾ Hintz: Geschichte des Bisthums der grich. nichtunirten Glaubensgenossen in Siebenbürgen 43. l. — Hurmuzachi Eudoxius: Fragmente II. k. 134—135. „Der Kalnger Sofronie . . . in Walachei zum Bischof von Siebenbürgen geweiht . . .“ Terjedelmesen e férfiról l. gróf Teleki Domokos Két kalugerjét a Budapesti Szemle 17-ik kötetében 68—79. Teleki e műve Bod Péternek: Brevis valachorum Transylv. incol. historia című kézirati műve után készült. Sofroniusra vonatkozó adatainkat részben innen meritjük.

A rendet fenntartani nem lehetett, daczára annak, hogy a fő-kormányzék a gör. keleti kiválóbb papokat elfogatta s katonacsapatok járták be az országot.

A bihari havasok népe között működött leginkább Sofronius. Abrudbányát katonaság lepi meg, az ó-hitű templomot megtámadja, ajtaját betöri s Sofroniust elfogja, katona köpenyeget adnak reá s lóra ültetve viszik. A nép azonban észrevette a katonaság cselét, -- nagy csoportokba összegyűl s a zalatnai uton a katonaság elébe áll, Sofroniust kiszabadítja; a katonaságot bizonyára agyonverte volna, ha Sofronius nem szól mellette. Azonban a katonacsapatból a feldühödt tömeg több egyént magával hurezolt kezesül. Ki irhatná le az azután beállott kegyetlenségeket? A tömeg megrohanta azok házait, a kik a katonaság kirendelésének gyanujában állottak; azokat feldúlták, felprédálták. Zalatnán a zavar több napig tartott. A zalatnai egyesült papot elfogván, kezéinél fogva felakasztották és addig kínozták, a míg a fondorlatok egész sorozatát elé nem adta s azt, hogy kik voltak részesek Sofronius elfogatásában. A főbűnös Györgyget, a gáldi papot, halálra keresték, Sofronius azonban megkegyelmezett neki, miután ő a templom ajtajától az oltárig térden csuszott s szavait visszavonta.

Zalathnáról egy előkelő kamarai tisztviselőt Sofronius követül küldött a főkormányzékhez és a főhadvezérhez kijelentvén, ha az elfogott papokat ki nem bocsátják, a hivek nagyobb erőszakhoz folyamodnak s addig el se oszlanak. A követ tizenkét nap mulva visszajött s kijelentette, hogy az elfogott papok szabadon bocsáttattak, a mely körülmény a zavargókba még több bátorságot öntött. Erre Sofronius a következő levelet intézte a nagy-szebeni katonai parancsnokhoz:

„Úraságod a Sofronius miatt Zalathnán támadt zavarokért bocsánatot hirdet azon esetre, ha a csend helyreáll. Ez helyreállt, de ő (Sofronius) tudja, hogy három pap, egyik Aknáról, másik a Bán-ságból, a harmadik Kornéczeletről Szebenben, a kormányzéknel fogva tartatik. Ezek azon órában, midőn a tábornok e levelet veszi, bocsáttassanak szabadon, valamint minden a vallás miatt bebörtönözött fogoly. Végül megkivánom, hogy a szádi esperes is¹⁾, kinek holléte

¹⁾ Fogarasmegyei szádi g. kel. esperes a Mezőségen U. di-Szentpéteren jártában Pagocsán a gör. katolikusok katonasággal elfogatták, a széklházára, majd Kolozsvárra hurezolták, honnan Bécsbe vitték fel. Sofronius fellépése után visszaküldték Erdélybe.

nem tudatik, bocsáttassék az országba vissza. Mig ezek meg nem történnek, béke nem lesz s a zalathnai kamarai tisztek elégséges kezességül szolgálhatnak, kiket legott letartóztat, ha a foglyokat szabadon nem bocsátják. Én Sofronius kaluger.⁴¹⁾

1760 márczius 21-én Mária Therézia, a kedélyek lecsendesítése szempontjából, egyik leiratában gör. keleti püspök kiküldését igérte. Ezen ígérethez azonban ama világos feltélelt kötötte ki, hogy a nem egyesültek a más vallásuak elleni minden kihágástól és bármely rendetlenségtől tartózkodjanak, a felsőbb rendeleteknek engedelmeskedjenek, ellenesetben se szabad vallásgyakorlatot, se püspököt nem nyernek, a királynénak erős akarata lévén, hogy a felsőbb rendeleteknek engedelmeskedő számosb rész, nem pedig a rendetlenkedő kisebb rész élvezze a vallásos türelem jótékonyágát

Ezen rendelet Alsó-Fehér, Hunyad, Fogaras, Szeben, Ujegyház, Szerdahely, Szász-Sebes, Szász-Város megyékben és városokban román nyelven kihirdettetett. Azonban a kívánt nyugalom helyre nem állott.

Nem csak a görög katolikus papokat, hiveket, de egyuttal a földbirtokosokat is rémület fogta el s Sofroniusnais merész, kihívó magatartása a főkormányszéket és hadparancsnokságot is megfélemlítte. Sofronius minden engedelem nélkül, zsinatot tartott. 1761 február 25-én hivei Gyula-Fehérvárra lettek volna összegyülemendők, de a vár kapui a tömeg elől bezárattak, az ágyuk kiszégeztettek. Sofronius a megjelent biztosok előtt kijelentette, hogy a gyülemést ép a rend érdekében hivta össze.

A kormány megsokalta a lázongást. 1761 mártius végén Buccow Adolfot, mint katonai főparancsnokot az országba küldötte, a fennforgó vallási viszályok kiegyenlítésére őt kir. biztosul nevezvén ki. Ugyan e czélból melléje rendeltetett Novákovics Dénes, budai g. keleti püspök is. Egyszersmind több lovas és gyalog csapat különböző ezredből rendeltetett be az országba, melyek a nép elretentésére ágyuk kíséretében jártak alá s fel az országban. Buccow N.-Szebenből april 9-én egy rendeletett bocsátott ki, hogy : kész a g. kel. felekezet számára püspököt rendelni, minden eddigi kihágásaiért megbocsátani, ha az egyesültekkel testvéri egyetértésben él A g.-keletiek megbizottjait april 26-ra N.-Szebenbe idézte. E napon mégis jelentek a követek,

⁴¹⁾ L. Teleki idézett czikkét 71. lapon

kiket a budai püspök egyenként fogadott s minden jelentékenyebb eredmény nélkül őket el is bocsátotta magától.

Sofroniust szintén N.-Szebenbe idézték. A nép rosztól tartván, nagy tömegben kísérte Buccovhoz, aki különben igen szívélyesen fogadta. E találkozás után a kaluger ritkán jelent meg azután a nép között s egyáltalában felhagyott izgatásaival. Buccov, mint gr. Teleki megjegyzi, Sofroniust vagy megnyerte, vagy megijesztette. Sofronius később eltűnt. Klein szerint királyi parancs következtében elhagyta az országot, kiment Oláhországba, a hol szintén zavarokat csinált, miért az oroszok rátették kezüket és kivégezték¹⁾

Buccow a rend helyreállításához fogott; a felekezetek számarányának kitudása végett összeírást rendelt; a görög katolikusok birtokában volt s a nem egyesültek által elfoglalt templomokat vissza adatta; így kerültek a g.-katolikusok birtokába a vizaknai, fogarasi, szelistryai, gyula-fehérvári templomok; a nem egyesültek kolostorait Fogarasvidékén, Hunyad- és Alsó-Fehérmegyében felgyújtatta, leromboltatta; az országban fel s alá járó katonaság 1761 július elején három oszlopban az Ompoly és Körösvölgyén, valamint a N.-Enyedről felvivő ösvényen Abrudbányára ment s itt, valamint Topánfalván és Zalathnán állást foglalt. Néhány nap mulva az itteni kincstári uradalom falvainak képviselői bizonyos szerződési pontokat irtak alá, a melyekben mindkét felekezetbeliek kötelezték magukat arra, hogy egy egymás között, mint a közigazgatási és uradalmi tiszték irányában kimélettel és engedelmességgel viseltetnek s az okozott károkat megtérítik. Az egyházi törvényhatóságot illetőleg ki volt fejezve, hogy valamint az egyesültek püspököktől függnek, akképen engedelmesséjének az óhitűek is a számukra kirendelt püspöknak. Meg lett ígérve, hogyha e pontok megtartására a lakosság hitet tesz, nem csak a katonaság távozik el vidékükéről, hanem a kincstártól még templom helyet is kapnak.

1761 augusztus végén Nová ovics Dénes budai püspököt ideiglenesen megbízták az erdélyi gör. keletiek egyházi ügyeinek vezetésével és ezen minőségében Brassóban, a görög keletiek nagy örömeire, be is igtatták.

A Maros völgyében, különösen Tordamegyében, szádi Molnár János (a nyirott, tunsul) működött az ó-hittűek apostolaként, akit

¹⁾ Cipariu: Acta et fragmenta, 108. lapon.

szintén Oláhországban szenteltek pappá, honnan Erdélybe, az egyenletesség szítására, küldötték be. A zaklatott gör. katolikusok a bujtogató kalugerre rátették kezüket, fogva Balázsfalvára vitték, a hol megnyirták, papi méltóságától megfosztották. Kiszabadulása után régi mesterségéhez fogván, ismét elfogták Maros-Vásárhelyre, majd Bécsbe vitték, míg onnan is kiszabadult s később a bánáti részekben meghalt.

Novákovics budai püspököt, mint említettük, az erdélyi gör. keleti egyházi felügyeletével megbízták. A püspök, mielőtt felavatták volna, esküvel bizonyította, hogy nem tartozik az egyesült hithez.

1761 volna tehát azon év, melyben a gör. keletiek kitartó buzgalma s a külföldi g. keleti püspökök befolyása következtében, a bécsi kormány, ha nem is törvényileg, de elismerte a gör. keleti egyház létezését Erdélyben.

A vallási ügyek végleges elintézése szükségessé vált. Már 1761 octóber 17-én kelt utasítás következtében a megyéket biztosok járták be, a templomi s más egyházi ügyek rendezése végett. Ez utasítás, mely Buccov, mint a királyi bizottság elnöke által lett aláírva, a két felekezet egyházi vagyonának elkülönítését rendelte el, a rend fenntartására községenként bizalmi férfiakat rendelt ki s egyáltalában részletesen rendelkezett az állapotok javítása, a közös dolgok elválasztása s a további teendők iránt

Ugy Novákovics, mint a budai püspöki székben 1770 mártius 2-án helyében következő Chirilovics Sofronius, nem volt voltaképpen püspöke az erdélyi gör. keleti egyháznak. Csak adminisztrátorok voltak ezek, székhelyük Buda volt s ők maguk gyakran alkalmatlankodtak a bécsi udvarnál a végett, hogy az erdélyiek számára külön püspöki szék állíttassék fel. ¹⁾ A két adminisztrátor törhetlen buzgalmát végre siker koronázta. 1783 november 6-án Nichitics Gedeon, szerb árchimándrita, a kárloviczi szerb metropolita ajánlatára erdélyi görög keleti püspöknek neveztetett ki, székhelye N.-Szeben; évi fizetése 4000 frtban állapított meg s az összes dogmátikus és tisztán val-

¹⁾ Popea idézett műv 146. l.

lái kérdésekben a károlviczi szerb metropolita és szinodus hatósága alá helyeztetett.¹⁾

Igy a görög keletiek álma, 83 évig tartó küzdés után, beteljesült. Nem volt azonban köszönet benne. A román egyház az idegen szláv jármot, melytől az unió által megmenekülendő volt, újólag felvette s most még élvezettel igyekezett hozdozni azt. A szláv cselszövény diadalmaskodott; két felé osztotta a román népet annak nagy részét körmei közé kaparintván. A szláv egyház nem emelte fel egészen magához a gör. nem egyesült románokat; nem akarta részesíteni az általa élvezett jogokba, sőt azokból a leghatározottabb módon kizárta.²⁾

Nikitics püspök bejövén Erdélybe, Resinár községébe telepedett le, N.-Szeben mellett. Alatta a vallási villongás dühe alább szállott; a kedélyek azonban egészen nem csillapultak le. Sőt mi több, a már lázongáshoz szokott abrudbánya-vidéki román nép, hatalmát és a hatóságok gyengeségét ismervén, más irányban kezdte erejét megpróbálni. Az 1784-ki Hora-lázadás bő tanuságot szolgáltat nekünk erről. A vallási villongást polgárháboru váltotta fel.

Az új püspök sokat tett, hogy az egyház közigazgatása, nevelésügye rendezettebb állapotba jussanak. Az iskolaügyet az 1786 márczius 4-én kelt császári irattal rendezték.

II. József császár ugyanis akként rendelkezett, hogy a meg lévő iskolák jobb karba helyeztessenek, a nagyobb községekben új iskolákat állítsanak fel, hogy az iskolákat felállító községekkel különös jó módon bánjanak el; kisebb és szegényebb községeknek meg volt engedve, hogy közösen állítsanak iskolákat; hogy a költségek, rovatalkból és a szülők által fizetendő tandíjából fedeztessenek; 25 tanítói állomás rendszeresített 50 frt. fizetéssel s 400 frttal egy tanfelügyelői állomás. Ezen felügyelői állomás 1838-ig állott fenn, mikor a gör. keleti iskolák felügyeletét fő kormányiszéki rendelettel, a katolikus püspökre bízta.

¹⁾ Ságuna idézett művének II. K. 187-ik lapján olvasható a Putnik Mózes károlviczi metropolitához intézett leirat „ . . . primoloco propositum Gedeonem Nikitics pro episcopo in Transilvania non unito denominare, vultque benignissime, ut idem penes 4000 florenorum salariam et obiectis in regno quoque Hungariae usuenientibus percipiendum, sedem habitationis Cibinii figat ac in dogmaticis et pure spiritalibus ab Exelentia Vestra et Synodo archiepiscopoli dependeat . . . “

²⁾ A fennebb érintett leirat szavai erre vonatkozólag: „ . . . ab omnibus tamen, quibus natio in Hungaria Illyrica fruitur privilegiis, exclusus sit.“

Nikitics 1788-ban halt meg; egyházának kormányzása ideiglenesen Popovics János esperesre, mint vikáriusra, szállott.

1789 május 25-én erősítették meg Adámovics Gerasimot, a bezdini (Bánátban) monászteria archimandritáját, erdélyi g. keleti püspöki székében s voltaképpen ő volna a második kinevezett, elismert g. kel. püspök az unió után; eredetére nézve szintén szláv.

A francia forradalom, a Hora-lázadás, Sinkai György fellépése nemzetiségi eszméivel, a nép figyelmét elvonták a vallási vitáktól; a gyűlölködés és surlódás, mely különben még ma sem szűnt meg egészen, percnyileg szünetelni látszott; a nemzetiségi eszmét látjuk feltűnni, mely a vallási kérdést háttérbe szorította; ez magában egyesített minden érdeket. Sérélme volt a népek politikai és egyházi tekintetben; a két felekezet kezét fogott a sérelmek orvoslására. A gör. katolikus püspök a gör. keleti egyház jogainak kivívásáért küzd. Ez mindenesetre nagy haladás volt.

Az 1790 december 12-re Kolozsvárra összehívott országgyűléshez Babb gör. kath és Adámovics gör. keleti román püspökök, a román nép nevében, terjedelmes emlékiratot¹⁾ nyújtottak be, melyben hosszabb bevezetés után, a gör. keleti szertartásu egyház szabad vallásgyakorlatának kimondásáért, a többi felekezetek által élvezett hasonló jogokért és a román népnek, mint negyedik nemzetnek, elismertetéseért folyamodtak.

Ezen kérvény eredménye az 1761-ki 66. t.-cikk²⁾ volt, mely így szól: „A nem egyesült gör. keleti szertartásu vallás, mely eddig ezen ország törvényeinél fogva a türt vallások közé számított, a jelen törvénynél fogva szabad gyakorlatában oly moddal erősítettik meg, hogy minden ezen valláshitelt követők az ő Felsege által kinevezendő püspököktől függjenek és állapotjukra nézve a többi lakosokkal egyenlőknek tekintessenek, a közterhek hordozásában és más tartozásukban másoknál jobban meg ne terheltessenek, a papság ügyei, egyházközségek, alapítványok és az ifjuság nevelése iránti királyi felségjogok továbbra is sértetlenül maradván.“³⁾

1) Representatio et humillime preces universae in Transilvania valachicae nationis, — Jassi 1791.

2) De libero religionis graeci ritus disunitorum exercitio. L. az illető országgyűlési jegyzőkönyv 646-ik lapját.

3) L. Incze József: Erdélyországi Országgyűlési végzések 202. l.

Ezzel a gör. keletiek, habár vallásuk ötödiknek fel nem vétett, szabad vallásgyakorlatot nyertek s ebbeli joguk törvényileg szentesítve lett.

Az 1792 május 2-ki királyi leirat¹⁾, melylyel a szabad vallásgyakorlatról szóló törvény becikkelyezés végett leküldetett, a nem egyesültek közhivatalokra való alkalmazásáról és neveltetéséről szól. Az országgyűlés e pontra tett felelete²⁾ . . . „ezen rendelkezésre nézve nem tanáltanak az ország rendei semmi ellenkező okot, de a szentegyházi dolgokra rendeltetett deputatióknak köteleessége leszen, hogy az oláhságnak kiműveléséről és szelidebb erkölcsre leendő oktatásáról való plánumban a magyarnyelvnek közöttök való elterjesztéséről igyekezzen valami jó módnak elintézését dolgozni.“

Igy a gör. keleti szertartású hívek közhivatalokra való képességet is nyertek s nevelési ügyök országos ügygyé lett.

Adámovics Gerászim 1796-ban halt meg, Resinár községében temették el előde mellé; az egyházi kormányt ideiglenesen Hutiovics János, hunyadmegyei esperes vette át. E két idegen aju püspökről meg kell jegyeznünk azt, hogy mint idegenek, a gör. katolikus egyházzal békében igyekeztek élni, kerültek minden összeütközést, mely őket különben a hatalom előtt is kompromittálta volna. A gör. katolikusok azonban felhasználták a kedvező alkalmat, igen sok hívet térítettek vissza.

1796-tól 1810-ig a püspöki szék üres volt. Ezen idő alatt a gör. katolikusok több és több hívet nyertek. 1810 május 26-án érkezett a kir. fő kormányshoz a rendelet, melyben a püspöki széknek választás utján való betöltése megengedett. E kir. leiratban a püspöki fizetés 4000 forintban állapították meg a szidokszialis alapból fedezendőleg, melynek jövedelmét 2 $\frac{1}{2}$ krajczárról 2 krajczárra emelték, a szemináriumnak és elemi iskoláknak felállítását engedték meg. 1810 szept. 10-én a tordai zsinaton összegyűlt esperesek Moga Lászlót választották püspöknek, aki ezen állásában december 21-én meg

¹⁾ Az illető országgyűlési jkönyv 110-ik lapján. 46 pont: Cum de libero religionis graeci ritus non unitorum exercitio in articulo 66 per Nos clementer confirmato cautum sit; quod geranda per valachos graeci ritus non unitos publica munia clementer resolvimus, hos etiam si requisitis qualitatibus instructi fuerint ad omnia illa officia, quae per leges ad quatuor receptas religiones restricta non sunt, admovendos esse.

²⁾ U. o. 311 lapon.

is erősítettett. Moga püspökösködése 1845 október 27-ig tartott. Ő volna az első román nemzetiségű gör. keleti püspök Erdélyben az unió után.

Moga megerősítő levelében részletes utasítás nyert az udvartól; utasították, hogy a püspök a királyhoz hű legyen; tartsa magát szigoruan a létező törvényekhez és szabályokhoz; idegen államokból jövő bujtogató kalugereket ne tűrjön; a gör. katolikus vallás terjedése útjába akadályokat ne gördítsen, az áttérni akarókat szándékuktól el ne tántorítsa, Kolozsvárt székeljen, a konzisztorium jkönyvét minden hónapban terjessze fel, stb. stb. Moga alatt igen sokan tértek át a gör. katolikus vallásra. Ő állította fel a n-szebeni papnövelvét; Bécsbe négy papnövendéket taníthatott, a kiből szemináriumi tanárok lettek. Az 1827 és 1842-ki országgyűléshez ő is kérvényezett a királyföldön élő románok érdekében. Halála után egyházának egy házat és 27,000 frtot hagyott, mely összegből 10,000 frttal szegény tanulók segélyezésére egy alapot teremtettek.

1846 június 27-én Ságuna András püspökhelyettes lett; 1847 december 2-án a tordai szinoduson ugyancsak őt püspökké választották s 1848 január 24-én ezen állásában legfelsőbb helyről megerősítést nyert. A férfit, ki egyházát oly magas polcra emelte, a ki egyetlen kedvező alkalmat sem szalasztott kiszélesíteni az egyház jogalapját, 1873 június havában temették el Resinár községében

Az 1864-ki érsek-egyházi szinodus Ságuna érdemeit és tényeit a következőkben sorolta fel: A papságot szenvedő, nyomott és műveletlen állapotjából kiemelte; a népnevelést előmozdította, három éves theologiai tanfolyammal bíró papnövelvét, két évi tanfolyamu tanítóképezdét, egy teljes és egy algymnasiumot, mintegy 600 népiskolátlétesített; a szeminarium és papság számára 25 ezer frt, más egyházi és iskolai célokra szintén 25 ezer frt állam-segélyt eszközölt ki; N.-Szebenben nyomdát állított fel, s a Férencz-József alap megteremtésével a szegény tanulók jövőjéről gondoskodott.

Ságuna szereplése szomorú időkre esett. 1848-ban először az unió mellett foglalt állást, majd elhagyta a hazafias irányt és értelmi szerzője lett a román nép 1848^s/₆-ki magatartásának. Ezen időben Léményi, balázsfalvi gör. kath. püspök, mint a ki törvényes alapon állva, a magyarokkal tartott, Ságuna által egészen leszorított a küzdterről. Egy nagy eszme fogamzott meg Ságuna agyában s annak

megvalósítására rendkívüli szívóssággal dolgozott. A görög katolikus egyházfő ellen a félvezetett nép fel volt zúdulva. Ságuna a gör. kath. egyházat akarta megsemmisíteni s egyetlen egyházba terelni a népet, a gör. keletibe.

1848 május 15-én a balázsfalvi népgyűlésen Ságuna szót adott ebbeli gondolatának: A román nép követeli, hogy a román egyház felekezet különbség nélkül (az unitus és nem unitus nevezetek eltörlésével) szabad legyen és független maradjon akármely egyháztól, jogokban és hasznokban egyenlő legyen Erdély többi egyházaival. Ő követeli az érsekséget és az évenként tartandó zsinatot a régi jog szerint, mely zsinaton egyházi és világi képviselők legyenek. Azon zsinaton választassanak a román püspökök is, szabad választás útján, minden kijelölés nélkül.¹⁾

Az 1848-ki erdélyi országgyűlés IX-ik törvényjavaslata: „E hazában törvényesen bevett minden vallásfelékezetek (melyek közé a nem egyesült görög szertartásuak is értetnek, teljes és tökéletes jog-egyenlőséggel birnak“ megerősítetlen maradt;²⁾ a pesti országgyűlés 20 t.-cikke azonban a szabadvallásgyakorlatot és jogegyenlőséget a gör. keletiekre is kiterjesztette.

Ságuna ezzel nem volt megelégedve, ő saját főhatósága alá akarta egyházi területben az egész román népet látni. 1849 február 25-én Ságunát, disunitus egyénnel, a Mocsonyiakkal, Popással, Hurmuzáchival stb. Olmützben látjuk; a „román nép nevében,“ támaszkodván a forradalom elfojtására a magyarokkal szemben hozott nagy áldozatokra, kérvényezte a királynál a román népnek egy egyházba való egyesítését egyetlen házi fő alatt, ki alatt állanak a többi megyés püspökök.³⁾

Ezen vergődéseknek azonban fogantjuk nem volt daczára annak, hogy ez ügyben 1849 október 24-én a gör. keletiek kívánságait ismételték.

A gör. katolikus egyház Sulucz Sándorban 1850 november 18-án oly férfit nyert, a ki mint püspök és mint politikus a nép és

¹⁾ Lásd a balázsfalvi gyűlés jkönyvét Papiu Ilarián: *Istoria Romanilor II.* k. 291--302. I. Kóvári László: *Okmánytár az 1848/9-ki erdélyi eseményekhez* 17--24 l.

²⁾ *Sándor József*: *Okmánytár.* 45 lapon.

³⁾ Ezen kérvény egész terjedelmében olvasható Laurián Trebonán: *Magazin istoric pentru Dacia VII.* k. 1--4 lapokon.

egyház bizalmát teljesen birta. A gör. keletiek igyekezete hajótörést szenvedett; sőt 1850 december 12-én a gyula-fehérvári gör. kath. metropolitai szék helyreállítatott, ezt a pápa 1853 december 9-ről kelt bullájában tudomásul vette s így 1854 december 22-én Sulutz Sterka Sándor, mint gör. kath. érsek-metropolita beiktattatott; az 1851 február 23-áról kelt császári parancs következtében pedig Szamos-Ujvárt és Lugoson két gör. kath. püspökség állítatott fel.

A Ságuna által megindított mozgalmat Sulutz, ezekből láthatólag, saját egyháza javára zsákmányolta ki, sőt merészsége odáig terjedt, hogy 1855 ápril 21-én kelt felhívásában felhívja a román népet a gör. kath. egyházba való visszatérésre.¹⁾ Ezt Ságuna el nem tűrhette. 1855 május 24-én a kormánynál, december 1-én pedig a Felségnél Sulutz ellen panaszt emelt, melynek azonban semmi eredménye sem volt. Ságuna ott is vitatta, hogy a gyula-fehérvári metropolitai szék csak gör. keleti lehet.

Ezen fellépés s a gör. katolikusok által elért eredmény kiábrándította a merészen tervező Ságunát. Felhagyott a nagy eszméssel; két célt tűzött ki maga elé: egyházát a károliczi metropolita hatósága alól kivonni és a gör. keletiek számára egy érsek-metropolitai széket eszközölni ki.

Az első reménysugár ezen ideák felé csak 1860-ban mutatkozott, mikor Ságuna és néhány hive, valamint Raiacsics, karlovczi szerb metropolita, mint birodalmi képviselők Bécsben időztek. Mindkét fél tudta és érezte, hogy megbeszélni valója van. 1860 június 28- és 30-án értekeztek is, de eredmény nélkül. Ezen értekezleteknek annyi eredménye volt, hogy a két fél között hatalmas vita támadt a sajtóban; a szerbek nem akarták kiengedni körmeik közül a románokat, a románok pedig függetlenségükre való jogaikat bizonyították. 1860 augusztus 21-én a királyhoz benyújtott kérvényükben a gör. keletiek egy erdélyi metropolita-szék felállítását és annak a szerbektől való függetlenítését kérték.

A birodalmi hivatalos közlöny 1865 január 5-iki számában, sok vajadás és kongresszusi tárgyalás után, megjelent végre az 1864 december 25-ről keltezett császári kézirat, melyszerint a magyarországi gör. keleti hivek számára Erdélyben külön érsek-metropolitai

¹⁾ Gazeta Trans. 1855. 34. száma. Popea idézett művének 167—169. l.

szék engedélyeztetett, független a szerbekétől s abba Ságuna András érsek-metropolitának ki is neveztetett. A szerbektől való tényleges megválás azonban csak 1865-ben következett be, mikor a július 8-án kelt diplomával az aradi gör. keleti püspöki egyház kikerekítettett s a karánsebesi püspöki egyház megalakított.

Mihelyt alkotmányunk helyreállott, a magyar törvényhozás 1868-ban sietett a gör. keletiek egyházi jogait, autonómiáját törvényileg biztosítani, a szerbektől való függetlenségüket kimondani; miáltal a gör. keleti egyház e hazában, a legszélesebb alapon nyugvó autonómiát és szabadságot nyert. A kérdéses törvényczikk 8. és 9-ik §§. a szerb és román feleket egyházi javaik elkülönítésére nézve a rendes hatóságokhoz utasítják.

Ily eseményeken ment át hazánkban a gör. keleti egyház; az 1868-ki törvény annak alkotmányát, szabadságait, autonómiáját biztos alapokra fektette.

A hazai gör. keleti románok a karánsebesi és aradi püspökeikkel együtt, ma már az erdélyi gör. keleti érsek-metropolita főhatósága alatt állanak; a püspöki egyházak kebeli ügyeiket ugyan szinodusaikon önállóan intézik el, közös vallási, dogmátikus ügyeiket azonban az érsek-metropolita elnöke alatt álló nemzeti kongresszuson, mely a főpapokon kívül 30 pap és 60 világi küldöttből alakul, döntenek el. Ezen kongresszusok csak kormányi engedély mellett hívhatók össze. Az első ily kongresszus 1868 szeptember 16-ára hívták össze és tartott október 7-ig. E kongresszus nevezetes azért, mert ebben intézték el az egyházi, alapítványi stb. függő ügyeket.

Ságunát az érsek-metropolitai széken Iváskovics Prokób követte; a gör. keleti egyház élén ma Román Miron áll, a ki bölcs, mérséklettel igyekszik egyházának hazánkban úgy szólva páratlan autonómiáját fenntartani, s az egyház javát előmozdítani.

VI. A gör. kath. egyház Klein után.

Említettük, hogy az unitus egyházban a jezsuiták szertelen beavatkozása miatt, a fejetlenség nőttön-nőtt, a püspöki szék tekintélye alászállott, s a görög keletiek részéről jövő támadások miatt már lázongásoktól lehetett tartani.

A püspöki szék multhatatlan betöltése már elodázhatatlanná vált. Hogy az unió ügye újabb lendületet vegyen, Máriaffy Dávid és Dobra

Péter az unió protektorainak nevezettek ki, kik is az 1751 nov. 3-án Balázsfalván tartott egyházi gyülekezetben (sobor), mint királyi biztosok voltak jelen, ahol Áron Péter, Májor Gergely és Kaliáni Szilveszter püspök-kandidátusoknak választottak. Ezek közül 1752-ben Áron Péter¹⁾ megerősítést nyert, kinek püspökösködése 1764 február 25-ig tartott.

Áron alatt Salbeck Mihály volt a jezsuita theologus, kitől sokat türt. Salbeck püspök akart lenni s miután terve nem sikerült, mindenféle akadályt tudott gördíteni a haladás útjába; nem csoda tehát, ha Áron is minden erejéből küzdött a jezsuita-theologus állás eltörléseért, a minek alatta azonban eredménye nem lett.

Sokat tett Áron püspök az oktatás érdekében. Több egyházi könyvet nyomtatott. A kir. szeminárium mellett püspöki szemináriumot is létesített, melyben 24 gyermeket neveltetett a saját költségén; elemi iskolákat létesített; a balázsfalvi iskolákat, melyekben azon időben 300 román gyermek tanult, 1754-ben megnyitotta,²⁾ a tanulók között naponkint kenyeret osztogatott, őket ruházattal látta el.

Áron püspök alatt a két egyház közötti villongás tetőpontra hágott. Kormányzása békés nem volt. Már némi anyagias érdekek miatt magában g. kath. egyházban is viszály ütött ki; Májor Gergely és Kaliáni kalugerek a püspök ellen különféle panaszokat terjesztettek fel a bécsi kormányhoz. E püspök alatt lázitott Sofron g. kel. kaluger és Buccow generális alatta lépett fel kir. biztos gyanánt, a két egyház között fennforgó viszályok ügyében. Áron püspök alatt tért át a disunitusokhoz az abrudbánya-vidéki havasok népe.

Áront sok jótéteményeért 1764 február 25-én bekövetkezett halálakor népe őszintén megsiratta.

Rednik Athánásius¹⁾ vezette Áron után, mint vicarius, az egyház ügyeit, jezsuita-theologus More István felügyelete mellett. Sajnos, hogy a jezsuiták beavatkozása folytán már Klein Innocentius alatt kitört belviszály sem Áron, sem Rednik alatt nem szűnt meg.

¹⁾ Áron Péterre vonatkozó adatok I. Nillesnél II. k. 605—621. Cipariu: Acta de fragm. 104—113. † Májor Péter: Istoria bisericei 210—230. l.

²⁾ Az okmányok láthatók Cipariu: Acta et fragm. 217—224 lapokon.

³⁾ Rednik vicariusságára és püspökösködésére, a közte és Maior Gergely között fennforgott viszályra vonatkozó okmányokat I. Nillesnél II. k. 629—640. l. Maior P. idézett művében 230. s köv. lapjain s Cipariu: Acta et fragmenta 113—125. l.

1764 június 28, 29, és 30-án tartott egyházgyűlésen (sobor) püspök kandidátusok lettek: Major Gergely (90 szavazattal), Klein (72 sz.) Kaliáni Szilveszter (16 sz.) és Rednik Athanasius (9 sz.) Megerősítést nyert Rednik Erre a viszály még nagyobb fokra hágott. A Balázsfalván tartott gyűlésen Redniket Májor Gergely és társai püspöknek el nem ismerték, Avram dájai és Szakadát balázsfalvi esperesek pedig XIII-ik Klemen pápához folyamodtak, hogy Redniket semmiesetre se erősítse meg püspöknek, mintán nekik nem kell. A fejtelenség odáig ment, hogy a kinevezett püspök hire nélkül a balázsfalvi még teljesen bé nem végzett templomban 1765 január 1-én istentiszteletet tartottak; az engedelmességet egészen megtagadták. A Bécsben időző püspök minderről értesülvén, a kormánynál Major Gergelyt és társait bepanaszolta, minek következtében Hadik katonai főparancsnok Májor Gergelyt N-Szebenbe idézte s bezáratta, hasonlóképpen tett több esperessel és pappal, a kik Májor Gergelyvel tartván, a kinevezett püspöknek az engedelmességet megtagadták; Májor Gergelyt három havi fogság után katonai fedezet alatt Munkácsra vitték, ahol szintén felügyelet alatt tartották.

1765 augusztus 27-én tért vissza Rednik Bécsből Balázsfalvára, ahol már kellő tisztelettel fogadták; a bünösök nagy része tőle bocsánatot kért. November 13-án folyt le a nagy papi gyűlés, melyen a királyi megerősítő leirat és az erre vonatkozó pápai bullák felolvastattak, mind kettő engedelmességet és tiszteletet parancsolván az új püspökkel szemben. Ugyanakkor a püspök kinevezte az egyes egyházi állásokra az illető egyéneket. Ily belviszályok miatt a görög katolikus egyház megerősödni nem tudott, kifelé hatni képes nem volt. A nem egyesültek pedig minden alkalmat felhasználtak hiveket szerezni a bevillongással elfoglalt egyháztól, a mi nekik nagy mértékben sikerült is.

Rednik 1772 május 2-án halt meg. Igazságos istenfélő volt, egyszerű ruhába járt, állandóan böjtölt s egyháza szokásait hiven megtartotta. A latinizáló törekvéseket visszautasította s a pápánál ezek ellen 1771-ben egy 144 lapra terjedő memorandumban tiltakozott állítván, hogy a gör. katolikus egyház többre nem szorítható, mint a mire magát az ismeretes áttérési okmányban kötelezte. Alatta Mária Theresia két román ifju számára a bécsi Pázmáneumban alapítványokat tett. Ezen időtől fogva az egyházban a Rómából és

Bécsből jövő kinevelt román ifjak vitték a főszerepet; ők voltak a tanárok és ők foglalták el a magasabb egyházi hivatalokat is.

Redniket a papság szigora miatt nem kedvelte.

1771-ben József Munkácson, lévén az ott fogva lévő Májor Gergely nála kegyelemért folyamodott. A leendő császár megvizsgáltatta a balázsfalvi kalugerek ügyét s Májort, valamint társait rehabilitálta. Májor Gergelyt Bécsbe hívták s rábízták az azon időben ott felállított orosz-román nyomda vezetését.

Redniknek eközben bekövetkezett halála után a papság a császárné előleges engedelmét eszközölte ki, hogy Májor Gergelyt püspöknek kandidálhassa. A balázsfalvi 1772 augusztus 15-én Haller és Béli grófok, mint kir. biztosok jelenlétében megtartott gyűlésen Májor Gergely több mint száz szavazattal püspöknek kandidáltatott, mely választás még azon év october havában megerősítést nyert.

Májor Gergely püspökösödése 1772-től 1782-ig tartott.¹⁾ Alatta igen sok nevezetes változáson ment át a gör. katolikus egyház. Nillesnek az az állítása,²⁾ hogy Májor Gergely kellő értelem nélkül kormányozta volna egyházát, nem alapszik valóságban. Májor egyike lesz egyháza legkitünőbb püspökeinek mindig.

A jezsuita Nilles ezen állítása abban leli magyarázatát, hogy Májor Gergely minden erejéből azon működött, hogy az annyi vizálynak magvát elhintő jezsuita theologusi állást a román püspök mellől megszüntesse. Az egyház nagy öröme a görög katolikus püspök 1773-ban, a jezsuiták ezen gyámságától örök időkre megmenekedett.

Utolsó theologus volt More István; állása eltöröltetett.

A nagyobb kellemetlenség és baj azonban csak ekkor vette voltaképen kezdetét. A befolyást vesztő és érdekeikben megsértett jezsuiták mindenáron azon voltak, hogy Májor Gergelyt a püspökösökre képtelennek mutassák be; már oldalról ki akarták mutatni azt is, hogy a görög katolikus püspök a jezsuiták támogatása nélkül nem működhetik, szóval a theologus állás nélkülözhetetlenségét akarták bóbizonyítani.

Épen az erély, a bölcs mérséklet, az egyházban uralkodó rend s a gör. kath. egyház hatalmas emelkedése okozta a Májor Gergely

¹⁾ A Májorra vonatkozó adatok láthatók Nillesnél II. K. 640—656. I. Cipariu: Acta et fragmenta 125—131 lapig. Foia bisericească si scolastică I. évf. majd nem minden számában. Májor Péternél: 218 laptól kezdve.

²⁾ II. K. 655 I.

bukását. A jezsuiták a segélyük nélkül elért eredményt elszivelni nem tudták. A mily esztelenül üldözték megelőzőleg a disunitusokat s a mily erőszakot használtak a gör. katolikus vallás elterjesztésében, ép oly mértékban hagyták magára Májort, sőt mi több, a gör. keletiek rendkívül dédelgetése következett be. A gör. katolikus papok fiait katonáknak fogdosták, pénzbeli követelésekkel állottak elő, míg a disunitusokat senki sem bántotta. Némely disunitus esperes (mint a magyar nagy-zsombori is) a régi bujtogatásokat most már minden büntetés nélkül előlről kezdhetette. „Ezen és ehhez hasonló dolgokat hiában panaszolok a kir. főkormányzékénél, a táblánál, senki sem hallgat reám, én az enyéimmel meg vagyok vetve és megakadályozva minden jóban, 1)“ írja Major egyik bécsi barátjának 1779 febr. 22-én.

Hanem Májor nem csüggedett. Éjjel-nappal hivei között volt; buzdított, a tántorgókat megfenyítette; bevallott célja volt az egész román népet egyetlen egyházban hozni össze, a gr. katolikusban. Ezt erősen akarta; éhen-szomjan dolgozott célja elérésére. 1779-ig hat év alatt 50,721 lélekkel gyarapította egyházát, háromszáz falut térített meg Erdélyben.²⁾ 1761-ben az összes egyesült családok száma: 18,622 volt 439 templommal; a nem egyesülteké pedig 66,482 és 754 templom; 1779-ben az egyesült családok száma: 69,343, a templomok száma pedig 1073-ra emelkedett. Ez eredményt tisztán Májor Gergely tapintatának, böles mérsékletének, jó modorának és annak lehet köszönni, hogy a jezsuiták már nem voltak többé a püspök oldala mellett, a miért a nép bizalmatlan volt az unióval szemben kezdettől fogva.

Számos panasz ment fel Májor ellen; leginkább a disunitusokat használták fel céljukra a jezsuiták, de magában a püspöki környezetben is tudtak hiveket maguknak szerezni s őket céljaikra felhasználni.³⁾ Ugy tünt fel a dolog, mintha Erdélyben a disunitusok Májor miatt sok üldözésnek volnának kitéve. 1780 december 5-ről kelt levelében a bécsi nuncziusnak e tárgyban bő felvilágosítást adott a püspök.⁴⁾ Nem használt az semmit, Májornak buknia kellett.

1) Foia bis. űi scol. II. évf. (1889.) 10. szám.

2) A két felekezet hiveinek összeírása 1733, 1761- és 1779-ben történt. Lát-hatók ezen összeírások a balázsfalvi káptalan levéltárában.

3) A panaszok összegezvék József császárnak 1781 december 12-én kelt leiratában. L. Major Péter idézett művének 219—223 lapjain.

4) Foia bis. űi scol. I. évf. (1888) 19. szám.

Reischach Thaddeus kancellár végre Bécsből 1782-ben bizalmas levélben kereste fel Májort, hogy püspöki állásáról mondjon le. Májor Gergely vágyott a nyugalomra. 1782. aug. 12-ről kelt iratában a nélkül, hogy legmeghittebb barátai tudtak volna róla valamit, püspöki méltóságáról hivatkozván a körülményekre, előhaladott életkorára és arra, hogy már kiterjedt egyházmegyéje hivatottabb kormányzót igényel — lemondott.¹⁾

Májor Gergely 1785-ben halt meg Gyulafehérvárt; haláláig évenként 1500 frt. járadékban részesült. Végrendelete,²⁾ mely alapítólevél gyanánt is szolgál, 1784. december 29-én kelt, számos jótékony intézkedései, alapítványai nemes gondolkozásáról tanuskodtak.

Májort Babb János követte a püspöki széken (1783-tól 1830-ig), a ki Belső-Szolnokmegyében, Ormánban született 1739-ben.³⁾ A hittudományokat N.-Szombatban végezte, több helyt papskodott. Darabont Ignáczezal és Áron Jakabbal együtt jelölték a püspöki székre, a megerősítést ő nyerte el.

Babb püspökösködése mindenesetre nagy hatása volt, de nem volt nyugalmas; a belzavarok alatta még fokozódtak. A belviszályt a balázsfalvi bazilikánus kalugerek támasztották mindannyiszor s okot adott erre az a körülmény, hogy a szerzet jövedelmeit a püspök szokta volt kezelni. Már közvetlen Májor Péter lemondása után József császár akként intézkedett, hogy a bazilikánus szerzet összes vagyonát és jövedelmét a püspök kezelje s azért a szerzetnek 4000 frt. évi bért fizessen, gondolván, hogy ez által az állandóvá vált kellemtlenkedéseknek utját vágja. Babb idejében Sinkai György, Májor Péter és Klein Sámuel voltak a kalugerek, akik Rómában s Bécsben nevelkedvén műveltség és ismeret dolgában magukat a püspöknél gazdagabbnak tartották s ez okon nem adták meg a püspöknek a kellő tiszteletet. A bazilikánus kalugerek alkották a püspöki konzistoriumot, mely az egyház ügyeiben döntött; a jezsuita theologus volt a konzistoriumban az első személy. Ez állás tudvalevőleg 1773-ban eltöröltetett.

1) Foia biser. şi scol 1888. évf. 21. számában a lemondási irat egész terjedelmében olvasható.

2) Olvasható Cipariu: Acta et frag. 39—55.

3) Életrajza s a püspökösködésére vonatkozó okmányok láthatók Nillesnél II. k. 657—674. l.; Cipariunál: 132—144. l.; Major Péternél: 224. laptól.

Babb János erős akaratu férfiú volt, ellenmondást nem tűrt, a konzistoriumban akaratát érvényesíteni tudta mindannyiszor. A kalugerek száma, kiket Babb egyáltalában nem szivelt, alatta 11-ről 3-ra apadt le, feltett célja lévén különben e szerzetet egészen feloszlatni. Terve sikerült is. Sinkai és társai és a püspök között azért is, mert Babb igen sok latin egyházi szertartást vett be a gör. kath. egyházba, erős viszály tört ki, a mely a püspök diadalával végződött. Sinkai és társai ellen Alsó-Fehérmegye tisztsége 1794 szeptember 11-én vizsgálatot¹⁾ indított. Sinkai börtönbe jutott, társai szétszorottak, Babb pedig ellenségeitől megmenekedett.

Babb János a konzistoriumot más alapra fektette. Hét kanonoki állomást rendszeresített,²⁾ azoknak fizetéséről gondoskodott. A kanonokok, kik egyuttal a balázsfalvi iskolákban tanárok is voltak, már a világi papok közül neveztetek ki. Az egyházi, válási ügyeket rendezte, a balázsfalvi 1821 szept. 16-án megtartott egyházugyűlésen, a konzistoriumra, vikáriusra, esperesekre, papokra, egyházi hivekre és üres papi állomásokra vonatkozó szabályrendeleteket megalkotta; a gör. keleti egyházzal békében igyekezett élni, összes vagyonyát a román népnek hagyta alapítványokra.³⁾ Alatta, önként jelentkezve, sokan léptek be a gör. katolikus egyházba. Rendkívüli érdemei elismeréseül valóságos belső titkos tanácsosságot nyert és a Leopold-rend lovagjának neveztetett ki. Mint pap és mint a román nép fia egyaránt teljesítette kötelességét. Ádámovics gör. keleti püspökkel ő irta volt alá azon kérelmet, melyet a román nép nevében az 1791-ki országgyűléshez benyújtottak, abban vallásszabadságért és nemzeti jogokért folyamodván.

Májor Péter egyháztörténetében kapzsinak, önzőnek, erőszakosnak és tudatlannak állítja Babbot. Ő azonban, mint ellenség, bíráló nem lehet. Az ellene felhozott vádak az eredmény fényesen czáfolta meg.

Babb halála őszinte fájdalmat okozott az egyházban.

¹⁾ A vizsgálati jkönyv a n.-enyedi megyei levéltárban van. Egész terjedelmében olvasható különben Papiu Iláriánál is: *Viața lui Sincai* 91—102. lapjain.

²⁾ Ezen alapító levele 1787 február 1-én kelt, megerősítve a király által. Olvasható Major Péternél 236—243. l.

³⁾ Végrendelete l. Cipáriunál 32—38. l.

Leményi János 1832-től 1850-ig ült a püspöki széken; kiváló műveltségű, egyházát és népét egyaránt szerető férfiú volt. Az alatta megtartott erdélyi országgyűléseken a román nép és egyház érdekeit hatalmasan védte; az 1848-iki kolozsvári és budapesti országgyűléseken az unió határozott hívének vallotta magát, miért sokat szenvedett azon román politikusoktól, a kik azon időben egészen más irányt vettek volt.

1845-ben kiűtött volt már a vizsály Leményi, a balázsfalvi tanárok és a tanulók egy része között.¹⁾ Barnucz, Krainik és több társa, a papnövendékek egy részével megtagadták a püspöknek tartozó engedelmességet; a püspök személyét uton-utfélen gyalázták, rendeleteit visszautasították s oda törekedtek, hogy a püspököt Balázsfalváról kiűzzék. V-ik Ferdinánd vizsgálatot rendelt el ez ügyben. A pártos tanárok állásuktól felfüggesztettek s több növendéket a papnöveldéből kiutasítottak. A püspök elleni ingerültség azonban alább nem szállott. A kiűzött tanárok és tanítványok bejárták az országot mindenütt izgatván a püspök ellen. 1848 elején a román népet azon egyének uralták, kik 1846-ban a püspök ellen fellázadtak volt. Barnucz, Pap Sándor, Axente Szever, Baternai Sándor stb. 1848 május 15-én a Balázsfalván összegyűlt nép előtt, jobbjára politikai és személyi indokokból a püspököt inzultálták. A személyes ellenszenv, a fékvesztett pártdíh már a félrevezetett tömegnél is jelentkezett s ez a körülmény a gör. katolikus egyház fennállását azon időkben komolyan veszélyeztette. Ságuna a disunitások felemelkedését az egész román nép segítségével eszközölte ki.

Leményi tisztán hazafias magatartása, az alkotmány tisztelete s a történelmi jogalap fenntartása miatt 1850-ben mint kegyvesztett állásáról lemondott.

Sterka Sulucz Sándor 1850-től 1867-ig ült a fogarasi püspöki s illetőleg a gy.-fehérvári metropolitai széken.²⁾ Született 1794-ben február 15-én Abrudbányán nemes és gazdag szülőktől; Zalathán és Balázsfalván tanult; 1814-ben, mint végzett theologus meg nősült s ugyanazon évben Babb püspök szentelte fel s Bisztrára küldte

¹⁾ Lásd Jakab Elek Szabadságtörténetét 68 laptól.

²⁾ Életrajza Vulcan J.: Panteonul Român 113—116-ig. Nillesnél: II. köt. 674—692.

ki papnak, a tekintélyes bisztrai gör. kath. egyház vezetésére. Nejét három év mulva elvesztette. Bisztrán 21 esztendeig lelkészkedett. 1836-ban Szilágy-Somlyóra került vikáriusnak. 1848-ban nagy szerepet játszott, mint politikus. A balázsfalvi nemzeti gyűlésen Barnucz pártján foglalt helyet; 1850-ben Bécsbe hívták s mint bizalmas férfit különféle kitüntetésben részesítették. 1850-ben választották meg püspöknek, ugyanazon év november 18-án megerősítést is nyert; 1854 december 22-én a helyreállított gyula-fehérvári metropolitai székebe érsek-metropolitának neveztetett ki és így ő volna az első görög katolikus érsek-metropolita azon a széken. Valóságos belső titkos tanácsos, a Leopold- és a Ferencz József-rend lovagja lett.

Kiváló tehetségű férfi volt, a ki gátot tudott vetni Ságuna gör. kel. érsek hatalmaskodásainak s annak az áramlatnak, mely a gör. katolikus egyház beolvasztását s a román népnek egyesülését tervezte egy disunitus egyházi fő alatt.

Ő ki tudta vivni annak elismerését, hogy a gyulafehérvári metropolitai széke a görög katolikusoké, az helyre is állítottatott daczára annak, hogy Ságuna azt a disunitusok számára óhajtotta volna megnyerni. A disunitusok nyertek ugyan egy érsek-metropolitai széket, de azt erdélyinek nevezték s székhelyül N.-Szeben állapították meg.

Az így megalakult gör. kath. érsek-metropolitai széke főhatósága alá helyezettek, mint suffraganeusok, a nagyváradi, az ujon kinevezett szamosujvári és lugosi gör. katolikus püspökök; ezeknek egymáshoz való viszonyát az egyes szinodusokon rendezték. A szinodusokra vonatkozó okmányok láthatók Moldován János kitűnő román tudós: *Acte sinodale* című kiadványában.

A nagyváradi suffraganeus g. kath. püspökök eddig: Erdélyi László 1862-ig; Papp Szilágyi József (1863—1873.); Olteán János (1874—1877.), Pável Mihály 1879-től fogva. A szamosujvári püspöki széken: Alexi János (1854-től 1863-ig), Vancea János (1865—1868-ig), Pável Mihály (1872—1879-ig), Szabó János 1879-től. A lugosi püspöki széken: Dobra Sándor (1854—1870.), Olteán János (1870—1874-ig), Miháli Viktor 1874-től máig.

A görög katolikusok abbéli törekvését, hogy egyházuknak a gör. keletiekéhez hasonló autonomiát nyerjenek, siker nem koronázta.

Sterka Sulucz Sándor 1867 szeptember 6-án halt meg. Balázsfalván 1861 április 23-án kelt végrendeletében több mint száz-

ezer forintnyi vagyonát különféle alapítványokra hagyományozta.¹⁾ Sulucz az érsek-metropolitai széken magának hervadatlan érdemeket szerzett. Iskolákat emelt, tanítókat képzett s a papság szellemi műveltségét jelentékenyen fokozta.

Szerencséje volt a gör. kath. egyháznak, hogy a fogarasi s illetőleg gyula-fehérvári püspöki, érsek-metropolitai széken mind hivatásuk magaslatán álló férfiak ültek.

1868 deczember 21-től a gör. kath. egyházat Vancea János érsek-metropolita kormányozza. Ritka műveltségü, valódi vallásos érzületü és nagy tudományü férfit. egyházának osztatlan szeretetét és nagyrabecsülését méltán vivta ki Minden jövedelmét a népnevelésre fordítja. Több ismert és ismeretlen ténye mellett a balázsfalvi román főgimnázium mellett felállított tápintézete az érsek-metropolita önzetlen nagylelkéről tanuskodik. La mulți ani!

A két felekezet között ma is itt-ott kitör még a viszály, leginkább azon községekben, a hol mind a két félnek van hive s egyháza; sokhelyt közösen tartanak fenn iskolát s ebből aztán mindenféle kellemetlenség támad, melyek felsőbb egyházi hatóságoknál több jegyzékváltásra nyújtanak alkalmat. Azonban a régi gyűlölködés megszűnt s mindkét fél a legjobb akarattal törekszik a békét, a keresztényi szeretetet ápolni a két felekezet hivei között

* * *

A két felekezet egyháza ily eseményeken és átalakulásokon ment keresztül az unió óta.

Az unió üdvös voltát leginkább az a körülmény hirdeti, hogy a román nép fiai előtt megnyitak a bel- és külföldi iskolák. Emelni akarták a papok műveltségét, kiszélesíteni azok látkörét s ez által az egész román népet emelték. Minden tudomány és ismeret az unió útján került a román néphez. Az irodalom, a nyelv, a történelem s minden tudomány ág művelése az unió által nyert kezdetet. A gör. kath. egyház férfiai ébresztették fel az egész román világot, ők adtak irányt minden téren.

Mindez oly eredmény, melyért a nép örök hálával viseltethetik azok iránt, a kik az uniót bármely czélból létesítették.

Moldován Gergely.

¹⁾ Végrendelete egész terjedelmében Nillesnél: 684—692. 1.

VÉDJÜK NEMZETI NYELVÜNKET. *)

Az országgyűlés szegény szónokaira rájok kezd járni a nyelvészet rúdja. Ezelőtt 3—4 hónappal az „öregbácsi“ támadta meg őket magyartalanságaikért egy budapesti lapban. De sokkal dörgedelme-
sebb philippica jelenék meg azután 2—3 héttel a Nyelvőrben ellenök. Az utóbbi cikket a „Fővárosi Lapok“ szerkesztője is czélszerűnek vélte egész terjedelmében átvenni. Itt olvasva eszembe jutott a közmondás: „Vak veti világtalannak szemére“, mert bizony az ott gán-
csolt szavak és szólások nyüzsögnek valamennyi magyar hirlap hasábjain, ki nem véve a F. Lapokat is. Hanem, a mi az utóbbiakat illeti szerkesztőjük elég okos volt utána látni, hogy egyikök se forduljon elé a szóban forgó cikket tartalmazó 52. számban. A gán-
csot egyébaránt magam is helyeslem, de némi kikötéssel. Legtöbb helyet foglal a cikkben a szenvedő alak (passiva forma) pellengé-
rezése. A pedig (t. i. a passivum) magában se nem magyartalan, se nem rossz, se nem németes. Magyartalan, nem; mert egész irodalmunkban a legrégebb időtől fogva minden korban és minden könyvben látjuk. P. P. kalauzában első nyitásra olvasom: „Az pohár öntetik ki érettünk.“ (290. l.) — „Ezt, hogy ne láttatnék Szent-
Írás nélkül mondani, azzal bizonyította“ (298 l.) — „Ez az Parancsolat felszabadított az Északi Országokban és megengedtetett a Püspököktől, hogy . . . az igaz Keresztényektől fordított Bibliát szabadgyáiban olvashatták.“ (300. l.) — Mielőtt tovább folytattán, kettőre kérek figyelmet. Először, hogy P. P. a viláért sem él oly sűrűn a sz. alakkal, mint „atyáink“ a mostani egész iroda-

*) Veterán tudósnak e dolgozatának egy kis része (a *** jegyig) a Kolozsvár cz. helyi lapban jelent meg, a többi része a szakosztály előtt le't bemutatva: a közérdekű tárgyra tekintettel az illetékes beleegyezés mellett az egész közöljük, minthogy e dolgozat jelen alakjában kerek egészet alkot.

lommal együtt. Az idézett lapokon csak a felhozott példák vannak s a közöttük kihagyottakon egy sincs és ez az arány van megtartva ama könyvben eleitől végig, sőt 2—3 lap is van egymásután passivum nélkül. Másodszer, hogy a „Püspököktől“ helyett ma — elég ebiil — így írják: „Püspökök által“ és a „Keresztyénektől fordított“ helyett így: „K. által fordított.“ — Lássuk már Káldit:

„Imádkozzál érettem, hogy megadassék nekem a kezem.“ (I. Kir. 13, 6.) — „Atyám, próbáltasék meg. Jób mindvégig.“ (Jób. 34, 36.) — „Mivelhogy nem voltál engedelmes az ur szájának...“ bé nem vitetik a hólt tested az atyádnak koporsójába.“ (I. Kir. 13, 21—22). — Ismét megjegyzem, hogy Káldi fordításában szintoly gyéren mutatkozik a sz. forma, mint Pázmán eredetiében, és Káldi a latin passivumokat sem fordítja szolgálilag, hanem helyes megítélés-sel sokszor másképp. Pl. ezt: „altare scindetur et effundetur cinis“ (I. Kir. 13, 3,) imígy: „az oltár meghasad és kiomol a hamu,“ valamint az 5. versben: „Altare scissum est et effusus est cinis“, így: „az oltár is meghasada és kiomla a hamu.“ De kérdjük az élőbeszédet: Magyartalan-é a „születik,“ „született“ stb. Nemde igazi szenvedő alakjai a cselekvő „szül“-nek?

Aztán bizony nem is rossz magában az a szenvedő alak. Nyelvtanilag, mint alább fogom kimutatni, kifogástalanul helyes. Értelme pedig világos és jól használva félreérthetetlen. Sok esetben, kivált fordításban, éppen szükséges is. A Kalauzból és a fordított Bibliából idézett szövegeket, „láttatnék“, „öntetik“, „felszabadított“, — szeretném tudni — mikkel helyettesitené ex tripode a Nyelvőr?

Hanem most jön már a java! Nem csak a szóba vett czikk írója, de mások is sokan megütözköznek azon a vakmerő állításomon, hogy „dicsértetik“ nem „németes!“ Ismét mások sajnálkoznak rajtam, hogy nem szégyenlettem oly hiu paradoxont csak ki is mondani! — Nekem biz' az a gyengém, hogy az igazságért akár kivessenek, akár lekorholjanak, tántoríthatatlanul türom. Már pedig igazság az, hogy a mi szenvedő (igazabban, szenvedtető) alakunk se nem németes — helyesebben: németies, — sem nem a némettől tanulta a magyar. A német szólam összefoglalt (composita) forma: es wird gelobt, a magyar egyszerű, mint a latin és a görög. Ez elég volna az első állítás megbizonyítására, annál is inkább, hogy az újabb időben divatozó lón — igazán sajnós tény — az ilyes szólam: „dicsérve lett“

(= *es wurde gelobt, v. es ist gelobt worden*), a mi igazán németies. De azt sem kell tekintet nélkül hagynunk, hogy az illiteratus német köznép éppen úgy nem szereti a *wird gelobt* alakot használni, mint a magyar. — És végre, merné-e valaki azzal gyanusítani Pázmán Pétert, Káldi Györgyöt, hogy a némettől tanulták a passivumot?

Ha hát a magyarság általában nem a némettől tanulta a szenvedő alakot, önkint következik, hogy szónokaink sem tőle tanulták. Kitől hát?

Megmondom egy pár szóval: publicista elődeiktől! Szónokaink stylusa azon az, a mit talán eléggé érthetően, *protocollaris stylusnak* nevezek.

De hogy még érthetőbb legyen, eléveszem a mit leghamarább kapok, „Az Erdélyi Rendeknek 1790-dik esztendőben tartottt Gyűléseikben lett végzéseeknek. . . . Jegyzőkönyvé“-t, és kiírom a mi következik:

„**Negyedik Ülés.** — Felolvastatik az első és második ülésről iratott Jegyzőkönyv (Protocollum), melynek felolvasatása alkalmazásával végeztetett, hogy

„1-szor. A' dolgok folytatásának könnyebbitéséért az Ország-Gyűlésének Jegyző Könyve arra rendelendő Atyánkfiak előtt elsőbben felolvastassék; kik is azt megvizsgálván, annak-utánna ugy bocsássák a' Statusok eleibe.

„2-szor. Az elébb felolvasatott első és második ülésről való Jegyző Könyv is rendbe vétetvén, elsőbben a' Deputatio előtt, azután pedig a' Statusok jelen létében újra fel olvastassék.

„3-szor. Az harmadik ülésről való Protocollum-is mind a' Deputatio, mind pedig a' Statusok előtt fel olvastassék.

„Ezen Deputatioba rendeltettek“ (Következnek a nevek). . . .

„**Ötödik Ülés.** — Felolvastatik a harmadik ülésről iratott 's az a' végre rendeltetett Deputatio által megvizsgáltatott Jegyző Könyv is Protocollum. Melynek megállítása után

„2-szor: elő vétetődik az harmadik ülésben tett Végezéshez képest az Itélő Mester Atyánkfiak által el készítettett ő Felsőge Hivségére letett Hitről való Levélnek Előljáró Irása (Praeambulum Instrumenti Homagii) melynek felolvasatása alkalmazhatóságával két kérdés indittatott“ stb. stb.

Ezen a híron pendültek a megyegyűlések, törvényszékek, consistoriumok jegyzőkönyvei. Lehet-é csodálkozni, hogy a velök nőtt, egymást követő nemzedékeknek vérévé vált a *protocollaris stylus*?

Ugy de hát miképp kapott beléje a szóban forgó alak? Kérdik s nagy részben meg is felelnek reá: „Bízonyosan a latinból!” És eltalálták „a szarva közt a tőgyét.”

Fontolják csak meg, hogy a hol cselekvés van, szenvedésnek is kell lenni, hogy a nyelvnek ezt a viszonyt okvetetlenül ki kell fejeznie. Meg is teszi még pedig átalánosan úgy, hogy ha a mondatnak cselekvő a *subjectuma*, az *objectum* a szenvedő fél. Ámde ha a szenvedő felet tesszük *subjectumnak*, a cselekvőnek kell *objectumnak* lenni. A különbséget a kettő között az igének az az alakja tünteti ki, melyet az első esetben *activa*, a másodikban *passivának* neveznek. Pl. „*filius amat patrem*” és „*pater amator à filio.*” — Tudóknak irok, de hát alapot kelle vetnem a mondandónak.

No már ez a viszony, melynek tagjai: a cselekvény, a cselekvő és a szenvedő az ember életében mindenütt meglevén, kifejezése végett az igét módosítani kellett; következőleg az *activa* és *passiva* formák megkülönböztetése és jellemzése minden nyelvben és a cultura minden fokán meg van, ámbár jellemzése módja mindenikben más más.

Hát már csak egyedül a magyar faj volna a társadalom hamupipőkéje, az emberiség ügyefogyott csoportja, mely ne bírta volna ama viszonyokhoz képest jellemezni az igét, ne tudott volna magának szenvedő formát teremteni? Uram őrizz még a gondolatától is!

„De tanulhatta alkotása módját más, tökélyesebb nyelvű néptől” — vetik ellenem. Oly feltevés ez, uraim, a mely még sértőbb, meg-alázóbb az előbbeninél, a minővel Wieland gunyolta Sesián egyik királyát, hogy t. i. a majmától tanulta volna meg . . . a többit nem irom ki; *quod licet Wielandio non licet Coronensio*; tessék megoldvasni az eredetiben.

Hatalmasabb, mint positiv, érü ennél az, hogy azoknak a népeknek, melyekkel a magyarok — a mennyire tudjuk — érintkezésben voltak és vannak, a nyelveiben a miénktől merőben különböző módon alkotvák az ige szenvedő alakjai. A görög *mai*, a latin *or*, a finn *ta (tä) v, tta (tte)*, a mordvin v. egyszerű képzők. A német segédigével él. Az olasz sok esetben visszaható szólammal helyettesíti:

Si fà (csináltatik); *si sà* (tudatik). A magyar segédige nélkül és különböző értelmű két „képző“-vel alkotja a szenvedő alakot. Első és főeszköz az -ik, melyet az igének csupasz 3-ik személyéhez, mint törzsokhöz ragaszt és azt jellemzi vele, hogy az igejelölte cselekvény egy vagy más hatással van a subjectumra, rajta vagy vele történik.

Vegyünk fel egy példát. „Az ember harangszót hal.“ *Hall*, kiható (transzitiv) ige, tehát a cselekvény, a *hallás* hat az objectumra, a *harangszó*-ra. Hogy hát ezt subjectummá teheszük, *ik*-et ragasztunk a *hall*-hoz s az új mondat e lesz: „harangszó *hallik*.“

Im' e rövidben az *ik*-es igék eredete és magyarázata, melyre Verseghi megfordul a sirjában, azok a korunkbeli nyelvészek pedig, kik a magyar nyelvi *media formá*-ját üldözik, — Uram, bocsásd meg nekik, mert nem tudják mit mivelnek,“ — kiszorítják, mint elavult nézetet. De vajon tehetik-e azzal nem létezővé a tényt, a főlebb fejtegetett viszonyt és tagadhatják-e kifejezése szükségét?

Nem várva nyilatkozatukat, folytatom az elemzést. — Elsőben is megjegyzem, hogy annak a viszonynak a kifejezésére, hogy a cselekvény a subjectumon, vagy vele s általában — úgy szólva — rovására történik, nem csupán az egyszerű *ik*-et használja a beszéd, hanem *sz*, *z*, *ad*, (*ed*, *od* stb.) *ód*- (*öd*), *adz* (*edz*, *odz*, *ödz*-), *ödz*- (*öd*z-), *kod*- (*köd*-), *koz*- (*köz*-) betűvel vagy betűcsoporttal toldja meg elől, a mely eset még számosabban fordul elé, mint a csupasz *ik*. Mindezekre nem szükség példákat adnom. Továbbá egészen más képző is: az *ül*, *ül* teszi azon szolgálatot, mint pl. fordul, lágyul, szépül, vegyül.

Mindezekkel, másodsor, azt a czélt éri el a magyar, a mit a görög a *mai*-jal s a latin az *or*-ral, a miből az előbbinek a *media*, az utóbbinak a *deponens* formája keletkezik.

Harmadsor, csaknem dőreség volna a nyelv alkatában azt a mereven szabályosságot, azt a sanyaru következetességet keresni, a mely egyedül a mathesis sajátja s a melyhez a természettudományok is csak lassu és bátortalan léptekkel közeledhetnek. Ennél fogva nem kell megütközni azon, hogy ámbár az *ik* és társai a subjectum — mondjuk — szenvedő viszonya kifejezésére szánvák, ezen tisztóket elég gyakran nem teljesítik és az ily esetekben az *ik*-es ige nem csak activ, de transzitiv szerepet is visel — pl. *eszik*, *iszik*. Ha végig meggyünk figyelemmel az *ik*-es igék névsorán, tapasztalni fogjuk, hogy itt, mint általában a természetben, nincs ugrás, hanem csak átmenet

van apró árnyalatokban egyik jelentésből a másikba. Ez éppen úgy van a *media* és *deponens* alakú igék sorában is. Ha azt az *ik*-falók kellő figyelembe veszik, egyik fő érvőket maguk önkint elejtik vala. Hisz a cselekvő alaknak is két jelentése van, u. m. transitív és intransitív, de ezt a különbséget alakilag semmi sem gyaníttatja, és csak értelméből s az előbbiekhöz járulható tárgyejtésből következettjük.

Eddig volt a hasonlóság; lássuk már a különbséget. A görög és római az ige átalakítását a subjectum szenvedővé tételével befejezettek nézte és azt, hogy a cselekvénynek van-é vagy nincs cselekvője, nem vette tekintetbe. De a magyarnak tovább járt az esze s a van-t is kifejezte azzal, hogy az *ik*-hez, a miveltető (causalis) alaktól kölcsönözött *at-* (*et*) vagy *tat-* (*tet*) képzőket csatolta a miből hát *atik* (*etik*) vagy *tatik* (*tetik*) lettek.

És mi ennek az értelme? Szerintem az, hogy miután az *ik*-es ige a subjectumot szenvedővé tette, azaz kijelölte, hogy a cselekvény vele vagy rajta történik, azzal egy cél el van érve, de a mondat egészen néma marad az iránt, hogy van-é vagy nincs cselekvője az igejelölte cselekvénynek. Ámde a miveltető képző erre fordítja a figyelmet s azt jelöli ki, hogy azt a cselekvényt valaki vagy valami miveli, okozza, csinálja. A felebbi példát ismételve, ha azt mondom: „harangszó hallik“, csak a hallás tényét emelem ki vele, a mennyiben a harangszó a fülembe jó, keletkezését legtávolabbról sem érintve. De ezzel: „harangszó hallatik“, azt is kifejezem, hogy valaki, vagy valami hallatja velem a harangszót. Ilyes különbség van ezek közt is: „A hangverseny kezdődik“ és a „hangverseny kezdetik“; az utóbbi azt sugallja, hogy valaki kezdeti a hangversenyt, a minék árnyéka sincs az előbbi szólamban. Én ezt természetes lehozatalnak tartom, s merem feltenni élesebb eszű olvasómról, hogy megüti a homlokát s azt mondja akaratlanul: „hisz' ezt én is kigondolhattam volna!“ mint az egykori porosz mondá bizonyos alkalommal — az adoma nem elbeszélni való, mert fedél van a házon — *!otztausend, diit hiitt' ich och sagen sollen!* Egyébaránt a két szólam értelme közti különbség nagyon is ismeretes és nyelvtanaink elég esetlenül ezzel a két szóval: „belszenvedő“ és „külszenvedő“ jelölik, én pedig szenvedő-t és szenvedtető-t ajánlanék helyettök. No már, ha körül tekintünk, azt tapasztaljuk, hogy sem a synthetikus, sem az analytikus, sem az ugynevezett rokon nyelvekben a szenvedő viszonynak

ama kétféle kifejezése nincsen meg, és hogy nyelvünkben meg van, az neki erkölcsi gazdagsága, mely egyes szavak ezreivel ér fel s a melylyel — (nem a melyre) — büszkék lehetünk!

Nos hát a helyett a Nyelvőr nyomában a Fővárosi Lapok neki mennek nagy lármával — nem mondom düvel — szónokainknak s azt fogják reájok, a mi ez idő szerint a legbélyegzőbb sértés, hogy a passivum használatát „a némettől tanulták.“

Azt hiszem eléggé kimutattam, hogy az, igazságtalan vád; hanem ezzel nem akarom őket minden bűn alól felmenteni, hanem hibáztatom abban, hogy: 1) igen sűrűn élnek vele, a mi a főlebbiekben meg van magyarázva, s bővebb tárgyalást nem igényel; 2) sokszor nem helyesen használják, a mely vádat néhány sorban igazolnom kell.

Igazolásomat javaslat képébe öltöztetem, három pontban.

Első az, hogy a szónok a beszédét, nem mikor elmondja vagy netalán rögtönzi, mert ekkor bizony késő, hanem előre, otthon, mikor elgondolja vagy le is írja, ne adja magát neki a protocollaris szokásnak, de tűnődjék egy kicsit rajta, vajon azt a mit szenvedtető alakban akar mondani, nem lehetne-e más helyes szólammal fejezni ki? Erre Sz. G. a szellőztetett cikkben elég példát ad. Különösen van szükség erre a fogásra, az igének azokban az alakjaiban, melyekben a miveltető nem különbözik a szenvedőtől. Pl. „a város építetett“: ez azt is teheti, hogy „a város dolgot adott a kőmiveseknek,“ azt is, hogy „a várost építették.“ Tehát egyikkel, vagy másikkal kell helyettesíteni. De

másodszor, egy vagy több szó hozzáadásával is határozottá tehetjük a mondatot. Pl. a) „a város iskola házat építetett“, b) „ez a nagy város nem egy nap építetett.“ A tárgyeset a miveltetőt félreérthetetlenül jellemzi. Egyébaránt akár a csere, akár a hozzáadás jelen esetben egy más kétértelműséget is elenyésztet, t. i. azt, hogy az első mondatban a „város“ szó átvitt értelemben a „városi hatóságot“ teszi, a másodikban a tulajdonképpeni várost.

Kiváltképpen ajánlom, hogy a határozatlan és részesülő módban (pl. láttatni, láttatván) az ígét soha se használják szenvedtető értelemben. — Nyelvünk szabatosága teméntelent nyerne vele.

Harmadszor, nyelvünk szelleme ellen követett nagy vétek szenvedtető alakkal élni abban az esetben, midőn a cselekvény csiná-

lója, okozója is meg van nevezve. Ilyen pl. abban a Jegyzőkönyvben, melyből cikkem elején mutatványt idéztem, ez a phrasis: „A midőn pedig a még nálla készen levő Exemplároknak árura való bocsátásától ő Excellentiája által tiltatnék“ (78. l.). Ilyesre soha, de soha nincs szükség, mert az „által“ utoljárót elhagyva, a szenvedtető igét cselekvő alakba, s a mondatban kitett vagy oda értendő nevezőt tárgyesetbe tehetni. Az idézett phrasis-t pl. így igazítjuk: „A midőn pedig őtet, a nálla készen levő Exemplároknak árura való bocsátásától ő Excellentiája tiltaná.“

Pedig mily sűrűn találkozunk e véték elkövetésével. Sz. G. a következő példákat hozza az országgyűlési beszédekből: „A trón oltalmazására minden segédeszköz megadassék a nemzet által“ (minden segédeszközt meg-adjon a nemzet). — „A tűz a megjelent tüzőltök által csakhamar eloltatott“ (a tüzet a megjelent tüzőltök csakhamar eloltottákl) „A tartalék a fegyvergyakorlatokra az illetékes hadseregbeli hatóság által hivatik be.“ (A tartalékot a hadseregbeli illetékes hatóság hívja be a fegyvergyakorlatra.) Igazításom a szórendre is kiterjedt. — „Ez a föld apáink vére által áztattatott.“ (Ezt a földet apáink vére áztatta.)

Undokabb szennyet alig lehetett kenni anyanyelvünkre. Igaz, hogy ez alól a hiba alól Pázmánt sem lehet egészen felmenteni, mint a cikkem elején olvasható idézet bizonyítja; de biz' az olyas szólamra felettebb ritkán ragadta őt a latinismus. Aztán megjegyzendő, hogy P. a passiv szólambeli cselekvő jelelésére nem „által“-t, hanem „től“-t használ. Hogy melyik jobb, az a verbum finitum mellett nem jó kérdésbe, mert a szenvedtető szólamnak cselekvővé változtatásakor akár-melyikök elesik, de feltolakodik a kérdés oly szólamokat tekintve, melyekre ismét a szóba vett cikkből szedett példákat: „Az általam elmondottak.“ — „Az általam ígértetett.“ — „A házszabályok által nyujtott.“ — „Az általuk javasolt.“ — „A képviselők által mondott“ stb. „Mindezekben P. P.-tól (től)-t tett volna, mint az idézett szólamban: „A keresztyénektől fordított Biblia“ látni.

Mindezekben és ilyenekben azt szükség eszünkbe venni, hogy a „látott“, „mondott“, „javasolt“, „fordított“ szavak valódi szenvedő, — nem szenvedtető, — részesülők. Éppen mint a latin: *amatus*, a görög: *pepleqmenos* és *plakeis*, a német: *geschrieben*. „Mondott“ szó oly szó a mely mondva van: a „szeretett“ gyermek, szeretet tárgya.

Ha már ezekhez hozzájárul a cselekvő személy, vagy dolog megnevezése, nem mindig segíthetünk magunkon úgy, a hogy a verbum finitumnál tettük, t. i. hogy cselekvőt szólamná változtattuk, hanem meg kell valami raggal jelölnünk. Pl. Ezt: „*navis terepine vitata*“ (Ovid) fordíthatjuk így: „szúette hajó.“ „*Adeodatus*“-t így: Istenadta. De már ezt: „*sidus à quibusdam appellatum Apollinis*“ (Plini.) nem vonhatjuk az iménti ráma, hanem „né melyektől vagy némelyek által nevezett“ szólammal kell magyaritnunk. A kérdés már az: *tól* (től)-é vagy *által*. Csak történelmileg felelhetni reá, hogy régi írónk *től*-t használtak, ma már s bizony elég rég óta, mint az Erdélyi Diéta 1790-diki jegyzőkönyve bizonyítja, az *által* hatalmasodott el. Részemről a régiekkel (és van okom reá) tartok. — Még csak azt jegyzem meg, hogy valahányszor az *at* (*et*), vagy *tat* (*et*) határozatlan módu igében (*infinitivusban*) vagy *participiumban* jelenik meg, mindig mivellettő, s a kik, mint szokásban van, *szenvedtetőknek* használják, azoknak ismét csak azt mondom, hogy „nem tudják mit cselekednek.“

* * *

Azt írák egykor valahol, hogy a germanismus bélyegét nagyon óvatosan kell sütni valamely magyar vagy annak hitt s bé is vett szólamra. Most is azt mondom s hozzá teszem, hogy különben úgy járhat vele a bélyegsütő, mint némely bölcs physikus, a ki abból, hogy Aristoteles a szívárvány szineiből csak négyet, — nem hetet, mint Newton — számlál elé, azt következtette, hogy Aristotelesnek s tán a korabeli emberiségnek a látószervei nem voltak még annyira „fejlődve,“ hogy minden szint lásson, vagy legalább, hogy élesen megkülönböztessen. Hiszen a német is, a magyar is ember s nyelveik különbsége nem áll ellent annak, hogy ne bukkanhassanak mindketten azon egy metaphorára, következőleg szólamra is. Azért hát nem kárhoznátám oly kategorice a magyar szónokot, mikor más valakinek a véleményét „osztja.“ Egyetlenegy erősség a volna ellene, hogy németre így fordíthatni le: *er theilt die Meinung eines Andern*. Ugy de hát nem magyar szólam-é ez: „Ugy szereti, hogy a kenyerét is megosztja vele“? Már pedig ennek is tökélyesen megfelel a: *den Gewinn, Arbeit und Mühe, Vortheil und Genuss mit jemand theilen*,“ melyet német szótárból írok ki. A francziának is meg van:

„partager l'opinion de quelqu'un“; hát az is Bécsbe jött, hogy megtanulja? Megengedem, hogy úgy is mondhatta volna a szónok, hogy: „valakinek a véleményében osztozik“ mint a czikk írója kívánja, de e semmi sem egyéb, mint a gáncsolt szólamnak szenvedő alakba öltöztetése. Ám de ez a különbség a németben is megvan, mert osztani = *theilen*, osztozni = *Theil* (vagy *Antheil*) *nehmen*. A mikkel még helyettesíteni akarja Szarvas Gábor a vélemény osztást, u. m. „egy véleményen vagyunk,“ v „egyetértünk,“ azok szorosán véve nem azt teszik, a mit a megrótt szólam, mert a ki „valamiben osztozik,“ annak csak egy részét kapja. Közelebb állana hozzá a: „hasonló véleményben vagyok,“ de mire javítsuk a mi jó? Le mieux est le ennemi du bien.

Védelmem alá kell vennem a következő mondatot, igazabban a benne foglalt utóljárót is. Nem lehet a nemzet minden erejét harcra vinni, csak alkotmányának teljes épségben tartása „mellett.“ A „mellett“ is, mint iment az „osztás,“ csak azért rossz, hogy németre — (*bei*) — fordítja czikkíró, s azt állítja, hogy így kell: „épségben tartásával.“ Én pedig úgy hiszem, hogy a szónok nem azt gondolta; mert a „val“ nem csak együtt létet, hanem eszközt is teszen, s ezt nem akarta szónok érteni, mert úgy hihetőleg „általt“ mondott volna, s ha ezt tennők a „mellett“ helyébe, oly esetlenség jönne ki, a melyet nem lehet fel is tenni róla, mint a ki azt akarta mondani, sőt a „mellett“ használatával érthetőleg mondta is, hogy „csak úgy lehet a nemzet erejét harcra vinni, ha alkotmányát teljes épségben is tartjuk egyszersmind. A *val*, *vel*, két értelmű s a határozatlanság még nagyobb hiba volna, mint a germanismus, a melylyel azon fölül igazságtalanul vádolja a czikkünk a tárgyalt szólamok tekintetéből szónokainkat.

Szintúgy meglep, hogy most már olyakhoz érkezünk a melyeket méltán gáncsol u. m. a „képes“-t és „képez“-t. Megütközöm nem annyira az érintett ellentétén, mint azon, hogy a czikk írója, a ki nem egyszer kötött kardot ama szóknak, úgy a hogy ma szokták használni, jogosultságok védelmére, most ellenök fordul a fegyverével. Megtudnám ugyan némileg magyarázni, de csak magamnak s azért itt nincs helye, hanem inkább ahoz mondok egy pár szót, mivel Sz. G. szépitgeti visszaléptét, t. i. hogy ő „a képes vagyok = *ich bin im Stande*“ szólamot most is „megengedhetőnek“ tartja, s a képez-

ben is nem a német *bilden* utánzását, (itt hát nem hiba a germanismus?) hanem csak a vele való „visszaélést“ és „a legszélsőbb határig menő kiterjesztését“ rója meg. Ezekkel szemben ki kell jelentem, hogy a *képes* szót oly értelemben, melynek kifejezésére ott vannak író szerint is „eredeti kifejezései“ (*tud, bir, lehet*, ezeken kívül több is), nem csak „szertelen“ (sűrű) „alkalmazása“ miatt, hanem már magában hibásnak és megengedhetetlennek tartom. Föllebbenhető ellenvetés megelőzése végett kijelentem, hogy tudom, hogy a *képes* az élőnyelvben nem csak abban az értelemben, a miben az ilyenben, mint „képes könyv“, hanem a mai divatu használatbelivel rokonosan, de a világerő sem azonosban, régóta meg volt, de nem azt tette, hogy „lehető, tehető, alkalmas,“ hanem azt, hogy: képezhető. Pl. A* elbeszél egy történetet vagy mondott egy ítéletet B*-nek, a ki nem hitte vagy éppen az ellenkezőről volt meggyőződve: de nem akart udvariatlan lenni, hogy azt mondja reá: „nem igaz,“ sőt azt sem, hogy „nem lehetett“ vagy „nem lehet úgy,“ hanem ezzel a szólammal segített magán: „nem képes!“ akár synonymájával: „nem képezem!“ vagy rövidítve: „nem képezem.“ Ebből azt is kitanulhatni, hogy a „képes“ jórendin csak tagadó szólamban hangzott és soha concret cselekvényre vagy tárgyra nem vonatkozott. Abban a korban tehát az ilyest: „Az ifjuság nem képes a tisztí vizsgát le tenni“ meg sem értették, annál kevésbé mondták volna. Ilyes esetben akár positiv, akár negativ szólamban a latintól kölcsönzött: „capax“ szóvai éltek, melyet az illiteratusok „kápás“-nak mondtak ki, a mi annál fogva, hogy a „magyar“ *kápis*, „megyer“ dialectusban: *képes*, hathatós segítséggel volt arra, hogy a „képes“ végképpen kiturja a „capax“-ot. Ez uraim, tény!

Ha van „analógia“ a világon általában s a nyelv ügyében különösen, az azt tanítja, hogy „képez“ = képet csinál „Kép“ pedig nem = forma, vagy szorosabban meghatározva, csak akkor és annyiban az, a mikor és a mennyiben valaminek a hasonlatosságára van csinálva. Egyébaránt eleinte csak úgy jött bé a beszédünkbe, mint ennek: „képez“ a megrövidítése és hogy a „bilden“-t fordítják le vele, az csak ráfogás! A német *bilden* soha sem teszi azt, hogy „képet csinálni“; ha ime fogalom kifejezésére van szüksége: „abbilden“-t használ. Tüzetes tárgyalása igen meszsze vinne, s bévégzem azzal, hogy „bilden“-nek eredeti és tulajdonképpi értelme: alkotni. „Ké-

pezni“ azt nem teheti, és ismétlem, hogy a cikkben felhozott példák nem a „visszaélés“ s a határon túl menő terjeszkedés miatt, hanem magukban, radicaliter roszak. Mert mit tesznek a következő szövegek, ha „képez“-nek a valódi jelentését helyettesítjük bennök: „*fegyveres erő képét csinálják*,“ (akár, „a f. erőt *képzelik*“) a hadsereg, a hadi „tengerészeti stb.“ — „ . . . nyerni . . . abban, a mi ezen jogunk, alkotmányunk *képét csinálja*,“ (vagy „jogunkat *képzeli*“) — „A nemzeti cultura . . . a vitatkozásnak egyik . . . momentumai *képét csinálta*“ (momentumát „*képzelte*“) — „A monarchia fentartása a m. nemzetnek egyik alapszüksége *képét csinálja*“ (a „ . . . szükségét *képzeli*“) — „A közös hadseregek kiegészítő része *képét csinál* m. hadsereg nem *csinálja* külön szervezett *képét* (akár, . . . „*részét képező m. h. nem képez* külön szervezetet.“) — Hogy m. tisztek *képe csináltassék*, az a honv. minister ur szemében aggály *képét csinálja*? — A német nyelv . . . köteles tantárgy *képét sem csinálja*“ (v. . . tantárgyat sem *képez*“) — Magyarországon ez *csinálja* a közfoglalom nyelve *képét*.“ — „A birodalom kapcsa *képét* nem a szuronyok hatalma *csinálja*.“ — Nemde esetlenek ezek a mondatok? Hogy lettek volna tehát jól mondva? kérdik. A felelet az, hogy kétképpen. Némelyikökben t. i. a *képez* valódi cselekvő ige, s ez esetben „*alkot*“-tal helyettesítjük. Lehet-é kifogás pl. ez ellen „a fegyveres erőt a hadsereg, a hadi tengerészeti stb. alkotják“? — Másik részökben pedig csak „*copulát*“ helyettesít a „*képez*.“ Ilyenkor ha jelentő mód jelen 3 személyében van, merőben elhagyjuk; ha más alakban, a *van* ige megfelelő alakját tesszük helyébe és mindenesetre nevezőre változtatjuk a tárgyesetet. E szerint: „A monarchia fentartása a m. nemzetnek egyik alapszüksége.“ — „A vitatkozásnak egyik momentumai. —

„Magyarországon e legyen a közfoglalom nyelve.“ . . . — „A német nyelv nem köteles tantárgy.“ — A német is, a kit a „*képez*“-zel utánozni akarnak, amolyan két értelemben használja a „*lident*“. Ebben pl.: „*Gott hat die Welt nach der Idee, die er von Ewigkeit her davon hatte gebildet*,“ a *hat gebildet* azt teszi, hogy „*alkotta*“. Ellenben, midőn a német nyelvész Paul ezt írja: „*Eine solche Wissenschaft . . . bildet ein Conglomerat aus . . . Gesetzwissenschaften oder . . . aus Segmenten solcher Wissenschaften*“; meg ezt: „*Die beiden Auffassungen der Wissenschaft werden als*

zwei Teile der Gesamtwissenschaft hingestalt, von denen der erste die synthetische Grundlage des zweiten bildet,“ éppen oly szabatosan és értelmesen írhatott volna mindenütt *ist-et* a „*bildet*“ helyett. Valamint ebben a mondatkörben: „*Was die Verfasser im Sinne haben, ist nichts anderes als ein Teil dessen, was man sonst Culturgeschichte genannt hat,*“ állhatna az „*ist ein Teil*“ helyett: *bildet einen Teil*.

Van azonban a „*bilden*“-nek harmadik jelentése is u. m. *cultiválni*, melyet megint csak *képezni*-vel szoktak fordítani. Elég ominosusan, mert ez, hogy „tudósnak képezte ki magát,“ annak, a ki csak magyarul ismeri a szólamot, azt teszi, hogy „tudós képet öltött,“ a mi mellett tudatlan is lehet az illető valaki: „Képzett tanító“ gyanuson hasonlít ahhoz, hogy: „meszelt koporsó“. Cikkünk írója helyeselni látszik, mert ezt az idézetet: „magyar tisztek képeztesenek,“ nem jelöli ki hibául.

Én, mint láttuk természetesen egybefoglalva tárgyaltam a „*képes*“-t és „*képez*“-t, holott a szellőztetett cikkben, mely inkább tündöklék elmésségével, mint logikai renddel, kettőjük közé egy egészen másnemű szólam: „igényt tartani stb.“ kárhozzatása van béékelve. Czikkiró ellenszenvét az „igény“ irányában idiosynkrasiának tulajdonítom s nem akarom etymologiai vitatással háborgatni, miben meg lehet, hogy én „húznám a rövidebbet“, de azt merem állítani, hogy „igény“ (= Anspruch) sem nem „vágy“, sem nem „követelés“ sem nem „várakozás“ és hogy ezek között: „számot tartok“ és igényt tartok. (szivességedre), meg: „élni fogok“ (barátságoddal) és igénybe fogom venni (barátságodat) legalább is árnyalati különbséget sejt a finom nyelvérzek.

És így, bévégezve számvetésemet azzal a cikkel, a melyet a F. L. adoptált, most már azokat a hibás szólamokat szemelem ki, melyek éppen azon számban az én idiosynkrasiámat háborították fel.

Hamlet ismeretes mondatát majmolva, én is azt állítom, hogy több dolog van a magyar nyelvben, mint a mennyiről Szamosi Gáspár - (a Nyelvőr szerkesztője álneve, melylyel akkor él különösen, mikor elmésségét szokottnál fényesebben ragogtatni törekszik) - az ő philologiájában — „álmodik“? — nem, hanem tudni nem akar, holott tudja vagy kis megfontolással tudhatná. Ilyenek: a hangsúly szerepe a szórendezésben, melynek következtében a birtokjelző *nak*,

nek használatát egészen a szóló vagy író önkényétől, meg a divattól teszi függővé; — a *nok* képző kiküszöbölése, meg nem gondolva, hogy *hivatalnok* és *hivatalos* különböző két jelentésű szavak, hogy *pénztáros* mindenki lehet, a kinek pénztára van, holott *pénztárnok* az, a kit mint hivatalnokot állítanak oda bizonyos pénztár kezelésére, valamint azt sem, hogy „árnok“ nem szláv eredetű szó; — üldözi az ár képzőt, pedig *madár*, *bogár*, *vásár*, *huszár*, *kádár*, *kulesár* kibékíthetnék vele, annyival is inkább, hogy a Proteusi természetű szónak: „ár“ merőben különböző három jelentése mellett a képző szerepe viselését is megengedi a nyelvszokás; — üldözi az *ály*, *ély* képzőket is, legió magyar szavainkat számba sem véve; — aztán a *történet* neki = *historia*, holott tudja a különbséget a *gyöngyszem* (eine Perle) és gyöngy (Perlschnur, németesen s hibásan „gyöngy-sor“), a *búzaszem* és *búza*, a *kölesszem* és a *köles*, a *láncszem* és *lánc* között és hogy általában azon egy szó nem teheti az egyént egyfelől s egyének sorát, halmozát, csoportját stb. másfelől; — helyesli a „század“-ot azzal az érveléssel, hogy beléje lehet gondolni a rendhatározó = *ad* jelentését, a mely oly forma okoskodás, mint a Fióké, a ki „egy fiu és egy leány“ helyett „két fiut“ ír s állítja, hogy helyesen, mert „*Arany*“ költeményében egy apa a leányát „fiam“-nak szólítja“; a miszerint „férj és feleség“ is „két fiu“, mert nem ritka, hogy együtt beszélve egyik a másikat „fiam“-nak mondja. Azonban az *évszáz*-at is helyesli Sz. G., holott tudhatná, hogy az csak úgy jogosult, ha évek százá-nak bontjuk fel, mint: *tehen-pásztor* = *tehenek pásztora*: ennél fogva az „évszáz“-ban világosan ki van mondva a száz, mely elé éppen úgy szükségtelen oda ragasztani, az „év“-et, mint a „hét“-nek (hebdomas) nem tesszük sem eléje sem utána a „nap“-ot és nem mondja senki, hogy nap-hét (napok hete) vagy hét nap, mely utóbbinak szélesebb is az értelme, mint a tulajdonképpeni „hét“-nek, mely vasárnappal kezdődő s szombattal végződő hét napot jelöl. De legnagyobb vétke az „ad“-nak az, hogy a „század“-ot az eredeti törvényszerű jelentésében ($\frac{1}{100}$) kiszorította a használatból. Ime: 1200 frtnak 6 perzentje a tőkének 6 százalaka — leírva: $1200 \times \frac{6}{100}$. És most az ilyes idélen szavakkal „száztóli“, „százalék“ élnek, holott ha valaki $\frac{3}{4}$ óra azaz egy órának $\frac{3}{4}$ -e helyett azt mondaná, hogy „egy órának 3 negytőlje“ vagy „3 negyeléke“, kétségkívül kinevetnék.

De elég ebből ennyi, a rögtön következő szemelvények közt akadunk majd több példára is

Nó hát a Fővárosi Lapok idei 52. számjában ezeket az „Anti-barbarus“-ba való czikkeket lelem:

a) Rosz vagy rosszul írott, rosszul használt szavak.

1.) *Néhány*: hibásan van írva e helyett *néhány*, mint van ezekben: *n é m e l y*, *n é m i*, *n é h a*, *n é h o l*, melyekben a „*né*“ a „*vala*“ töredékkal rokon értelmű, s a melyeket nem mondunk így: *nemely*, *nemi*, *neha*, *nehol*. Ettől a hibától a Nyelvőr is óv, de ugyanazon Nyelvőr, midőn a „*netalán*“-t kirekesztőleg pártolja, nem vette észre, hogy a *nétalán*-ban éppen az a „*né*“ van, a mely a „*néha*“-ban, a mely a kétségeskedő *talán* értelmét még alább fokozza, kételkedőbbé teszi. „*Netalán*“, és „*nétalán*“ különböző értelmű két szó, mint a latin is megkülönbözteti a *forte*-tól a *fortasse*-t a német a *vielleicht*-tól az *etwas*-t. A *netalán* a „*talán*“-nak nem módosítása, hanem ellenkezője, a kétlett cselekvény tagadása: lat. *ne forte*, németül: *nicht etwa*. Nyelvünk határai közt maradva, azt mondom, hogy *nétalán* és *netalán* közt az a különbség, a mi a *valahogy* és *nehogy* közt. Hogy az irodalom ezt a különbséget nem, s a „*nétalánt*“ alig ismeri, tudom: *eppure si muove*.

2.) *Közvetlen*. Kétképp rosz. Egyszer etymologice hibás alkatu mert ebből van rövidítve: *közbevetetlen*. Mi joggal van a kijelölt két tag kiküszöbölve? Jó lenne-e e helyett: „*közbejövétel*“ ezt írni: *közjövél*? De a miből esonkitva van, a sem teszi azt, hogy *immediatus* = *unmittelbar*. A német e helyett: *Sein Gut gränzt unmitelbar au das Meinige*, nem mondaná: gränzt *unvernüttelt* v. *uneingeschaltet an d. M!* Valaki „*tőszomszédom*“, ha az ő háza és az enyim közt *nincs köz*; úgy de a *nincs*-et az = *ellen* rag fejezi ki; tehát az a valaki „*közetlen* szomszédom.“ Többet nem mondok. Ide tartozik még: „*közvetítés*“ közbenjárás helyett.

3.) *Szioru.*¹⁾ Tájésozás A hol honos, azt értik alatta, hogy *sodány*, *hitvány* *silány* és ott, ha hallják: „*szioru* apa“ minden

¹⁾ Egy népdal:

Árva-csaján koszuu,
Mért vagy olyan szomoru?
Hogy ne volnék szomoru,
Elhagyott egy szioru!

bizonyynyal nem értik belőle azt, hogy *ein strenger Vater*, s a kemény telet (*Strenger Winter*) nem nevezik „szigoru tél -nek, hanem azt, a melyik nem olyan a milyennek kell lenni a télnek; tehát éppen ellenkezőleg az irodalmi használattal. *Ein strenger Vater* = sanyaru apa; *eine strenge Verordnng* = sanyaru rendelet. Más szóval: *streng* = szoros, szorosán. *Man hat streng befohlen, streng untersucht* = szorosan megparancsolták, megvizsgálták.

4.) *Képviseleti*. Irodalmi stylumnak legundorítóbb szümmölese. Származása szintolyan törvénytelen, mint imezé. Elemezzük: „*Képviselet*“ igét ebből — „*képviselet*“ származtatta nem tudom ki, de sem tudományát sem eszét nem dicsérem, ha tudnám is hogy ki. Ugyanis *képviselet* oly compositum, mely ebből: „*képet viselő*“ van összevonva, tehát az a ki v. a mi képet visel. Ily szerkesztvényünk teméntelen van, pl. *adófizető* (a ki adót fizet) *borotvafető* (a ki borotvát fen), *favágó* (a ki fát vág), *gondviselő*, *harangöntő*, *házőrő* (a ki v. a mi házat őriz), *husevő*, *képiró*, *könyvkötő*, *leánykérő*, *lőhajtó*, *levélhordó*, *szerencsevadászó*, *zabvető*. No már léteznek-e nyelvükben ezekből s ilyenekből származtatott igék: *adófizet*, *borotvafen*, *favág*, *gondvisel*, *harangönt*, *házőríz*, *huseszik*, *képir*, *könyvköt*, *leánykér*, *lőhajt*, *levélhord*, *szerencsevadász*, *zabvet*? Menjünk a szólamokra, hogy annál jobban kitünjék az *abnormitas*. „Az ország adóját fizetjük“, jó ugy-e? Mondhatni-e e helyett: *az országot adófizetjük?* Igen-e e helyett: „az erdő fáját vágják“, ezt: *az erdőt favágják?* Aztán: a *házamat* jól *gondviselte* az inspectorom; a *falut* Andrásovszky *barangöntötte*; a kutya *engemet házőríz*; — a farkas a *lányt huseszi*; Barabás a *lányomat képirta*; — az *egyetemet* Hantz *könyvköli*; — az a derék legény a *szomszédot leánykéri*; — ama kocsis az *urát lőhajtja*; — az egyetemi szolgák az *egyetemet levélhordják*; — kiki *magát szerencsevadásza*; — Ebbe a földbe *magamat zabvetem*. — Már pedig mindezek szakasztott másai annak, a mit e helyett „a bohóság *viseli* a kaczagtató elem *képet*“, (mint irták kivétel nélkül nagyatyáink), ezt olvassuk a F. L.-ban: „a bohóság *képviselet* a kaczagtató elemet.“ — Valaki hirtelen azt vethetné ellenem, hogy én hát „nem ismerem el a *denominativum verbumok* jogosultságát, mert „*képviselet*“ azok rovatába tartozik.“ De e csak olyan kifogás, vagy inkább ráfogás, mint a volna, ha abba, hogy valaki *sánta lovat nem akar venni*, azt következtetnők, hogy általában *nem akar lovat venni*.

A „képvisel“ csak sánta, béna denominativum; mert ha ép és igazi volna, akkor ennek „képvis“ főnévnek kellene lenni; már pedig világosan nem az, hanem értelmetlen betűcsoport. Ilyen a „gondvis“ is; a többiek pedig már formaliter sem denominativumok. Holott „kapanyelez“, „haszonbérrel“, azok, mert *kapanyél*, *haszonbér* főnevek. A „képviselő“-től is mint főnévtől lehet származtatni denominativumot, u. m. *képviselősködik*. Ez ugyan nincs meg a M. Ny. Szótárában, de a „képviselő“ magyartalansága ott is ki van mondva. A kit mindezek a csunya szó menthetetlen roszaságáról meg nem győznek, annak a nyelvérzéke gyógyíthatatlan beteg. Még azt is megjegyzem, hogy „*repräsentiren*“ olykor azt teszi: *darstellen, vorstellen* a mely esetben hiba lenne így fordítani: „*képét viselni*“, akár divatosan „képviselni“. Mikor egy király mást küld maga helyett, hogy jövődöbeliét eljegyezze, az a más: „képviselője a királynak; de ha egy színész XII. Károlyt játszdja, magát a királyt, és nem a képét állítja a néző elé. Tehát ez: „a vádat Gozdsu Elek . . . képviselte“ nouseus. A *vádló*-nak viselhetette a képét, de a *vád*-nak mimódon?

5) *Elé* és *elő*, mint szerkesztvények (compositum) első tagjai és mint igekötők. Meg van írva róluk már a M. Ny. Szótárában, hogy „közönségesen összezavartatnak“. Meg is kísértik a Sz. írói a megkülönböztetéseket és nagyobb részt helyesen, s azért, meg helykimelés okáért, odautalom olvasóimat, ha türelmök lesz elolvasására. Itt röviden csak annyit mondok, hogy 1. „*Elő*“ mindig azt jelöli, a mi helyzetben, rangban v. időben elől van; a mit bizonyosan meg fog minden magyar érteni és biztosan fog alkalmazni. 2. „*Elé*“ után mindig cselekvény, illetőleg haladást jelentő szó járul, akár *ige* akár főnév alakjában és „*elé*“ a cselekvény irányát jelöli. Ily értelmet ad az = *é*, (mély hangon: „*á*“) a névutóknak is: *alá, felé, fölé, köré, közé, mellé, mögé*. Ez magyarázza a kérdő szót: *hová?* (merre) is. Ezúttal meg kell a „*bé*“ igekötőt is említenem, melyben, ha valamiben, szembeszökő az irányadó: „*e*“. Így irták és nem „*be*“ alakban régi íróink. Így mondja ki a magyar népnek azt hiszem legalább is fele. Ha hát a „*bé*“-t tájszólásnak bélyegezzük, nem tudom, miért ne lehetne a „*be*“-t is annak tartani. A „*be*“ elhatalmasodása nyelvünk analogiái ellen vétő önkényes zsarnokság. Így a „*bele*“ is „*belé*“ helyett. Ez a jellemzés nem jutott eszökbe a M. Ny. Sz. szerkesztőinek, holott igazításaik azon feneklenek. Pl. „*Elé*-

adás, jobb mint előadás". Én pedig azt mondom, hogy csakis ez a jó; mert előadás vagy semmit sem tesz, vagy azt, a mit előlegezés; de sehogya sem azt, a mit „előadás alatt szoktak érteni. „Előadás“-ban ellenben „adás“ cselekvényt jelent, mely a kéz kinyújtásával jár, minek iránya van: lehet elé és hátra nyújtani, adáskor pedig rendszerint elé nyújtjuk *Sapienti satis*. Teljes meggyőződés végett vegye elé a t. olvasó az idézett szótárt és sorba szedvén az elő-vel kezdődő szavakat, úgy fogja lelteni, hogy előre nem látva is kitalálja az én elvem nyomán az igazításokat. Az előbb és előbb közt is tehetünk a szerint különbséget, t. i. „előbb“ = *weiter vorwärts*, és „előbb“ = *eher, früher*. De az előbb-et sem merném „előbb“ értelemben kárhóztatni, meggondolván a hangváltozást ezekben: „fő, feje; nő, neje“; „vő, veje“; „elő, eleje“, eleibe, eleve, eleinte“. — Közbeszólva, ha e nem *flexio*, akkor nem tudom mit nevezziünk annak és a legkiáltóbb igazságtalanságnak tartom, hogy az árja nyelvészek s az ő szavokra esküvő hazaiak, a magyart agglutinált nyelvnek — mondhatni — csúfolják. Egy eszelős német — hadd állítsam pellengérré a nevét: *Herr Heinrich Winkler* — még tovább ment és a magyar nyelvet „alakatlan“-nak („*eine formlose Sprache*“) állítja és a „*Pokonchi*“ (quid hoc?) és „*Turk*“ nyelvek közé sorolja. (*H. Winkler's Weiteres zur Sprachgeschichte*, 88. s köv. ll.)

Még egyet meg kell jegyezni: azt, hogy Pázmánál és Káldinál mint igekötőt csak az elő-t lelem. Hasonló példákat látok régiebb íróknál is, és az adatokat összefoglalva, arra a gondolatra jöttem, hogy hajdan valamikor az elő és elé között csak tájszólási különbség volt s értelmök differenciálása csak későbbre keletkezett, még pedig mint láttuk, elég zavartan és tökélytelenül. De éppen azért ma már tisztába kell jönnünk vele. Segitettem-é valamit a feladat megoldásán, itéljék meg az olvasók.

Brassai.

(Vége következik.)

SZAKOSZTÁLYI ÉRTESÍTŐ.

I. Az Erdélyi Múzeum-Egylet közgyűlése.

A városház gyűléstermében jun. 8-án délelőtt tartotta meg az Erdélyi Múzeum-Egylet évi rendes közgyűlését, szép számú tagok részvéte mellett.

Az elnöki széklet Esterházy Kálmán gróf, elnök foglalta el.

A közgyűlést Esterházy Kálmán gr., elnök magvas és lendületes beszéddel nyitotta meg, melyet a közgyűlés melegen és zajosan megéljenzett. Az elnöki megnyitó a következőleg hangzik:

Tisztelt közgyűlés!

Az Erdélyi Múzeum-Egylet a nemzet kulturális életében e hazarészben betöltvén helyét, melyre hivatott, melyért alapított, mindazt megéri, a mi jó, vagy rossz a nemzetet és különösen ennek kulturális életét éri, érinti. Vannak veszteségek, melyek a legjobb és legszebb reményeket hiúsítván meg, csapásoknak tekinthetők. Ily veszteség érte a magyar nemzetet s korona örökösének, *Rudolf főhercegnek* halálával, a kinek fejedelmi fenkölt, művelt szelleme az ország jövődjébe már előre veté tündöklését. Az igazgató válaszmány az országos és nemzeti gyászban, hogy miként vett részt, jelentésében fog a t. közgyűlés tudomására hozatni.

Azon kapocs következtében mely az Erdélyi-Múzeum-Egylet és a kolozsvári Ferencz József tudomány-egyetem között fennáll, fájdalmasan kellett hogy érintse azon veszteség is, melyet az egyetem legfőbb intézőjének, Trefort Ágoston vallás- és közoktatásügyi miniszternek elhunytában gyászolt, ki meg levén győződve, hogy a nemzet csak tudás által állhat fenn, de az csak nagy munkával és áldozattal nyerhető, csengő szavával ernyedetlenül erre üsztöszött.

A t. együletet saját kebelében is, utolsó közgyűlése óta, sajnos vesztések érték egyik buzgó, munkás alelnökének, Mosel Antalnak és több alapító tagjának elhalálózásával; jelentésünk a kegyeletes megemlékezés adóját ezekre nézve is meghozza. Az elsőnek helyét ma betölteni a tiszt. közgyűlés van hivatva; kétséget nem szenved, hogy választásában nem csak méltó utódot fog nyerni, hanem az előretörékvés hathatós támaszát is.

Az egyület állapotát és mult évi működésének örvedetes eredményeit a hivatalos jelentések foglalják magukban; sajnos, hogy a lankadatan szervezett szellemi munkának anyagi erőnk szab korlátokat; de azért a fejlődés biztosítva van.

Örvedetes és nagy megnyugvásunkra szolgál, hogy sikerült végrehajtani előmunkálatait azon kegyeletes ünnepélynek, mely maradandó emlékében mintegy zárköve az egyület harmincz éves eredményes multjának. Az alapító Mikó Imre grófnak emelt szobor ünnepélyes leleplezése dicsősége az elhunyt emlékének; de a haszon a hazáé!

Üdvözölve a megjelent t. tagokat, az Erdélyi Muzeum-Egyület közgyűlését megnyitom.

Az elnöki megnyitó után dr. Finály Henrik titkár olvasta fel jelentését, mely a következő:

Tisztelt közgyűlés!

Az eltelt 1888-ik év mindenképen nevezetes és rendkívüli éve együletünk életének. Nem csak azért, mivel az egyület létezésének és működésének harminczadik éve volt, hanem még sokkal inkább azért, mivel az a kevés, a mit az igazgató-választmány ez évben tartott tiz üléséről felvett jegyzőkönyvek 135 határozatából, mint nevezetést ki tudunk szedni: éppen kevés voltával élő bizonytságot tesz róla, hogy az egyület és működése a fejlődött viszonyok átalakulásával számára létesült hatáskörben oly biztos arányban és oly szabályos egyenletességgel mozog, hogy valóban nagyon rendkívüli eseménynek, vagy bajnak kellene beállania, valami nevezetes és korszakot jelző ténykedés előidézésére.

Különösen az igazgató-választmány tevékenysége mindinkább a tiszta ügykezelésre szorú; az egyület tudományos működése egészen a szakosztályok kezébe ment át s ezek oly teljes önállósággal működnek, hogy az igazgató-választmány csakis a szakosztályi évi közgyűlések alkalmából hozzá beterjesztett jelentésekből értesül arról, a mi a szakosztályok kebelében történik.

Ám, tisztelt közgyűlés, ez nagyon jól van így. Ezeknek a szakosztályoknak a hivatása lassankint előkészíteni és a maga idején végkép létesíteni ezt az átalakulást, a melyen Muzeum-Egyletünknek okvetetlenül át kell mennie, hogy jövőre is biztosítsa létjogát; azt az átalakulást t. i. hogy az egyletnek a szó szoros értelmében tudományos, vagy ha úgy tesszik, tudós társasággá kell válnia.

Ennek a bővebb fejtegetése azonban nem tartozik az évi jelentés keretébe. Itt mindenekelőtt rá kell mutatni, hogy a mai közgyűlés a szokottnál jóval későbbben esik az évbe; ennek oka köztudomás szerint az, hogy e közgyűléssel kapcsolatba hozni kívántuk a gróf Mikó Imre emlékszobra leleplezése ünnepélyét. Az idei kora tavaszi kedvezőtlen időjárás késleltette az emlék elkészülését, ma azonban készen áll, és isten után holnapután megtartjuk az ünnepélyt.

Az 1888. év folytatában is többnyire ügykezelési ügyek foglalták el az igazgató-választmányt. Ezek közül első sorban meg kell említeni a pénzkezelést. A bevételek és kiadások egészben megfeleltek a költségvetés előirányzatának, a mint a kinyomtatott zárszámadás tanúsítja; előre nem látott rendkívüli költségek alig számba jövő mennyiséget tesznek; ellenben a gr. Mikó emléke költségeire fentartott átalány még nem költ el, sőt a mit tényleg ki is fizetett a pénztár ezen a czimen, még nem lehetett a számadási év végeig véglegesen elszámolva s így ez a költség csak a folyó évi számadásban fog tényleg, mint kiadás szerepelni.

Nevezetes befolyással az egylet pénzügyeire volt a múlt év végén megindult kicserélése az 5 %-ot kamatozó erdélyi urbéri kötvényeknek 4 %-os kötvényekkel. Noha ez a kicserélés csak a folyó évben vált ténynyé, mégis meg kell itt említeni, mivel egyfelől noha értékpapirkészletünk névértékét növelte, kamatjövendelmünket egynehány száz forinttal apasztotta; másfelől az idei költségvetés bevételi rovafa már az új állapot alapján levén összeállítva, ennek a megemlítése szükséges azoknak a különbözeteknek az indokolására, a melyek a zárszámadásbeli vagyonskimutatásban és a bevételi előirányzatban megjelenő tőkösszegek közt mutatkoznak. Lényegben az alaptőke állaga nem változott.

Az a monographia, a melynek a megkészíttetésére a t. közgyűlés megbízást adott, valósággal elkészült, de még mindig kézirat. A kiadásnak oly akadályok állottak útjába, a melyek elhárítása az igazgató-választmány hatáskörén kívül álló tényezőktől függött.

Néhai Bányai Vitális alapító-tag és volt pénztárnok végrendeletileg

400 frtot hagyományozott az egyletnek. Ez összeg nem folyt még be az egyleti pénztárba, de tökélyesen biztosítva van.

Mint említésre méltó mozzanatok, elé kell sorolni még, hogy a mult évben az egyleti titkár, a ki mint a kir. tud.-egyetem képviselője ki volt küldve a bolognai egyetem 800 éves örömnepére, ott mint a Múzeum-Egylet képviselője is szerepelt és az igazgató-választmány hozzá járult uti költségei fedezéséhez is a végre, hogy ez utját ugy Bolognában helyt, mint azután Flórenczben, Rómában, Nápolyban és Pompejiben teendő régészeti tanulmányokra is felhasználhassa. A magyar orvosok és természetvizsgálók nagygyűlésén dr. Fabiny Rudolf és dr. Koch Antal voltak egyletünk képviselői, a kik ott érdemeikhez és küldetésökhez képest kiváló kitüntetésben is részesültek.

Két indítványról is kell megemlékeznünk, a mely a lefolyt évben az igazgató-választmány elébe került. Az első azt javasolta, hogy a bölcsélet-, nyelv- és történettudományi szakosztály oszolja külön álló két szakosztályra. Tekintettel a tudánymivelés kívánalmaira, bizonyára óhajtható lett volna, hogy az egylet a mivelendő tudományok minden egyes ága számára a maga kebelében külön szakosztályt alakíthasson; ez idő szerint azonban sem a munkára vállalkozó tagok száma, sem a rendelkezésre álló pénzerő sincs akkora hogy ily szétdarabolás tanácsosnak mutatkozhassék. Az igazgató-választmány ezért mellőzendőnek látta ezt az indítványt.

A második indítvány egy a maga régiségénél fogva nagyon érdekes kolozsvári ház megvásárlását hozta javaslatba a végre, hogy az egylet egyfelől stílszerűen helyre hozván az épületet, tartsa fenn, mint a hazai XVI. százbeli magánépítészeti műemlékét, másfelől használja fel a régiség-és éremtár elhelyezésére. Az indítvány következtében megindított tudakozódás azonban kiderítette, hogy a kérdéses ház ez idő szerint éppen nem eladó, megszerzése tehát csak akkora árban sikerülhetne, a mekkorát az egylet a maga tőkéből csupán e célra kizsákmítani nem bír; másfelől korántse nyújt elegendő helyiséget az oda szánt gyűjtemények elhelyezésére, czélszerű kibővítése pedig, ha volna is rá elegendő pénz, a telek szűk volta miatt nem lehetséges, s így ezt az indítványt is kénytelen volt az igazgató-választmány a napi rendről egyelőre levenni.

Az ügykezelés folyó teendői közt csakis az elősorolt mozzanatok azok, a melyeket, mint nevezetéseket, ki kellett emelni.

Tisztelt közgyűlés! Egyletünk fennállásának harminczadik éve, saj-

nos, hosszú gyászrovatával tűnik ki. Mentől inkább apad az egyes tagjai száma, annál érzékenyebb a veszteség, a melylyel a halál keserű kényszere sújtja. A múlt évi közgyűlés óta elvesztettük alelnökünket, dr. Moselt Antalt; a hivatalos pályáról nyugalomba vonult derék férfinak lelke nem a henylés kényelmeskedésében, hanem állandó szellemi munkában kereste a megérdemelt nyugalmat; dolgozott, nem kötelességből, hanem a tudomány szeretetétől ösztönözve kívánt tudomány terjesztésével közreműködni a nemzet közművelődési színvonala emelésében és kiváló buzgalommal teljesítette egyesületünk körében az alelnöki tisztet. Elvesztettük gróf Lázár Miklóst, egyesületünk első volt alelnökét, a hazai történet-tudomány egyik kiváló bajnokát, a ki szerény visszavonultságban fáradhatatlan szorgalommal és maradandó sikerrel működött kedvencz szaktudománya terén; igazgató és alapító-tagjaink sorából Béli Gergely, báró Bánffy Dániel, id. báró Bánffy Albert, br. Bánffy György, Zathureczky Károly ezredes, Máriaffy Albert, Biró Pál, br. Kemény Gábor és dr. Szombathelyi Gusztáv költöztek át ama jobb világba, a hová csak fájdalomunk és áldó emlékezetünk követheti. Emlékek meg van örökítve egyesületünk évkönyveiben és neveik nem lesznek elfelejtve, a meddig csak élni fog magyar nemzet a magyar hazában.

De egyesületünk, mint egyik szerény szerve a nemzet szellemi életműködésének, nem csak a maga körében előfordult gyász eseteket fájlalja. Kijutott neki is a maga része abból az országos és nemzeti fájdalomból, a mely dicsőségesen uralkodó apostoli királyunk atyai szívét oly mély és sötét gyászba borította. Nem lehet e hivatalos jelentés tiszte ecsetelni azt a lesújtó hajtást, a melyet Rudolf trónörökös oly váratlanul bekövetkezett halálának rémhíre tett minden igaz magyar szívére. Igazg.-választmányunk, a mikor az elnökség a gyász esetet bejelenté, nem tehetett egyebet, mint hogy háromszoros felállással és a nagyméltóságú vallás- és közoktatásügyi miniszterium útján egyenesen legfelsőbb helyre felterjesztett részvétiratban adott kifejezést a gyászban való osztozásának.

Méltóztassék a t. közgyűlés az igazgató-választmány e jelentését a következő részletes jelentésekkel együtt tudásul venni és felette határozni.

A közgyűlés a jelentést tudomásul veszi.

A pénztári kimutatás kinyomatott s a tagok közt szétosztott.

A számadás vizsgáló bizottság jelentése szerint a pénztár teljesen rendbe van, azonban a könyvvezetés avult, mire vonatkozólag a titkár fel-

világosító szavai után a bizottságnak erre vonatkozó indítványa a választmányhoz tétetett át.

Az egylet pénztári vagyona 1888. végén **245,829 frt 01 kr.**

Következtek a gyűjtemények állásáról szóló jelentések.

Jelentés a könyvtár állásáról.

Tisztelt közgyűlés!

Jelentésemet egyesületünk könyvtárának mult évi állapotjáról a következőkben van széremsém előterjeszteni:

Könyvtárunk a mult 1888. évben intézetek, társulatok és magánosok adományából 354, a külföldi természettudományi társulatok által kiadványainkért viszonzásul megküldött nyomtatványokban 216, vétel útján az évi 300 frt átalányból 432, cserében a budapesti egyetemi könyvtár daplumáiból 43 kötettel és Eble Gábortól egy kötet 184⁸/₉ évi proclamáció-gyűjteménnyel, összesen 1046 kötetten gyarapodott. Az adományokból azonban a duplumaink közzé sorozott 38 kötetet leszámítván a valódi gyarapodás 1008 kötetet tett, melylyel könyvtárunk létszáma a mult év végén 45,738 kötetre emelkedett.

Van ezenkívül mintegy 4500 kötetnyi többszörös felesleges példányunk, melyek csere vagy tömeges eladás útján leendő értékesítése annyival inkább érdekünkben áll, mert az ezen tetemes könyvtömeg által elfoglalt helyre a már is szűkké vált könyvtári helyiségben a jövő gyarapodás elhelyezhetése végett mulhatatlanul szükség lesz.

A mult évben szerzett gyarapodás az alapczimtarba be van igtatva s el van helyezve, a szak-catalogus szerkesztésében azonban az ezzel megbizott egyetemi könyvtártiszt gyakori betegeskedése miatt hátramardás történt, melynek helyrehozása az egyetemi és muzeumi könyvtár mellett alkalmazott személyzet különben is csekély volta mellett újabb munkaerő nélkül annyival kevésbé eszközölhető, mert az említett könyvtártiszt, ki betegsége miatt már a mult év végén hivatalától való fölmentetéseért folyamodott, a nm. v. és közoktatásügyi ministeriumtól f. augusztus 1-ig terjedő szabadságidőt nyert; ezelőtt egy pár hónappal pedig az egyetemi könyvtár két napdijasa közül az egyik oly súlyos betegségbe esett, hogy fölgyugulására s munkaképességének visszanyerésére egyhamar ki látás alig lehet.

A kéziratár a mult évben Torma Károly adományából 2 kötetten, Tökoly Imre 1676—1678. évi naplójával és Rettegi György mult szá-

zadi naplójával gyarapodott. Eredeti oklevél gyűjteményünk nem szaporodott ugyan, de használhatósága tetemesen megkönnyített az által, hogy azt a múlt évi nagy szünidő alatt, más munkaerő segítségemre nem lévén, magam rendeztem, s a legrégebb időtől 1540-ig terjedő eredeti okleveleinket lajstromoztam 600 drb. Ezeknek a tudomány mai követelményének megfelelő mintegy kivonatai a Történelmi Tár közelebbi füzeteiben még ez év folytán meg fognak jelenni s a szaktudósok használatára külön lenyomatban is közzé lesznek téve, egyesületünk pénztárának minden terhelhetése nélkül; a fejedelmi korra vonatkozó igen gazdag oklevélgyűjteményünk kivonatainak elkészítését és közzétételét pedig a jövő évek folyamán fogom legsürgősebb teendőim közzé sorozni és a megkezdett eljárás szerint befejezni.

A könyvek köttetésére a könyvtári általányból az eddiginél tetemesebb összeg használtatott föl, s ez által a könyvtár külső csin tekintetében is nyert, a kezelés is megkönnyített, de a bekötetendő könyvek nagy tömege mellett főképpen a becsesebb s gyakrabban használt munkák köttetésére kellett szorítkoznom, s évek folytán e célra még tekintélyes összegek fognak kívántatni.

Olvasó-termünk, mely az egyetemi könyvtárral közös, mint elébb úgy a múlt évben is, ünnep- és vasárnapokat kivéve naponként 5 órán át, a nagy szünidőben pedig hetenként két nap egy-egy óráig állott nyitva, s látogatóinak száma legnagyobb részben az egyetemi hallgatóság köréből naponként 50—60 között váltakozott. Házi használatra nemcsak a tanári kar tagjai s a tudományos munkássággal foglalkozó szakemberek, hanem leczkekönyveik letétele mellett az egyetemi hallgatók közül is 326-an vittek ki többen egész év folyta alatt is könyveket; s ezenkívül az igazgató választmány engedélyével a m. nemz. muzeum, a m. tud. Akadémia, a budapesti egyetem s több erdélyrészi tanintézet részére küldettek használat végett egyes ritkább munkák és kéziratok. Könyvtárunk keletkezése óta a napi forgalom az egyetemi élet- és irodalmi tevékenység fejlődésével lépést tartó emelkedést mutat s a személyzet idejét és munkásságát mindinkább igénybe veszi.

Könyvtárunk letszáma, melynek alapját 1869-ben a halhatatlan emlékü gr. Kemény József mintegy 4500 kötetből álló válogatott könyvgyűjteménye vetette meg, 30 esztendő alatt megtízszereződött, s Hungaricumokban és Transylvanicumokban oly gazdaggá vált, mit főképpen az erdélyi főúri családok tömeges adományozásainak lehet köszönni, hogy

vele e tekintetben a fővárosi országos könyvtárakon kívül hazánk egyetlenegy más könyvtára sem versenyezhet; ezért egyesületünk a lefolyt 30 év eredményére örömmel tekinthet vissza. De a jövő tekintetében kilátásaink nem lehetnek ennyire megnyugtatók. Az a helyiség ugyanis, melyben az egyetemi s muzeumi könyvtár el van helyezve, a folytonos gyarapodás következtében már nagyon is szűkké vált, mi a célirányos kezelést naponként mindinkább nehezíti; hiányzik benne a nagy számmal megrendelt tudományos folyóiratok czélszerű használhatására szükséges külön olvasóterem, nincs a tanárok és szaktudósok részére külön dolgozó szoba, melynek szüksége naponként égetőbbnek mutatkozik, s maga a könyvtári helyiség annyira meg van telve, hogy csak néhány évi gyarapodás czélszerű elhelyezése is mind több több gondot és munkát ad; a helyzet rövid időn csaknem tarthatatlanná fog válni.

Éppen ezért kötelességemnek tartom egy új, a mai kor követelményeinek megfelelő s a jövőre is számított alkalmas könyvtári épület építetetésének szükségét ismételten hangsúlyozni, s a tisztelt közgyűlést felkérni, hogy valamint az egyetemi tanács a maga részéről a szükséges lépéseket már is megtette s megfogja tenni, úgy egyesületünk is hasson oda, hogy a nm vallás- és közoktatásügyi miniszterium, úgy az egyetemi oktatás mint nemzeti közművelődésünk érdekében vigye keresztül egy czélszerű könyvtári épület felállítását; mert csak ez esetben lesz elérhető a cél, az egyetemi és muzeumi könyvtárakra tett és teendő áldozatok a nemzeti mivelttség emelésére teljes erővel hassanak és igazán gazdagon kamatozzanak.

Szabó Károly.

Az ellenőrködő bizottság jelentése.

Tekintetes muzeum-egyleti közgyűlés!

A mult évi közgyűléstől kapott megbízásunk és a titkár ur felhívása következtében megjelentünk egyletünk könyvtárában, melyet kifogás-talan rendben és — a mennyire a találompróbák mutatták — hiány nélkül találtunk. Ugyanezt jelenthetjük a kéziratarról is, hozzá adva, hogy az oklevelek 1540-ig már regesztázva, s a regeszták sajtó alatt vannak.

Meg kell azonban említenünk, hogy a könyvtárra vonatkozó régibb közgyűlési határozatok némelyike még nincsen végrehajtva. Nevezetesen nincsenek még ténrtvények, s a Szakkatalogus hosszabb idő óta nem folytatódott. Az utóbbira a könyvtár-őr ur nyilatkozata és a magunk meggyőződése szerint nincsen elegendő munkaerő; minthogy pedig ezen fontos

munkálatot tovább halogatni nem lehet, szükségesnek tartjuk rendkívüli munkaerők alkalmazását és díjazásukra rendkívüli dotatio megszavazását.

A mi a katalogus kinyomtatását illeti, annak előkészítése a kellő munkaerők nemléte miatt szintén nem történt még meg. Erre is rendkívüli dotatióra volna szükség; minthogy azonban az egész katalogus közrebocsátása — hozzávetőleg számítva — legalább 10,000 forintba kerülne, s e nagy költséget egyesületünk maga nem viselhetné, országos dotatiót kellene e célra kérni.

Kolozsvárt, 1889. június 7.

A t. közgyűlésnek alázatos szolgálói:

Dr. Concha Győző. Szinnyi József. Szász Béla.

Dr. Lánzy Gyula a könyvtári jelentés azon részére reflektálva, mely a könyvtárnak külön épületbe való helyezését javasolja, melegen szól a létesítendő könyvtári épületről s indítványozza, hogy az egylet az egyetemi tanácssal, mely szintén érdekelve van, tegye magát érintkezésbe. Konstatálja, hogy míg a természettudományi egyetemi tudományzakoknak fényes laboratoriumai vannak, az összes humanisztikus tudományok nem rendelkeznek kellő könyvtári helyiséggel. (Helyeslés.)

Elnök megjegyzi, hogy Csáky gr miniszter nyilatkozata szerint is a kolozsvári egyetem ügye országos és így remélhető, hogy az építkezések során a könyvtár épülete is létesített fog. A közgyűlés, Lánzy tanár felszólalása alapján átteszi a könyvtár ügyét az igazgató választmányhoz, hogy e tárgyban az egyetemi tanácssal együttesen kellő mozgalmat indítson. (Helyeslés.)

Entz Géza az állattárról olvassa fel jelentését, melynek végén köszönetét fejezi ki az egyletnek 17 évi működése alatt irányában tanusított támogatásáért, most, midőn más működési körbe vonul. (Lelkes éljenzés.)

Elnök meleg szavakban fejezi ki sajnálatát dr. Entz távozása felett, kinek óhajtja, hogy méltó utódja akadjon s indítványozza, hogy a gyűlés jegyzőkönyvileg fejezze ki köszönetét dr. Entz Géza kiváló munkásságáért, melyet az egylettel szemben tanusított.

A közgyűlés egyhangulag, lelkes éljenzéssel fogadja el az elnök indítványát.

A növényteni gyűjteményről szóló jelentést dr. Finály Henrik olvasta fel. A jelentésben van az a baj, hogy a gyűjtemény egy részének nincs helye.

Dr. Koch Antal az ásványteni gyűjteményről szóló jelentését olvassa fel.

Jelentés a régiség- és éremtárról.

Tisztelt közgyűlés!

Régiség- és éremtárunk a múlt 1888. évben aránylag keveset szaporodott, részint azért, mivel az erdélyi részekben ez évben általában nem igen fordult elő valami nevezetes régészeti lelet, részint pedig azért, mivel a leletekre vonatkozó törvényeink következtében nagy hajlam uralkodik mindennemű lelet eltitkolására, ha pedig sikerül a hatóságoknak valahol rátenni a kezöket egy-egy leletre, az menthetetlenül elmegy a központba, a honnan aztán csak hulladékok jutnak némelykor nekünk is. A mikor a mi tudomásunkra jut, hogy valahol valamit találtak, a lelet rendesen vagy le van már foglalva, vagy elharácsolva.

Mindazonáltal mégis kaptunk egy néhány érdekes tárgyat, így adott Klir János ur egy érdekes burnótszelenczét szaruból ezüstbe foglalva; Jakab János ur Tordáról két drb. cseréprégiséget a volt Aranyosszék területéről, a melyek egyike egy elég érdekes bálványocska; Fülöp Elek ur Mihályfalváról Brassai alelnök ur utján egy igen jól fenntartott fekete cserépedényt a bronzkorra mutató diszitóssal, és Nyevti Lajos ev. ref. tanító ur Feketelakról 2 drb. bronzszerszámot. Ezek ajándékok.

Vásárlás utján szereztünk 4 drb. kiválóan szép tarka és aranyos himvarrást, 2 drb. bronz szerszámot, feles számú őskori cserépmaadványt Szász-Sebes határáról, ezek közt is egy igen érdekes bálványocskát; egy csomó hasonló maradványt, a melyet Herepei Károly tanár ur a mi költségünkön eszközölt ásatással Nagy-Enyed környékén felbontott 2 tumusból szedett; egy XVII. százbeli női övet aranyozott ezüsből, a mely nagy valószínűséggel az erdélyi részekben készült és igen cinos munka; egy ónozott réz kancsót Boszniából; két drb. régi és 2 drb. ujabbkori cserépedényt egy szebeni kereskedőtől és 87 drb. apró ezüst pénzt a balatonfüredi leletből. Ezek a pénzcsék kivált azért érdekesek, mivel tanúságot tesznek azokról a külföldi. többnyire osztrák és karinthiai dénárokról, a melyek a XIII. száz vége felé forgalomban voltak Magyarországon és oly gyakran vannak különböző néven említve akkori oklevelekben és számadásokban; igen becses anyagot nyújtanak az akkori hazai pénz- és értékviszonyok tanulmányozására.

A gyűjtemény különben a múlt nyáron és a rendes időben nyitva volt a közlátogatásnak és eléggé látogatott volt; különösen meg kell említnem, hogy János Lajos főherczeg ő fensége is kegyeskedett rövid itt léte alkalmából hg. Lobkowitz altábornagy ur kíséretében gyűjteményün-

ket behatóan megtekinteni és örömeit kifejezni a felett, hogy itt oly sok érdekes tárgyat láthatott

Ám tisztelt közgyűlés a rendelkezésünkre álló helyiség már most igazán kezd szűk lenni. A kiküldött bizottság maga meggyőződhetett, hogy már annyira vannak a gyűjteményi tárgyak a szekrényekben összezsufolva, hogy a tömörltség miatt szintugy rossz benyomást tesznek a szemlélőre és a szobák oly szűkek, hogy több szekrény beállítása már lehetetlen. Mégis kénytelenek leszünk még egy pár évig várni, a míg ezen a bajon segíteni lehet

A gyűjtemény jelenlegi állapota le van írva a holnaputáni ünnepély alkalmával kiosztandó emlékkönyvben.

Az ellenőrködő bizottság jelentése.

Mélyen tisztelt Muzeyumi közgyűlés!

A mult évi muzeumi közgyűlés, tisztelettel alólírottak vezetése alatt, Dorgó Albert, dr. Farkas Lajos, dr. Hincz György és Kovácsi Antal urak személyében kinevezett bizottságot, azon kötelességgel méltóztatott megtisztelni, hogy a Muzeyum levél-régiség és éremtárát megvizsgáljuk s az eredményről jelentést tegyünk.

Van szerencsém tisztelettel jelenteni, hogy a bizottságot f. hó 6-án d. e. 11 órára a helyszínére összehívtam, de a meghívott láttamozó bizottsági tagok közül — bizonyára másnemű elfoglaltság okán — csak Kovácsi Antal ur jelenhetett meg.

A vizsgálatot mindazonáltal végrehajtottuk és pedig:

a) A mult évi levéltárt, együttesen 105. szám alá vezetett ügyirattal, gondosan külön csomózva teljesen rendben találtuk.

b) A jegyzőkönyv, mely az év tartamán 10 ülés tartásáról tesz tanúságot és 135 tárgy fölötti tanácskozást és határozathozást tüntet föl, szintén teljesen rendben van. Ugyanezt mondhatjuk a pontosan vezetett utalvány könyvről is.

c) Megtekintettük a mult évi gyarapodását is a régiségtárnak, de miután erről külön részletes jelentés áll a közgyűlés előtt, az egyes tárgyaknak felsorolását e helyütt szükségfeletlennek találtuk.

d) A régiség és éremtárban elhelyezett, — helyesebben a helyszűke miatt egymásra halmozott, darabokat, a szokásos, ugynevezett „kiszarási próbák“ tételével vizsgáltuk meg és mindeniket a leltárban is jelzett maga helyén találtuk.

E jelentésünk után tisztelettel vagyunk a mélyen tisztelt közgyűlés alázatos s olgái

Dr. Kolosvári Sándor,   *Kovácsi Antal,*   *Dr. Hintz.*
biz. elnök.   biz. tag.

Szakosztályi jelentés.

Tekintetes közgyűlés!

Az Erdélyi Múzeum-Egylet bölc-, nyelv- és történelem-tudományi szakosztályának 1888-ik évi működéséről, tudományos tevékenységéről a tek. közgyűlésnek van szerencsénk jelentésünket a következőkben megtenni:

A szakosztály buzgó tevékenységének bizonyítékául van szerencsénk benyújtani a szakosztály kiadványainak 5. kötetét, mely 33 és fél nyomtatott ívet képez, az előző évben kiadott kötetet övi vel haladja meg. E kötetben megjelent dolgozatok tudomány-értékét nem a mi feladatunk megítélni: ítélje meg a kegyes pártfogó: a Múzeum-egylet és ítélje meg a tudományos közvélemény ítélőszéke. Csak annyit kívánunk jelezni, hogy e kötetben 12 szerzőtől 17 értekezés jelent meg, míg a 4. kötetben 9 szerzőtől 15 értekezés. E kötetéről ugyanazt mondhatjuk el, mit a 4. kötetéről, hogy a hazai tárgy ép oly arányban van képviselve, annak mintegy $\frac{2}{3}$ -öd részét foglalja el; változatosság tekintetében gazdagabb. Egy valószínű folyóirat jellegét kezeli felülteni. A határozott időponban két havonként való megjelenés jelentékenyen befolyt a tartalom élénítésére.

E kötet két ízben hozott adalékokat erdélyi népköltésünkhöz és igen érdekes vonásait ismertette a román népköltésnek. A régi Dacia archaeologiai ismeretéhez is járult adattal valamint Kolozsvár művelődés történetéhez. A Kazinczy és Petőfi gazdag irodalomban is számottevő újabb adatokat nyújt e kötet.

E kötetben könyvismertetés is talált helyet, mely rovatot jövőre óhajtanók állandóvá tenni.

Szakosztályunk tagjainak száma is öröndetesen gyarapodott. Jótékony hatással volt erre nézve egy a középiskolák és felsőbb intézetek igazgatóságaihoz szétküldött körirat, mely kiválóan felhívta a figyelmet a Múzeum egyletnek, mint az erdélyi részekben Kolozsvárt egy tudományos központ létrehozása érdekében kifejtett áldozatkész tevékenységére. E felhívásnak oly öröndetes hatása lett, hogy a folyó évben már a tagok jelentékenyen megsaporodtak. A tagok száma tesz jelenleg 107-et. Egyleti évünk egyéb mozzanatait részletesen megvilágítják a benyújtott 5. kötet 70, 80, 168, 258. 426 és 531. lapjain olvasható szakosztályi értesítők.

Szakosztályunk közgyűlését folyó évi jan. 20-án tartotta meg. A tisztújítást e gyűlés a következő eredménnyel ejté meg: Elnök lett ismét dr. Szamosi János, alelnök szintén újólag dr. Szász Béla, titkár

újólág dr. Hegedüs István. Választmányi tagokul ujából megválasztottak: dr. Felméri Lajos, dr. Schilling Lajos, dr. Ferenczi Zoltán.

Ezeken a tekintetes közgyűlésnek nagylelkű támogatását és anyagi segélyét hálásan megköszönve, maradunk

Kolozsvártt, 1889. május 31-én

Dr. Szamosi János,
e. i. elnök

Dr. Hegedüs István,
e. i. titkár.

Az összes jelentések tudomásul vétetnek s az ellenörkődő bizottsági tagok, elnök indítványára, ujából megbizatnak ez évre.

Következik az alelnök és a választmányból kilépő legrégibb 4 tag választása.

Alelnöknek, gr. Esterházy Kálmán indítványára egyhangulag és éljenzéssel Szász Domokos ev. ref. püspök választott meg.

A jövő évi költségvetés 23,862 frt 26 kr. bevételben és 23,860 frt kiadásban, 2 frt 26 kr. pénzmaradvánnyal állapittatik meg.

Az egylet igazgató-választmánya a következő indítványt terjesztette be: Miután a változott viszonyok következtében a természethistoriai díjalap alapítójának célzata a tőle megállapított módozatok szerint semmiképe se érhető el, az igazgató-választmány indítványozza: A természet-historia; díjalap eredetileg 1000 frtnyi alaptőkéje a felgyült kamatokból egészítették ki 2000 frtra, esetleg 5%-nál kevesebbet kamatozó módon elhelyezése esetében annyira, hogy évi tiszta kamatjövedelme 100 frt legyen s aztán minden két évben, a mint az alapító is óhajtotta, tüzessék ki egy 200 frttal díjazandó pályakérdés; az alapítvány többi feltételei változatlanok maradván. Az indítvány elfogadtott.

A kilépett négy választmányi tag helyett a választás megejtetvén, megválasztottak: Cseh Lajos, Kövály László, Dr. Felméri Lajos és Dr. Vajda Gyula.

II. Mikó Imre gróf emléksobrának leleplezése.

A Muzem-egylet lélekemelő üneppe ujitá föl halhatatlan alapítója emlékezetét. Az általa emeltetett emléksobrot pünkösdi másolnapján délután leplezték le az erdélyrészi, kivált kolozsvári értelmiség; kitűnőségeinek, több tudományos intézet (jellesen a Tudományos Akadémia), irodalmi társulat, közművelődési intézmények képviselői jelenlétében. A leleplezés ünnepélyét dr. Brassai Sámuel üdvözlőbeszéde nyitá meg, melyet a város tanács-tornében tartott az egybegyűt vendégek előtt, ezután az egész gyűlés kiment a muzeum-kertbe, hol a feledhetetlen nagy alapító

által adományozott palotával átellenben a kert déli dombja közepe táján az épülettel szemben fölállított a kisbányai dacitból készült talapzat, a néhai ifj. báró Vay Miklós által mintázott és a Schlick-féle öntőde által bronzba öntött szobor. Az ünnepély részleteit e helyen leírni felesleges, miután úgy az ünnepi beszédek, mint az ünnepi oda megjelent egy díszes kiállítású emlékkönyvbe, mely a muzeumi tagok közt szétszórtatott. Ez emlékkönyv magában foglalja az ünnepélyen előadott beszédeken, ódán kívül az Erdélyi Muzeum-Egylet vázlatos történetét, az egyes gyűjtemények keletkezését, fejlődését és jelen állapotot feltűntető jelentéseket és a szobor leírását. Beszédet gróf Esterházy Kálmán elnök tartá, az ünnepi ódát dr. Szász Béla írta és adta elő nagy hatással. A helybeli dalkör két ünnepi éneket adott elő. Este a torna-vivóda helyiségében dísz vacsora volt. Álljon itt a szobor felirata; a szembeeső oldalon:

HIDVÉGI GRÓF
MIKÓ IMRE
AZ ERDÉLYI MUZEUM
ALAPÍTÓJA
A NEMZETI TUDOMÁNY
NAGYLELKŰ PÁRTOLÓJA
S BUZGÓ MŰVELŐJE
DICSŐ EMLÉKÉNEK
A HÁLÁS MUZEUM-EGYLET.
MDCCCV—MDCCCLXXVI.

A talapzat alján áll a boldogult jelszava;

Peragit tranquilla potestas

Quod violenta nequit

A hátulsó lapon:

EMERICO
COMITUM MIKÓ
DE HIDVÉG ULTIMO
MUSEI TRANSILVANI
FUNDATORI
ARTIUM LITERARUMQUE
FAUTORI
O. M. P.
GRATA POSTERITAS
MDCCCLXXXIX.

Tisztelet olvasóink figyelmét felhívjuk az Emlékkönyvre, melyben tömör rövidséggel szerkesztve megtalálja a Múzeum-Egyelet 30 évi történetét. Ez emlékkönyv elolvasása a hála és elismerés érzelmeit teljes mértékben fölébreszti.

III. Szakülés. 1889. május. 18-án.

Elnökölt *Dr. Szamosi János*. E szakülésnek következő tárgyai voltak:

1. Elnök részben felolvasta, részben előadta *Medea a világirodalomban* cz. tanulmányának III. részét, mely *Soden, Grillparzer* és *Legouvé* Medeával foglalkozik. Kiemeli, mint festi *Soden* részletesebben *Kreuz* szerelmét, mint enyhítette *Jason* alakját, azután kivált *Grillparzer* Medeáját magyarázza a trilogzat alkotó mű másik két darabjának: *Der Gastfreund* és *Die Argonauten* alapján, kivált az utóbbiban találja meg a kulcsot a *Medea* és *Jason* szerelméhez, sőt kimutatja, hogy ez előző két darab nélkül a *Medea* aesthetikai helyes megítélése kizártnak tekinthető. Azután *Legouvé* Medeáját jellemzi, melynek egy pár jelenetét megragadónak itéli, de a művet a dramaturgia szempontjából elhibázottnak tartja. A közönség lelkes éljenzéssel fogadta az érdekes felolvasást, mely e kiadványokban fog megjelenni.

2. Titkár kevés kihagyással felolvasta *Széchy-Lorencz Josephine* vendégnek *Florence* cz. tanulmányát, mely szerzőnőnek florenczi élményeit, uti emlékeit és műtörténeti tanulmányait tartalmazza. Megemlékezik szerzőnő főként a híres székesegyházzal, annak multjáról, *Dante*, *Cellini*, *Cimabué*, *Boccaccio* életének a florenczi műemlékekkel összefüggő mozzanatairól és a főbb műemlékeket és művészeti alkotásokat röviden jellemzi. A közönség az érdekes felolvasást élénk tetszéssel fogadta.

3. *Ferenczi Zoltán* felolvasta *Poe-E. Edgar* elbeszélései cz. tanulmányát, mely a jeles költő egy pár elbeszélése nyomán jellemzi azon sajátos ellentétet, mely *Poe* szigoru lélektani módszere és a titokszerűség iránti hajlama közt áll fenn, mely elbeszéléseit a legérdekesebb lélektani fejtvényeket tartalmazó művekké teszi. A közönség e felolvasást is élénk tetszéssel fogadta.

4. Titkár egy pár szóval jelentést tesz *Téglás Gábor* és *Király Pál* szakosztályi tagok részéről beküldött és a régi Daciára vonatkozó 12 feliratról, melyek közül különösen fontos a 12-ik felirat. E feliratok *Apulum* ból (Gy.-Fehérvár) és *Sarmisegethusa*-tól (Várhely) eredtek és nagyobbára a dévai régészeti múzeumba kerültek. Ezzel a szakülés véget ért és zárt üléssé alakult, melyen elnök előterjesztésére tudásul vétetett, hogy *dr. Erődi Béla* tankerületi igazgató a múzeumi tagok közül a szakosztályhoz csatlakozott és *dr. Békésy Károly* szakosztályi tagnak lón megválasztva.